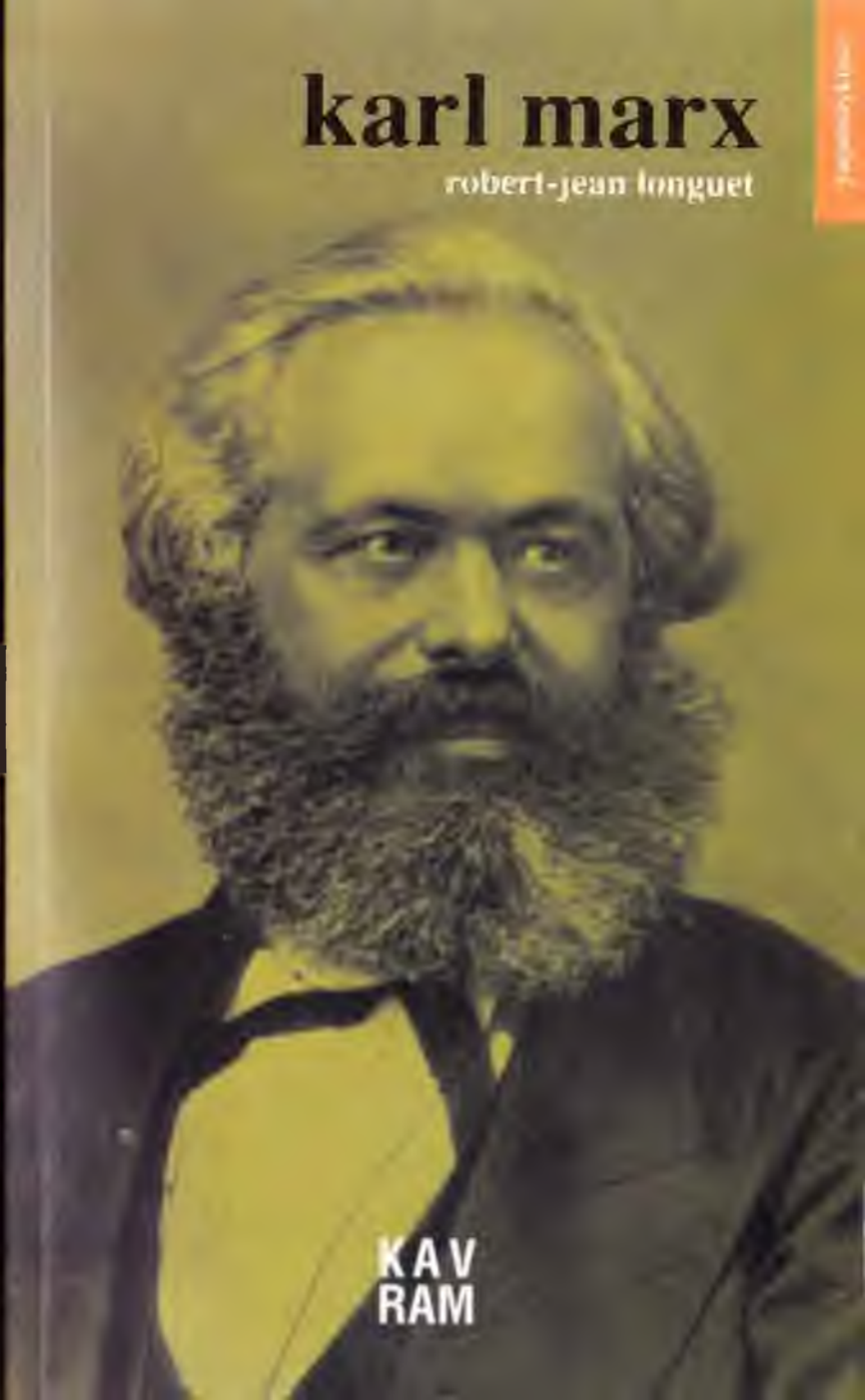
karl marx

robert-jean longuet

KAV
RAM

karl marx / robert-jean longuet

KAV
RAM

BÜYÜKDEDEM
KARL MARX

*

ROBERT - JEAN LONGUET

KAY
RAM

Kavram Yayınları
Yaşamöyküsü: 5
Büyükdedem Karl Marx
Robert-Jean Longuet
Çeviren: Renan Akman
Dizi Editörü: Feridun Andaç
Kapak Tasarımı ve Uygulama: Kenan Çalıkoğlu
Birinci Basım: DE Yayınları: Nisan 1987
Kavram Yayınları'nda Birinci Basım: Şubat 1999
© Kavram Yayınları, 1999

ISBN 975 366 151 7

Kavram, Küçükparmakkapı Sok. No: 12 / 4 Beyoğlu, 80090 İstanbul
Tel: (0212) 244 02 85, Fax: (0212) 292 43 25
Dizgi Mustafa Balaban, Baskı ve cilt Özener Matbaası

ROBERT-JEAN LONGUET

*

BÜYÜKDEDEM
KARL MARX

Fransızca'dan çeviren: Renan Akman

ROBERT-JEAN LONGUET

Robert-Jean Longuet eski bir siyasi aileden gelmektedir. Avukat, gazeteci, parlamenter, *La Populaire* adlı günlük gazetenin kurucusu ve uluslararası sosyalizm üzerine çok sayıda kitabın yazarı olan sosyalist önder Jean Longuet'nin oğlu, Jenny Marx ile edebiyatçı ve hukukçu, komüner Charles Longuet'nin torunu Karl Marx'ın torununun oğludur.

Avukat ve gazeteci olan Robert-Jean Longuet, çok genç yaşta iktisadi ve toplumsal sorunlarla ilgilenmeye başladı. Uluslararası Hukukçular Derneği'nin üyesi olarak, Fransa dışındaki siyasal davalarda etkin bir rol oynadı. Sömürgeciliğe ve emperyalizme karşı yayınlar olan *Magrib* ve *El Atlas* dergilerini kurdu ve yönetti. Başta Henri Barbusse'ün yönettiği *Clarte* ve Romain Rolland, Albert Einstein ve Paul Langevin'in *Monde* dergisi olmak üzere, savaş ve faşizm karşıtı çok sayıda yayına katkıda bulundu. 1939'da ABD'ye giden Longuet, Rutgers Üniversitesi'nde Fransız uygarlığı dalında profesörlük, Washington'tan UNRRA Genel Sekreterliği'nde delegelik, ardından da *Ce Soir* gazetesinde muhabirlik yaptı. Afrika'da açlığa karşı verilen mücadeleye uzun yıllarını adadı.

Bilimsel sosyalizmin kurucusunun soyundan gelenlerin en yaşlısı Robert-Jean Longuet toplumsal, siyasal incelemeleri ve etkinlikleriyle eski aile geleneğine sadık kaldı.

Yazar burada, kendisini içtenlikle karşılayan Trier'deki Marx Evi'nin yöneticilerine teşekkürü borç bilir. Bu denemenin taslağına ilişkin görüşmeler ve görüş alışverişleri sırasında, kendisine cömertçe uzun saatler ayıran Berlin ve Moskova Marksizm-Leninizm enstitülerinden dostlara, yöneticilere ve çalışma arkadaşlarına duyduğu derin minnet duygularını belirtmek ister.
Nihayet değerli yardımları için karısı Christine'e teşekkür eder.

İÇİNDEKİLER

Önsöz 9

Marx'ın Gençliği 13
1. *Uluslararası Kavşak Trier* 13
2. *Bonn* 25
3. *Spree'nin Atina'sı Berlin* 32
4. *Trier, Köln, Kreuzenach (1841-1843)* 52

Sosyalist Düşüncenin Merkezi Paris 66
1. *Paris (1843-1845)* 66
2. *Brüksel (1845-1848)* 87
3. *1848 Devrimi* 102

Ekonomi Dünyasının Başkenti Londra 113
1. *Sürgünlüğün Cehennem Azabı* 116
2. *Dean Sokağı (1850-1856)* 124
3. *Grafton Terrace (1858-1864)* 132
4. *Maitland Park Yolu* 139
5. *Son On Yıl* 175
Çocukluk Anıları 187

ÖNSÖZ

Bütün dillerde Karl Marx ve Marksizm üzerine önemli sayıda kitap yayımlanmıştır. Son yıllarda bulunan yeni elyazmaları ve mektupların Marksizm enstitülerinde, özellikle de Moskova ve Berlin Marksizm-Leninizm enstitülerinde çalışan bilim adamları ve araştırmacılar tarafından titizlikle incelenmesi bu sayıyı sürekli artırmaktadır.

Yayımlanmış ve yayımı sürmekte olan bu sayısız yapıt arasında ciddi biyografilerin sayısı görece azdır. Bunlarda da Marx'ın önemli araştırmalarına, bilimsel çalışmalarına ve olağanüstü siyasi etkinliğine ağırlık verilmektedir.

Marx bu yapıtlarda bir düşünür, bilim adamı, ünlü *Komünist Partisi Manifestosu* ile *Kapital*'in yazarı ve Uluslararası Emekçiler Derneği'nin kurucusu olarak belirtilmektedir.

Ama insan Marx, kişiliği, özel düşünceleri, aile yaşamı, kısacası tüm insani yanı devasa yapıtının ardında neredeyse bütünüyle kaybolmaktadır.

Biyografi yazarlarının öncelikle ve neredeyse sadece Marx'ın iktisadi, toplumsal ve siyasi etkinliğine, uğrunda yaşamını harcadığı bilimsel araştırmalarına, dünya çapında olağanüstü bir yankı uyandıran ve uyandırmaya devam eden, herkesin kabul ettiği önemli bir etki yaratan buluşlarına ilgi duymaları kuşkusuz son derece olağandı.

Nesnel bir tarihçi olarak tanınan Federal Alman Profesör Robert Hermann Tenbrock kısa bir süre önce yayımlanan *Almanya'nın Tarihi* adlı kitabında şu satırlara yer vermiştir: *"Komünist Manifesto'*nun yayımlanmasından bu yana Karl Marx ve kuramları önce Alman tarihinin, sonra da insanlık tarihinin biçimlenmesine katkıda bulunmuştur."

Bu koşullar altında büyükdedemin aile yaşamı ile özel yaşamı ikinci plana geçmek zorundaydı. Böyle olmak zorundaydı çünkü aslolan bu değildi, çünkü Marx'ın tüm yaşamı gerçekleştirdikleriyle içiçe geçiyordu, çünkü işin en önemli noktası ve tüm tartışmaların merkezi yapıtıydı.

Öte yandan insan Marx'ın incelenmesinde belli güçlükler vardı. Çünkü Marx, sahte duyarlıktan ve iç döküşlerden tiksinen bu iradeli, gururlu, içe dönük adam, özel yaşamından, duygularından söz etmekten aşırı bir utanç duyardı.

Onun için önemli olan tek şey ulaşmak istediği hedefti. Böylece kendisiyle yapıtı arasına bir perde çekilmesine biraz da kendisi katkıda bulundu.

Marx'ın portresini çizmeye kalkışmadan önce olağanüstü bir belge yığınını derlemek ve henüz hepsi yayımlanmamış olan son derece hacimli yazışmalarına ulaşmak gerekiyordu. Berlin ve Moskova Marksizm-Leninizm enstitüleri *Toplu Yapıtlar* ile yayımı süren ve yüz cildi aşacak olan tüm yazışmaları yayımlamayı tamamlamadan, bilimsel, derinlikli ve nihai bir Marx incelemesi gün ışığına çıkamazdı.

Londra'da babasının yanında yaşamış olan Eleanor Marx 1896'da Kautsky'ye *"intellectually many-sided"** Karl Marx'ın yaşamını yazma konusundaki kuşkularını *("I only despair when I think of the task...")*** bildiren bir mektup yazmıştı.

Bu nedenle ben de bu alçakgönüllü denemeyi kaleme almayı duraksamaksızın kabul edemedim. İşe başlamadan önce en iyi biyografileri, hacimli yazışmaları, Moskova ve Berlin enstitülerindeki belgeleri yeniden okuyup aile mektupları ile anılarını bunlara ekledim. Bu anıların başında Marx'ın en büyük torunu, Londra'dayken dedesinin şımarık çocuğu olan küçük "Johnny"nin yani babam Jean Longuet'nin bana anlattıkları geliyordu.

---

* Entelektüel olarak çok yönlü. (çev.)

** Görevi düşündüğümde yalnızca ümitsizliğe kapılıyorum... (çev.)

Büyükdedemi doğduğu, büyüdüğü ve tam bir değişim geçirmekte olan o dünyanın gerçekliğiyle yüzyüze geldiği ortama ve çağına yerleştirerek resmetmeye çalıştım. Fransız Devrimi'nin yarattığı devasa altüst oluşlardan doğan bu dünyada, iktisadi yaşam sanayinin Almanya'da doğuşu, Fransa'da gelişmesi, İngiltere'de önemli bir atılım göstermesi sonucu hızla dönüşmekte, bunun sonucunda ve buna koşut olarak proletarya oluşmakta ve sosyalist düşünceler yayılmaktaydı. Bu kısa incelemenin eksenine kuramcı Marx'ı değil de insan Marx'ı yerleştirmeye kendimi zorlarken, biraz da kişiliğinin oluşumuna, içinde büyüdüğü ortamın sonucu olan siyasi ve toplumsal yönelimlerine uzanmam kaçınılmazdı. Gerçekten de, Marx henüz genç bir liseliyken kamuoyunun kendini ortaya koymakta olduğu ender Alman kentlerinden biri olan küçük Trier kentinde çalkantılara neden olan liberal gösterilerin, babasının ve lise müdürünün de içinde oldukları, bu nedenle de Prusya makamlarınca şüpheli kişiler olarak görüldükleri gösterilerin dikkatli bir tanığı olmuştu.

Bu olaylar işlek bir zekâya ve keskin bir eleştiri yeteneğine sahip olan genç Marx'ı tartışma götürmez bir biçimde etkiledi ve mücadeleci ruhunu cezbetti. Ve hiç kuşkusuz kentin ileri gelenleri arasında yer alan bir aileden gelen bu gencin liberal bir evrim göstermesini kolaylaştırdı.

Bu nedenle Marx'ın Bonn'da ve Berlin'de üye olacağı kulüplerin ilerici kulüpler olması hiç de rastlantı olmayacaktı.

Ama bunlardan, söz konusu elverişli koşullar olmasaydı Marx bilimsel sosyalizm kuramını geliştiremez ve Enternasyonal'in kurucusu ve yöneticisi olamazdı gibi bir sonuç çıkarmak bütünüyle hatalı olacaktır.

Engels'in gerici ve sofu bir ailenin bağrında yaşadığı zorlu deneyim ve iç mücadelesi bunun en iyi kanıtıdır.

1
Uluslararası Kavşak Trier

Kentin tarihi, Karl Marx'ın çocukluğu

Karl Marx Rheinland'da, Mosel Irmağı kıyısındaki Trier kentinde doğdu. O dönemde Trier, belki de şanlı geçmişinin etkisiyle liberal düşüncelerini açıkça ortaya koyan ender Alman kentlerinden biriydi. Gerçekten de tarih bize Trier'in temsilcilerinin Galyalılar'ın prokonsülü* Gaius Caesar'ın nezdinde önemli rol oynadıklarını ve Mosel Irmağı'nın Roma İmparatorluğu sınırları içinde kalan bölümünde bulunan kentin, V yüzyılda *Augusta Treverorum* yani imparatorluk kenti durumuna geldiğini öğretir. Trier o dönemde Galya'yı, Büyük Britanya'yı ve İspanya'yı kapsamakta olan Batı Roma İmparatorluğu'nun yönetim merkeziydi.

Trier bir uygarlık ve kültür beşiğiydi. Kentteki pek çok tarihi eser, imparatorluk sarayı, Roma hamamları ve ünlü *Porta nigra* Roma döneminin görkemine hâlâ tanıklık eder. Kent her zaman uluslararası bir kavşak olmuştur. Lincoln

* Roma İmparatorluğu döneminde bir eyaleti yöneten ve askeri, sivil ve adli yetkilere sahip olan konsül. (çev.)

piskoposunun 1332'deki ünlü Trier elçiliği, İngilizler'le Rheinlandlılar arasındaki yakınlaşmanın bir örneğidir. Gene XIV yüzyılda, ancak daha ileri bir tarihte Trier başpiskoposu aynı zamanda Galyalılar'ın başvekilliğini yapmış ve 1632'de Richelieu kardinali Trier kentinin kontrol memuru unvanını almıştır.

Ancak bütün bu Rhein ve Mosel bölgesini derinden etkileyecek olay Fransız Devrimi'dir. Rheinland 1795'te Fransa tarafından ilhak edilir ve yirmi yıl boyunca bu durumda kalır. Rheinlandlılar soylular, burjuvalar ve köylüler arasındaki bölünmeyi ortadan kaldıran devrimci ilke ve yasaları coşkuyla karşılarlar. Siyasi, hukuki ve mali düzeyde eşitlik sağlanır. Soylulara ve din adamlarına ait malların satılması, henüz yönetici sınıf olmamakla birlikte bu özlemi giderek büyüyen burjuvaziyi zenginleştirir.

Bu yüzden Rheinlandlı burjuvalar, yürürlüğe koyduğu medeni kanunla yeni ayrıcalıklarını koruyan Fransa'ya çok bağlıdırlar. Söz konusu Fransız etkisi entelektüel çevrelerde en geniş siyasi özgürlüğü ve eşitliği elde etmek için sabırsızlanan genç bir burjuvazinin özlemlerini dile getirme çabası içindeki –özgürlüklerini kısıtlayan feodal boyunduruğun Fransa tarafından parçalanmasından sonra– liberal ve demokratik bir akımın oluşmasına büyük ölçüde katkıda bulunur.

Saint-Simon ve Fourier'nin düşünceleri yayılmaya, genç öğretmenleri, hekimleri, şairleri ve gazetecileri etkilemeye başlar. Ve Trierli bir memur olan Ludwig Gall 1825'te (Marx yedi yaşındadır) kentte Fourier'den esinlenen bir broşür yayımlar.

İşte Karl Marx 5 Mayıs 1818'de, bölünmüş, siyasi birliği olmayan, iktisadi olarak Fransa ve İngiltere'den çok geride kalmış, ama büyük Fransız Devrimi'nin ilkeleriyle sarsılan ve fikirlerin kaynaştığı bu Almanya'da, çar ve Metternich ile kurulan Kutsal İttifak'ın kazanılmış özgürlükleri yok etmeye çalıştığı, yani liberallerle gericiler arasında tam bir meydan savaşının verildiği bir sırada, Goethe'nin *Fran-*

sa Seferi'nde: "Kentin benzersiz bir kimliği var. Aynı büyüklükteki diğer tüm kentlerden daha fazla dini yapıya sahip olma iddiasında. Bu ününü tartışmak olanaksız çünkü kentin sur içinde kalan bölümü kiliselerden, şapellerden, irili ufaklı manastırlardan, şövalye ve keşiş evlerinden geçilmiyor; dışarıdan ise türlü büyüklükte manastırla sarılmış, kuşatılmış durumda. Bu, başpiskoposun bir zamanlar geniş bir yargılama alanı olduğunun işareti çünkü piskoposluğun sınırları Metz, Toul ve Verdun'e kadar uzanıyordu. diye betimlediği bu güzel Trier kentinde doğar.

Marx Ailesi

1782'de Saarluis'de doğan Marx'ın babası Heinrich Marx eski bir haham ve bilgin ailesinden geliyordu ve atalarından biri Padova Üniversitesi'nin rektörlüğünü yapmıştı. Yahudi dogmatikliğinin sınırlayıcı, yıpratıcı ve boğucu etkisinden kurtulmak için çok genç yaşta aile dininden koparak babasıyla bozuştuğundan zor bir gençlik yaşamıştı.

Bu, ne kadar güçlü bir kişiliğe sahip olduğunu ortaya koyuyordu. Sonradan, din değiştirmesini "Avrupa uygarlığına giriş bileti" olarak niteleyen büyük Alman şairi Heinrich Heine'yi izleyerek Protestan olacaktı.

Lise ve fakültede yoğun bir Fransızca öğrenimi gördükten sonra, ileride başkanlığını yapacağı Trier Barosu'na kaydolmuştu.

Heinrich Marx kültürlü bir kişi ve Edgar von Westphalen'in ileride hatırlatacağı gibi: "Voltaire'ini ve Rousseau'sunu ezbere bilen gerçek bir XVIII. yüzyıl Fransızı"ydı. Öldüğünde kitaplığında yapılan sayımın da ortaya koyduğu gibi, başta otuz sekiz ciltte Fransız tiyatrosu repertuarı olmak üzere Fransız edebiyatı ve hukuku konusunda çok sayıda yapıta sahipti. Trier'in tüm seçkinleri gibi liberallerin Fransız yönetimi sırasında kurdukları kulübün, "Casino" adlı edebiyat derneğinin üyesiydi.

Heinrich Marx herkesin saygı duyduğu bir kişiydi. Prusya Yüksek Mahkemesi başkanı von Sethe 1816'da Berlin'deki adalet bakanına yazdığı bir notta ondan: "Heinrich Marx derin bir kültüre sahip, çok vicdanlı ve son derece dürüst bir adamdır." diye söz ediyordu.

Heinrich Marx 1814'te Pavia Üniversitesi'nin ünlü profesörlerinden birinin torunu olan Henriette Presburg adlı bir Hollandalı ile evlendi. Genç çift Brückergasse No. 664'te bulunan (bugün Brückenstrasse No. 10) barok üslupta güzel bir eve, Karl Marx'ın doğduğu eve yerleşti. Bugün müze olan bu ev Friedrich Ebert Vakfı'na ait Marksist inceleme merkezlerinden biridir.

Marxlar ilk üç çocukları, Moritz-David, Sophie ve Karl'ın doğumunun ardından Ekim 1819'da Simeonstrasse No. 1070'te (bugün No. 8), Romalılar'ın ünlü *Porta nigra*'sının yanında bulunan güzel bir ev satın aldılar. Daha sonra kentin birçok burjuvası gibi Trier'e yedi kilometre uzaklıktaki Mertesdorf'da birkaç bağ satın alacaklardı. Mertesdorf tepeleri, bugün de, büyük bir özenle bakılan ve keskin kokulu şarap veren bağlarla kaplıdır.

Yıllar birbirini kovaladıkça aile sırasıyla Hermann, Henriette, Luise, Emilie, Karoline ve Edgar'ın doğmalarıyla büyüdü. Tüm bu yüklere rağmen Marxlar bolluk içinde yaşıyorlardı. Moritz-David'in zamansız ölümüyle Karl ailenin en büyük erkek çocuğu durumuna geldi. Bu durum kızkardeşleri, annesi, özellikle de babası tarafından daha da şımartılmasına yol açtı.

Sonuçta Karl, birbirine bağlı, hali vakti yerinde bir ailede, kültürlü bir çevrede, daha o zamandan kızkardeşlerinin ve oyun arkadaşlarının hayranlık duyduğu ve çekindiği şımartılmış bir çocuk olarak çok mutlu bir çocukluk geçirdi. Kızkardeşlerinden, özellikle de ablası Sophie'den "güçlü kuvvetli, çok zeki, ele avuca sığmaz ve onlara karşı zorba bir oğlan olduğunu, ama harika bir oyun örgütleyicisi olduğundan kızkardeşlerinin ona karşı hep hoşgörülü davrandıklarını; birlikte Markusberg tepesinin yamaçlarından

aşağılara, hatta arkadaşlarıyla Trier'in kapılarına kadar indiklerini; kızkardeşlerini acemice yaptığı ve hiç de iştah açıcı olmayan pastaları yemeye zorlayarak eğlendiğini, kızların ise bu işkenceye gönüllü olarak boyun eğdiklerini, çünkü Karl'ın onlara olan gönül borcunu harika öyküler anlatarak ödediğini" biliyoruz.

Bu ayrıntılar onun canlılığını, coşkulu mizacını, bu iradeli kişiliğin tüm yaşamı boyunca koruyacağı yaratıcı düş gücünü daha o zamandan ortaya koyuyordu.

Trier'deki Friedrich-Wilhelm Lisesi, Johann Ludwig von Westphalen

Karl Fransa'da devrim yılı olan 1830'da, yani on iki yaşındayken Friedrich-Wilhelm Lisesi'ne girdi. Lisenin, bölgenin Fransa tarafından ilhak edilmesinden oldukça öncelere, son seçici prens Clemens Wenzel dönemine kadar uzanan liberal bir geleneği vardı. Goethe'nin *Fransa Seferi* adlı kitabında belirttiği gibi gençliğinde kendisiyle ahbap olan, Kant'ın müridi, tarihçi ve felsefeci lise müdürü J. H. Wyttenbach bu geleneği daha da güçlendiriyordu.

Çok kültürlü bir kişi olan Wyttenbach, etkili üyeleri arasında Heinrich Marx'ın da bulunduğu liberal "Casino" kulubünün kurucularındandı. Karl'ın derslerini izleyeceği üstün nitelikli pek çok öğretmen de bu kulübün üyesiydi. Böylece Karl lisede, ailesinin ve babasının dostlarının liberal ve aydın çevresini yeniden bulacaktı.

Burada genç Marx'ın sarsıntısız bir gelişme göstermesine yardımcı olacak uyumlu bir süreklilik söz konusuydu.

Karl lise sıralarında müstakbel karısı güzel Jenny'nin kardeşi olan oyun arkadaşı Edgar von Westphalen ile yeniden buluştu.

Jenny ile Edgar'ın babaları Johann Ludwig von Westphalen, hükümetin Trier'deki danışmanı ve Heinrich Marx'ın dostuydu. Farklı sınıflardan ve kökenlerden gelen

bu iki adam nasıl olup da dost olmuşlardı? Çok sık yapılan açıklama bana hatalı geliyor. Trier'de hiç bulunmadıkları belli olan bu yazarların çoğu: "Aileler komşuydu, çocuklar birlikte oynuyorlardı. Doğal olarak anababalar tanıştılar." diye yazmışlardır. Bu yanlış, muhtemelen, Brückergasse'de biri 664 , diğeri 663 numarada bulunan iki evin yakınlığından kaynaklanıyor. Marxlar Karl'ın doğduğu ev olan No. 664'ten 1819'da ayrıldılar. Oysa Ludwig von Westphalen'in dul eşi ve oğlu Edgar No. 663'te bulunan eve ancak 1846-1851'e doğru taşındılar; yani Karl ve Jenny'nin evlenmelerinden ve Almanya'dan ayrılmalarından epey sonra.

Gerçek tümüyle farklı görünüyor. İki adam birbirleriyle önce işleri gereği karşılaştılar. Danışmanın çok sayıdaki görevi arasında hapisanelerin teftişi de vardı. Baro başkanı danışmanla bu şekilde ilişki kurdu. Karşılıklı sempati ve saygı iki kültürlü adamı birbirine yaklaştırdı ve aynı liberal inançları paylaşmaları dostluk bağlarını güçlendirdi. Çocuklar tabii ki birlikte oynuyorlardı.

Westphalen öğrenmeye susamış ve dikkatli bir dinleyici olan genç Marx'ın canlı, meraklı ve neşeli kişiliğine ilgi duymakta gecikmemişti. Ona şefkat besliyor, Karl da onu ikinci bir baba gibi görüp sayıyordu. Bu nedenle Westphalen genç arkadaşını yakınlardaki tepelerde uzun sabah yürüyüşlerine götürüyor, ona Homeros'un destanlarını ve Shakespeare'in uzun tiradlarını okuyordu. Tiradların etkisi öylesine güçlüydü ki, Marx bu büyük İngiliz şair ve oyun yazarına duyduğu büyük hayranlığı yaşamı boyunca koruyacaktı.

Johann Ludwig von Westphalen'in Marx'ın üzerinde, sonradan anımsatmaktan zevk duyacağı bir başka etkisi daha oldu. Ona Saint-Simon'u ve Saint-Simonculuk'u keşfettirdi. Westphalen'in karısı, 1826'da yayımcı olan kuzeni Friedrich Perthes'e yazdığı bir mektupta: "Kaderin kendisine, çok az kişide bulunan bir ruh yüceliğine ve zekâya sahip bir koca verdiğini" söylüyordu. Pekiyi, kimdi bu sözleri söyleten çekici danışman?

Johann Ludwig von Westphalen Büyük Friedrich'in Yedi Yıl Savaşları'ndaki en iyi komutanlarından biri olan Dük Ferdinand von Brunswick'in özel danışmanı ve kurmay başkanı Christian Philipp von Westphalen'in oğluydu. Ünlü Bernardi, Büyük Friedrich'in seferleri üzerine yaptığı incelemelerde Philipp von Westphalen'den "genel kurmayın dahi yöneticisi" olarak söz eder.

Westphalen'in annesi Jeanie Wishart of Pittarow, Argyle kontlarının (daha sonra dükleri) soyundan geliyordu. İskoçya tarihinde çok önemli bir rol oynamış olan bu ailenin üyelerinden biri İngiliz kraliyet ailesinin kuzenidir.

Çok kültürlü bir kişi olan Ludwig von Westphalen İngilizce'yi hiç aksansız, Almanca kadar rahat konuşuyor, Yunanca, Latince, Fransızca ve İspanyolca'yı mükemmel şekilde okuyordu. Ona Ferdinand, Luise, Karl ve Anna adlı dört çocuk vermiş olan ilk karısı Elisabeth von Veltheim genç yaşta ölmüştü. Çocuklar von Veltheim'in anababası tarafından büyütülecek ve Ludwig von Westphalen'in onların eğitimi üzerinde hiçbir etkisi olmayacaktı. İkinci evliliğini 1812'de büyük kitapçı, yayımcı ve yurtsever Friedrich Perthes'in kuzini Carolina Huebel'le yapmıştı. O sırada Prusya'nın Altmark bölgesindeki Salzwedel kentinin kaymakamıydı. 1816'da Prusya yüksek görevlisi olarak Trier'e atanan Westphalen, Friedrich Wilhelm Lisesi'ne pek uzak olmayan Neugasse No. 389'daki büyük ve güzel bir eve yerleşti. Bu komşuluk Karl Marx'ın ileride okul çıkışlarında yaşlı dostu von Westphalen'i sık sık ziyaret etmesine olanak sağlayacaktı.

Trierliler'in eleştirel ve muhalif ruhu, bunun Karl Marx üzerindeki etkisi

Zihnin sürekli olarak uyanık olduğu, en küçük ayrıntıların hayal gücünü etkileyip yetişkinlerde olduğundan çok

daha fazla iz bıraktığı bir yaşta olan genç liselinin, bir yandan içinde yaşadığı liberal çevrede duyduklarından, aynı çevrenin gösterilerinden ve eleştirilerinden, öte yandan Prusya yönetiminin şiddete ve polis gücüne dayanan gerici tutum ve eylemlerinden etkilenmemesi olanaksızdı. Böylece, özgürlükler uğruna savaşan cesur insanlara bakmayı, onları yargılamayı, saymayı, gerici mutlakiyetçiliğe, yani yönetime karşı açıkça tavır almayı ve sözde tabuları korkmadan eleştirmeyi öğreniyordu.

Gerçekten de Karl Marx, bu beş yıllık lise döneminde, tekrarlanmaları sonucunda kendisini derinden etkileyecek –somut olana duyduğu ilgi ve keskin zekâsıyla– bir dizi siyasi olayın tanığı olacaktı.

Liseye girdiği yıl başgösteren 1830 Devrimi Rheinland'da, özel olarak da Trier'in liberal çevrelerinde büyük bir yankı uyandırdı.

Ardından tüm kenti coşkuya boğan 27 Mayıs 1832'deki ünlü Hambach bayramı geldi. Karl Marx 14 yaşındaydı. İşte Alman tarihinde ününü korumuş olan bu gösterinin hikâyesi:

1815'te Trier'de ilk öğrenci derneği kurulmuştu. 1819'da yasaklandıktan sonra bir yeraltı hareketine dönüşen bu örgütlenme, Paris'teki 1830 Devrimi'nin ardından dikkate değer bir gelişme gösterdi ve 27 Mayıs 1832'de eski Hambach Şatosu'nda liberalleri biraraya getiren çok büyük bir toplantı düzenlemeyi başardı. Almanya'nın dört bir köşesinden on binlerce öğrenci, zanaatkâr ve burjuva birlik ve özgürlük taleplerini var gücüyle dile getirmek üzere Trier'e geldi. Toplantıya katılanlar arasında çok sayıda bağcı ve Trierli ile lisenin müdürü J. H. Wyttenbach ve kentin iki danışmanı, Bay Cetto ve Bay Lautz da bulunuyordu. Son ikisinin toplantıya katılması önemli bir olaydı.

Bu liberalizm bayramı sırasında hükümet karşıtı konuşmalar yapıldı ve yergi dolu şiirler okundu. Konuşma ve şiirlerin metinleri el altından bol bol dağıtıldı. Şaşkına dönen polis burnundan soluyordu.

Üç ay sonra 18 Ağustos 1832'de, Trier'in çoktandır kuşku duyulan iki danışmanı kentten ayrılan Ticaret Odası başkanı Röchling onuruna "Casino" kulüpte verilen bir öğle yemeğine katıldılar. Prusya polisinin saptadığına göre yemekte kaldırılan sekiz kadehten hiçbiri kralın sağlığına değildi. Dahası, toplantıya katılan pek çok kişi böyle bir öneri gelmesi durumunda kadehlerini masanın altına boşaltma konusunda anlaşmıştı.

Bu skandal yetmiyormuş gibi Trier belediye başkanı Wilhelm Haw ifade özgürlüğü ve Trier'in bir Fransız kenti olduğu dönemin anısına kadeh kaldırdı. Ayrıca arkadaşlarını mutlakiyetçiliğe karşı özgürlük için mücadele veren insanlar olduklarını göstermeye davet etti. Küçük kentte herkesin sözünü ettiği ileri gelenlerin bu açık gösterilerinin çok büyük bir yankı uyandırdığını belirtmeye bile gerek yok.

Aynı yılın Aralık ayında, gene Trier'de *Alman Halkına Çağrı* başlıklı son derece sert bir bildiri dağıtıldı ve polis eski Belediye Başkanı Franz'ı tutukladı.

Ertesi yıl, 1833'te –Marx 15 yaşındaydı– polis Karl'ın okuduğu liseyi basarak arama yaptı. Liselilerin üstünde düzen karşıtı şarkı sözleri ve şiirler bulundu. Öğrencilerden biri tutuklandı. Hambach bayramından beri şüpheli olarak görülen lise müdürü Wyttenbach, kısa bir süre sonra öğretmen Vitus Loers'in ikinci müdürlüğe atanışına tanık oldu. Loers kuruluşun siyasi gözetiminden sorumlu olacaktı. Sınıflardaki heyecanı, olayların gençlik üzerindeki derin etkisini, bu tiksinti verici ve kaba uygulamaların Marx'ta yarattığı güçlü tepkiyi ve söz konusu olayların ne tür yorumlarla ailelerin tartışma gündemine girdiğini düşlemek güç olmamalı.

Nihayet, sanki Trierlier her yıl bağımsızlıklarını ve mücadeleciliklerini göstermek istiyorlarmışçasına, 1834'te kent iki yeni gösteriyle çalkalandı.

"Casino" edebiyat derneği, 12 Ocak 1834'te seçim bölgesinin Rheinland Dieti'ndeki liberal temsilcileri onuru-

na bir şölen düzenledi. Toplantıya Trier belediye başkanı Haw ve Parisli liberallerle yakın ilişkileri olan Nikolaus Valdenaire de katılmıştı. Toplantının düzenleyicilerinden olan Heinrich Marx liberal düşünceleri savunan bir konuşma yaptı. Şölenin sonunda devrimci şarkılar söylenmeye başladı.

Sonra aynı ayın 25'inde, "Casino"nun kuruluş yıldönümünde, *La Marseillaise* ile *La Parisienne*'in Fransızca olarak söylendiği yeni bir gösteri gerçekleşti; devrimin simgesi olan üç renkli bayrak çılgın alkışlarla selamlandı. Toplantıya katılanlardan avukat Brixius 1830 Devrimi'nin önemini vurgulayan bir konuşma yaptı.

Tüm Prusya toprakları üzerinde gerçekleşen bu tek gösteriden tedirgin olan Berlin'deki yetkililer, valiye bir uyarı cezası verdiler. "Casino" derneği sıkı bir polis gözetimine alındı; Heinrich Marx ile birçok öğretmen şüpheliler listesine kaydedildi ve avukat Brixius izlenmeye başladı.

Elbette tüm bu sözel gösteriler bugün görece olarak ılımlı gibi görünebilir. Ancak o dönemde –Prusya polis rejimi altında– bunlar belli bir cesareti ve mutlakiyetçiliğe karşı direnme kararlılığını ortaya koyuyordu.

1832'de Paris'te Fourier ile tanışmış olan Ludwig Gall, Karl Marx'ın olgunluk sınavını verdiği 1835'te, Trier'de "Para sahibi ayrıcalıklılara zenginleşmesini ve çalışanların sürekli olarak yoksullaşmasını" mahkûm eden yeni bir broşür yayımladı. Karl Marx liseye giderken kenti boydan boya geçip Pazar Meydanı'nda son bulan büyük alışveriş merkezi Simeonstrasse'yi izlemek zorundaydı. Sürekli uyanık olan ve yukarıda anlatılan olaylarla daha da uyarılan merakıyla, kitapçılara uğramak ve yasaklanmadan önce bazı broşürlere şöyle bir göz atmak elindeydi. Hareketli pazar meydanını geçerken tartışmakta olan grupları gözleyebilir ve tüm bağ bölgelerinde olduğu gibi açık sözlü olan kent halkının yorumlarını duyabilirdi.

Sonuçta Marx olgunluk sınavlarını verdiği sırada, yani 17 yaşındayken fazla bir deneyimi olmasa bile en azından siyasi yaşama ve baskıcı iktidara karşı verilen mücadelelere ilişkin bazı izlenimlere ve imgelere sahipti. Bu mücadelelerin baskılara ve adaletsizliklere düşman, mücadeleci, gururlu ve bağımsız kişiliğini cezbetmekten öte bir etki yaratmış olması beklenemez.

Marx'ın sınav kâğıtlarından biri, Almanca sınavının kâğıdı daha sonraları biyografi yazarlarının dikkatini çekecektir. Verilen konu, "Genç Bir Adamın Meslek Seçimi Üzerine Düşünceleri", kişisel düşüncelerin dile getirilmesine olanak vermektedir. Marx bu fırsattan yararlanır ve dolambaçlı yollara başvurmaksızın seçimini ortaya koyar: Yazının girişinden başlayarak –bunun da altı çizilmelidir– yaşamı boyunca sık sık yeniden ele alacağı bir düşünceyi, yani hayvanın yaşamının koşullar tarafından belirlendiği, insanınkinin ise büyük ölçüde kendisi tarafından, özellikle de meslek seçimi yoluyla belirlenebileceği düşüncesini geliştirir.

Karl Marx söz konusu seçim yapılırken her şeyden önce mesleğin insanlığın mutluluğu uğruna çalışmak için sunduğu olanakları dikkate almak gerektiğini anlatır. "En tehlikeli meslekler" diye yazar. "birbirleriyle bütünleşmek yerine soyut gerçeklikle uğraşanlardır.

Temel görüşleri şimdiden oluşmuştur: Düşünceyi asla somuttan, eylemden ayırmamak. Kompozisyonun son bölümü, sürekli mücadele içinde geçecek olan yaşamının habercisidir. Bu bölüm zapt edilemez bir iradeyi dile getirir ve büyük bir moral gücünü, yaşamı boyunca sadık kalacağı bir ideal uğruna özveride bulunma düşüncesini ortaya koyar. Nitekim yazısını şöyle bitirir:

"Tarih en büyük insanları herkesin iyiliği uğruna çalışarak soyluluğa ulaşmış olanlar arasından seçer; tecrübe en mutlu insanların en fazla sayıda insanı mutlu edenler olduğunu gösterir ve din bize herkesin taklit etmeye can attığı ideal varlığın insanlığın iyiliği uğruna kendini feda ettiğini

öğretir. [...] İnsanlığın yararına çalışmamız için bize en iyi olanakları sağlayan mesleği seçtiğimizde üstlendiğimiz yükler belimizi bükemez çünkü bunlar herkesin mutluluğu uğruna katlandığımız özveriden öte bir şey değildir."

Müdür J. H. Wyttenbach bu sınav kâğıdının kenarına şu sözcükleri not edecektir: "Düşünce bakımından zengin, iyi düzenlenmiş, derli toplu bir plan izlenerek sunulmuş bir kompozisyon. Bununla birlikte imge yüklü özgün ifadeler kullanmaya eğimli.

Bu kompozisyon gençliğe özgü, yarını olmayan bir idealizmin tutuklu ve platonik bir ifadesinden ibaret değildi. Bu derin bir inancın ifadesiydi.

Nitekim Karl liseden ayrılırken müdüre ve öğretmenlere yapılan geleneksel veda ziyaretleri sırasında, gizlemeye gerek duymaksızın ikinci müdür -ve Latince-Yunanca öğretmeni- gerici Loers'i es geçer. Çünkü Loers lisenin siyasi polisliğini yapmakla görevlendirilmiştir. Tüm yaşamının kuralı olacak olan o tavizsiz uzlaşmazlığını daha o zamandan ortaya koyar. Meydan okumuş olmanın verdiği gençliğe özgü belli bir hoşnutlukla bu olayın çabucak dikkat çekeceğini çok iyi bilmektedir. Nitekim öyle de olur. İncinen Bay Loers bu olaya öylesine alınacaktır ki, her zaman uzlaştırıcı ve dengeli bir kişi olan Heinrich Marx daha sonra oğluna: "Bazı masum yalanlara başvurarak ona evde olmadığı bir sırada gittiğimizi söylemeye karar verdim." diye yazacaktır.

2
Bonn

Bonn Üniversitesi'nde Öğrencilik, Tavernalar Kulübü, Şairler Kulübü

Anababasıyla ciddi sorunlar yaşamış olan ve bağımsızlığını kazanabilmek için çetin bir mücadele vermek zorunda kalan Heinrich Marx, uzun zamandır, böylesine vaad edici yeteneklere sahip olan en sevdiği oğlu için elinden gelen her şeyi yapmaya ve parlak bir meslek edinmesini kolaylaştırmaya kararlıydı. Böylece Karl'ı ünlü üniversitesiyle Rheinland'ın entelektüel merkezi durumuna gelmiş olan ve Trierli lise mezunlarının çoğunun öğrenimlerini sürdürmek üzere gittikleri Bonn'a, Rhein kıyısındaki bu küçük kente yollamaya karar verir. Oğlunun zeki, meraklı, her şeyi öğrenmeye istekli olduğunu, ancak on yedi yaşına geldiği halde henüz hiçbir bilim dalma belirgin bir eğilim göstermediğini bilmektedir.

Oğlunun geleceği için kaygı duyan dikkatli bir baba olarak Karl'ı hukuk öğrenimine yöneltir. Bu üzerinde düşünülerek yapılmış bir tercihtir. Trier bölgesinde yeni mahkemeler kurulmuştur ve geleceğin hukukçularının mesleki yaşamları güvence altındadır. Öte yandan hukuk pek çok yönetim görevinin de kapısını açmaktadır.

Karl 1835 yılı Ekim ayının ortalarında bir sabah erken saatte tüm yakınlarıyla birlikte gittiği iskeleden kabalığına ve yavaşlığına hiç de uymayan "ekspres yat" gibi gösterişli bir adı olan üstü açık, büyük bir tekneye biner. Mosel Irmağı'nda düzenli seferler yapan bu tekne Koblenz'e kadar inmekte, yolcular oradan Rhein Irmağı boyunca dizilmiş kentlere uğramaya yeni başlayan buharlı gemilere binerek Bonn'a kadar gitmektedir.

Karl 15 Ekim 1835 günü yalnızca barındırdığı 700 kadar öğrencinin gürültüsüyle canlanan bu küçük ve sakin kente varır. Aynı gün bir oda kiraladıktan sonra üniversiteye kaydolur ve hemen Trierlier Kulübü'ne *(Treviraner Klub)* üye olur. Eski bir öğrenci geleneği üniversite öğrencilerinin derneklerde toplanmalarını gerektirmektedir. O sırada etkinlik göstermekte olan çeşitli dernekler vardır:

1° Kendi gelenekleri ve flamaları olan, üyeleri aynı toplumsal kökenden gelen *Korps* (birlikler). Bu örgütler, örneğin Bonn'daki *Borussiakorps* genellikle aristokratları biraraya getirmektedir;

2° Liberal eğilimli dernekler olan *Burschenshaften;*

3° Genel olarak "tavernalar kulüpleri" olarak anılan ve aynı kentten gelen öğrencileri buluşturan *Landsmannschaften.*

Öğrenciler 1830 Fransız Devrimi'ne kadar göreli bir özgürlüğe sahiptiler. Ancak bu tarihten sonra polis gözetimi yıldan yıla yoğunlaşmıştı. Devrimin doğurduğu umutla coşan liberal öğrenciler 1833'te Rheinland Dieti'ne karşı bir saldırıya bile kalkışmışlardı. Hükümet tepkisini göstermekte gecikmemişti. Liberal dernekler –*Burcshenshaften*– kapatılmış, üyeleri tutuklanmış ya da dağıtılmıştı. Yalnızca hiçbir siyasi kimliği olmayan *Landsmannschaften*'in etkinlik göstermesine göz yumuluyordu.

Bununla birlikte yasa *Borussiakorps* gibi gerici aristokrat derneklerin çalışmalarını yasaklamamıştı.

Sonuçta Karl Marx bir yıl boyunca gericiliğin bağrında, bu gergin ama sakin görünümlü ortamda yaşayacaktır.

Büyük bir öğrenme isteğiyle dolu olduğundan dokuz ders izlemek istemektedir. Elbette ki, hukuk. Ancak şiir ve edebiyata büyük ilgi duyduğundan edebiyat ve estetik derslerini izler. Romantizm kuramcısı August Wilhelm von Schlegel'in edebiyat, felsefe ve bilim dersleri, yaşlı dostu J. L. Westphalen'in romantizminden etkilenmiş olan Karl'ı kendine çekmektedir.

Her şeyi öğrenme eğilimi ve sabırsızlığı bu ilk yarıyılın başından itibaren kendini gösterir. Bonn'a varışından kısa bir süre sonra babasını sayısız tasarısından haberdar eder. Hatta ona yeni yazdığı bir şiirini gönderir. Bunu Heinrich Marx'ın 18 Kasım 1835 tarihli yanıtından biliyoruz. Bu mektup derin bir şefkatin izlerini taşımakla birlikte belli bir kaygıyı da ortaya koymaktadır. Heinrich Marx oğlunun gururunu incitmemeye özen göstererek Karl'ın dikkatini aşırı çalışmanın olası sonuçlarına çeker.

"Dokuz ders izlemek" diye yazar, "bana biraz fazla gibi geliyor. Bedeninin ve zihninin kaldırabileceğinden fazlasını yapmanı istemem. Ama bu sana zor gelmiyorsa aman ne iyi! Bilginin alanı uçsuz bucaksız, zaman ise kısa. Muhtemelen bundan sonraki mektubunda bana tüm bunlardan çok daha ayrıntılı bir biçimde söz edeceksin. Seni ilgilendiren her şeyin beni de ne kadar ilgilendirdiğini biliyorsun."

Sonra mektubu bitirip imzaladıktan sonra şunları ekler: "Yeri gelmişken! Şiirini okudum. Sana şunu açıkça itiraf etmeliyim ki Karlcığım, bu şiirden hiçbir şey anlamadım, ne gerçek anlamını ne de ana hatlarını."

Karl babasının uyarılarını biraz dikkate alır mı bilinmez. Ama şurası bir gerçek ki, profesörlerinin "büyük bir çaba" ve "sürekli bir dikkatle" izlediğini belirttikleri derslerinin sayısını altıyla sınırlamakta gecikmez.

Ne var ki yorgunluğun sınırlarını tanımadığından geriye kalan derslerle kendini eskisinden daha az yormaz. İkinci yarıyılın başında biraz hastalanır ve düzenli olarak izlemediği derslerinin sayısını dörde indirir. Gayretini

azaltıp gönlünce yaşayarak, kendini başkanı seçildiği *Treviraner Klub*'tan arkadaşlarının şen ve haylaz yaşamına bırakır.

Sonunda okul arkadaşlarının birçoğu gibi o da, üniversite rektörü tarafından "gece sarhoş olmak ve gürültü patırdı yapmak" suçundan bir günlük oda hapsi cezasına çarptırılır. Sık sık verilen ve öğrencileri hiç korkutmayan bu ceza, tüm dostlarını yanma kabul etme hakkı saklı kalmak üzere üniversitede bir odaya kapatılmaktan ibarettir. Dostlar hiç olmadıkları kadar kalabalık bir biçimde, ellerinde –masrafları elbette cezalı tarafından, dolayısıyla anababalarının yolladığı harçlıklardan karşılanan– bir sürü şişeyle cezalının başına üşüşmektedirler.

Diğerlerinin arasında bu kısa ve güldürücü öykü Marx'ın yaşamı boyunca olduğu gibi öğrenciliğinde de normal, sağlıklı, neşeli, yiyip içip eğlenmeyi seven bir delikanlı olduğunu, hasımlarının büyük bir kötü niyetle betimledikleri gibi, geçimsiz, insanlıkla ilgisi olmayan kalpsiz biri olmadığını çok iyi gösterir.

Genç Marx'ın elimizdeki tek portresi, bereket versin ki korunmuş olan dönemin bir taşbaskısında bulunur. Fotoğrafta *Treviraner*'ler (Trierliler), çatısı Trier'in amblemi olan ünlü *Porta nigra*'yla bezenmiş Beyaz At Hanı'nda şarkı söylemekte, içmekte ve neşe içinde dans etmektedirler. Karl Marx bir köşeden küçümseyici, soylu ve romantik bir hava ve kulüp başkanına yakışır bir ağırbaşlılıkla olay yerini seyretmektedir. Yüzündeki ifade dikkatle incelendiğinde güçlü kişiliği daha o zamandan kendini belli eder. Fotoğrafta sert, irade sahibi, çevresine egemen, kendisinden emin ve kavgacı görünmektedir. Bu kavgacılık ona *Borussiakorps* üyesi bir aristokratla bir kılıç düellosuna bile mal olacaktır. Düelloda sol gözünün üzerinden çok hafif bir yara alacak ve bu yara izini yaşamı boyunca taşıyacaktır. O zamanlar kılıçla düello etmek bir öğrenci geleneğiydi ve Marx'ın silah kullanma alıştırmaları yaptığını biliyoruz. Gerçekten de o, tehlikeli bile

olsa her tür oyunda kendini sınamaktan kaçınacak biri değildi.

Bonn'dan ayrıldıktan sonra "Köln kentinde yasaklanmış silahlar taşımak"la suçlanacaktır.

Marx'ın başlangıçta kitaplara ve derslere yönelttiği aynı coşkuyla sürdüğü ikinci yarıyıldaki bu çılgın yaşam, anababa otoritesinden uzak, özgürlükten sarhoş, her şeyi keşfetmek ve her şeyi tanımak için sabırsızlanan, coşkuyla dünyanın fethine atılan gepegenç bir öğrencinin yaşamıdır.

Ama onda gençliğin bu doğal dışavurumlarına bir de kendini avutma, giderek büyüyen bir derdin içini kaplamasına engel olma çabası eklenmektedir. Kaygıyla, oyun arkadaşı Jenny'ye duyduğu içten sevginin gerçekte çok daha ileri bir duygu, derin ve tutkulu bir aşk olduğunu keşfeder.

Keskin zekası ve yaşamı boyunca koruyacağı o hiç azalmayan iyimserliği, altetmek durumunda kalacağı neredeyse aşılamaz engelleri görmezlikten gelmesine yetmemektedir. O dönemde önemli olan sosyal mesafeyi tartmaktadır. Jenny, Trier'in en güzel kızı ,"baloların kraliçesi", herkesin kur yaptığı bir kız, hepsinden önemlisi son derece önemli görevleri olan bir aristokratın kızı değil midir?

Giderek büyüyen bu tutku ve romantizmin hakim olduğu şiire olan eğilimi onu başkanlarından biri olmakta gecikmeyeceği Şairler Kulübü'ne üye olmaya yöneltir.

Yüzeysel olarak bakıldığında, insanlığın yararına mücadele etme konusundaki takdire değer kararlılığının eski gücünü yitirdiği sanılabilir. Oysa söz konusu Şairler Kulübü'nün kuşku götürmez başka etkinlikleri, gizli siyasi etkinlikleri vardı. Polis kulübü yakından izliyordu. Hatta kulüpte sonuç vermeyen bir arama bile yapmıştı. Muhbirler, beceriksiz manevralarını boşa çıkarmak için sayısız önlem alan –ve bundan muzipçe zevk duyan– öğrencileri izlemekte polisten geri kalmıyorlardı.

Polis şüpheci olmakta haklıydı. *Burshenchaften*'in –liberal dernekler– kapatılmasından sonra nöbeti devralan öğrenciler, kulüplerini gizlemekte ustalaşmışlardı. Bu durum Şairler Kulübü için de geçerliydi. Kulüp Trier Lisesi'nin eski öğrencisi, devrimci şiirleri olan şair Biedermann ile *Burschenchaft*'ın aşırı kanadı "Uzlaşmazlar"ın eski üyesi Fenner von Fennersleben tarafından kurulmuştu.

Kulübün üyeleri arasında Emmanuel Geibel ve "Gerçek Sosyalizm"in kurucularından Karl Grün de bulunuyordu. Her ikisi de, başta Moritz Carrière ve Carl Ludwig Beynays olmak üzere, Göttingen Şairler Kulübü'nün üyeleriyle ilişkideydi. Bernays ileride Marx'ın 1844'te Paris'te yayımlayacağı *Deutsch-Französische Jahrbücher*'e katkıda bulunacaktı.

Karl Marx'ın bu kulüpteki rolüne gelince, başkanlığa seçilmesi önemsiz bir üye olmadığını göstermektedir. Hep uyanık ve dikkatli olan Heinrich Marx, oğlunun biraz dağınık bulduğu etkinliklerini çok yakından izlemektedir. Karl'ın o yaştaki gençlere özgü taşkın bir yaşam sürdüğünü kabul etmekle birlikte, kesinlik taşımayan sayısız tasarısından ve ölçüsüz harcamalarından kaygı duymaktadır.

"Hesabın da tam senlik Karlcığım" diye yazar, "ne bir düzen var, ne de bir sonuç. Rakamlar düzenli bir biçimde alt alta yazılsaydı, işlem daha kısa, daha derli toplu, daha anlaşılır olurdu ve bilgili bir adamdan, özellikle de uygulamalı hukuk okumuş birinden beklenen şey düzendir."

"Genel olarak burada yinelenecek bir şey bulamıyorum, yalnızca şu sıra çok sayıda kitap satın almanın, özellikle de hacimli tarih kitapları satın almanın yersiz ve gereksiz olduğunu sanıyorum."

Ve daha ileride:

"Yazdıklarını bastırmadan önce biraz beklesen iyi edersin. Günümüzde bir şair ya da edebiyatçı ün yapmaya niyetlenmeden önce kendinde ciddi ve iyi bir şey yaratma yeteneğini hissetmeli."

Heinrich Marx ikinci yarıyılın sonunda artık kararını vermiştir. Bonn Üniversitesi yetkililerine Karl'ın öğrenimini Berlin'de sürdüreceğini bildirir ve her türlü itiraza baştan son vermek için "Kararım budur..." diye belirtir.

Öğrenim yılının sonunda tatil için Trier'e dönen Karl, yazı ailesi ve duygularını paylaşan Jenny ile birlikte geçirir.

İki genç insan gizlice nişanlanırlar. Ama Heinrich Marx söz kesilir kesilmez olaydan haberdar olur.

Derin tereddütlerine ve henüz öğreniminin başında olan gepegenç bir adamın parlak taliplerden yana hiç de sıkıntı çekmeyen genç bir kızın geleceğini bağladığını görmekten kaynaklanan kaygılarına rağmen, bu karara rıza göstermemezlik edemez. Karl'ın kararından geri dönmeyeceğini çok iyi bilmektedir.

3
Spree'nin Atina'sı Berlin

Ünlü Friedrich-Wilhelm Üniversitesi, Mittelstrasse, Yoğun çalışmalar ve şiirler, Felsefe karşı konulamaz bir biçimde Karl Marx'ı kendine çekiyor

Berlin'e gitmek üzere yola çıkan Marx'ta, bir önceki yıl Bonn'a gitmek üzere gemiye binerkenki neşesinden eser yoktur. Marx o tarihte Trier'den dünyayı fethetmeye atılan coşku dolu genç bir lise mezununun heyecan ve itibarıyla ayrılmıştı.

Onu beş ya da yedi günde –hızlı ya da normal postaya binilmesine bağlı olarak– Prusya başkentine ulaştıracak yolcu arabasına bindiğinde, karamsar ve üzgündür. Ardında tutkuyla sevdiği nişanlısını bırakmaktadır. Ve Berlin çok uzaktır. Ayrılığın uzun olma olasılığı vardır. Karl henüz on sekiz yaşındadır ve o güne kadar yaşamı kesintiye uğramaksızın akıp gitmiştir. Annesinin dediği gibi: "Karl'ın şansı hep yaver gider, her şeyde başarılı olur."

Ama yaşamında ilk kez iki güçlü arzu, okuma, öğrenme, başarma arzusuyla, sevdiği varlıktan ayrılmama arzusu arasında kalmıştır ve yüreğinde fırtınalar kopmaktadır. Meslek sahibi olma gerekliliğiyle ayrılık arasındaki bu uzlaşmazlık, olayları iradesine boyun eğdirmeye eğilimli bu

sınır tanımaz ve inatçı kişiliği çileden çıkarmaktadır. Bu uzun yolculuğu son derece kötü bir moralle, fırtınalı düşünceler arasında çırpınarak tamamlar.

22 Ekim 1836'da Berlin'e vardığında kararını vermiştir. Kısa bir sokak olan Mittelstrasse No. 61'de. Friedrich-Wilhelm Üniversitesi'ne birkaç adım mesafede mütevazı bir oda kiralayıp Friedrich Karl von Savigny ve Eduard Gans'ın hukuk dersleri ile Hendrik Steffens'in antropoloji dersine kaydolur ve "bilime ve sanata dalmak" üzere kendisini odasına kapatır.

Her şeyden gönüllü olarak elini ayağını çeken Karl, iklimi, kurşuni gökyüzü, silik sakinleri, küçük tüccarları, zanaatkârları ve sayısız memuruyla asık suratlı bir görünümü olan Prusya başkentini tanımak için en küçük bir istek duymamaktadır. Kraliyet sarayının, devlet memurlarının ve on beş kışlaya dağılmış 30.000 kadar askerin damgasını taşıyan kent, Rhein kentleriyle, bağlık bölgelerin o iç açıcı, kalender, eleştirici ve muhalif kentleriyle hüzünlü bir karşıtlık içindedir.

Karl henüz öbür Berlin'i, tiyatrolar, edebiyat kulüpleri ve salonlardan oluşan düşünce ve sanat merkezi Berlin'i tanımamaktadır. Bu ilk yarıyıl süresince Almanya'nın en ünlü hocalarını ve binlerce çalışkan öğrenciyi kendine çekmiş olan ve filozof Ludwig Feuerbach'ın babasına yazdığı bir mektupta: "Başka hiçbir üniversitede böylesine bir çalışma zevki, küçük öğrenci işleri dışında kalan şeylere karşı böylesine bir ilgi, bilime böylesine bir eğilim, böylesine bir dinginlik ve böylesine bir sessizlik bulunamaz." diye betimlediği bu büyük üniversitenin ancak bir bölümünü tanır.

Friedrich-Wilhelm Üniversitesi gerçekten de bu ünü hak ediyordu. Bunu derin bilgili ve liberal bir filozof olan kurucusu Wilhelm von Humboldt'a borçluydu. Yirmi dört yaşındayken 1789 Fransız Devrimi'nin başlangıcına tanıklık etme şansına sahip olan Humboldt bu olaydan çok etkilenmiş ve ileride Fransız başkentine yeniden giderek

orada geçirdiği uzunca bir süre içinde dilbilim ve sanat okumuştu.

1809'da eğitim bakanı olduktan bir yıl sonra gençliğinde derinden etkilendiği ilkelerden esinlenerek bu büyük üniversiteyi kurmuştu. Ona göre üniversite öğrencilerin zihinsel yeteneklerini geliştirerek kişiliklerini özgürce oluşturmalarına hizmet etmeliydi.

Karl Marx kendini vererek izlediği üç dersten arta kalan zamanlarında okur, derinleşir, anlaşılması güç yapıtları notlar, şiirler yazar ve özel incelemelere girişir. Kendisini daha iyi tanımak ve karışık düşüncelerini düzene sokmak için yazar, düşünür, kendisini acımasızca eleştirir ve bıkmadan usanmadan her şeye yeniden başlar.

Bu yöntemi gelecekte de sürekli olarak kullanacaktır. Olağanüstü çalışma kapasitesi her şeyi birlikte yürütmesine olanak vermektedir. Çok sayıda kitabı okur, inceler, notlar, özetlerini çıkarır, düşüncelerini ve projelerini kâğıda döker ve Jenny için şiirler yazar.

Jenny Aralık 1836'dan sonra ondan başında "Biricik sevgilim Jenny von Westphalen"e yazan üç defter alır. Sophie Marx kardeşine, Jenny'nin bu defterleri "sevinç ve acı göz yaşlarıyla" karşıladığını yazacaktır.

Bu şiirsel metinler Marx'ın ruhundaki çalkantıyı yansıtır ve mizacını ortaya koyar; meydan okuduğu –daha o zamandan!– bir dünyayla karşı daha iyi mücadele edebilmek için bilimin ve sanatın insan düşüncesine sunduğu ne varsa öğrenme tutkusunu ve çelik iradesini güçlü bir biçimde dile getirir.

"Ruhuma gerekli olanı sükunet içinde gerçekleştiremiyorum, rahattan ve dinlenmekten kaçınarak hep mücadeleye doğru koşuyorum. Tanrıların bahşettiği her şeyi fethetmek, bilim dünyasını cesaretle keşfetmek, şiirde ve sanatta ustalığımı ortaya koymak isterdim. Her şeyi durup dinlenmeden öğrenme, istek ve eylemi bizden uzaklaştıran uyuşukluktan sakınma, kısır düşüncelerle kokuşup gitmeme ve boyunduruk altında aşağılık bir biçimde eğilmeme

yürekliliğini göstermek gerekir, çünkü bizi harekete geçiren arzu ve umut daima yanımızdadır."

Ve "Gurur" başlığını taşıyan şu yazı, dünyayı değiştirmek isteyen büyük devrimcinin habercisidir:

"Jenny, eğer ruhlarımızı aşkla birleştirdiğimizi, onları aynı büyük tutkunun doldurduğunu ve aynı dalganın sürüklediğini ilan edebilirsem,

"O zaman meydan okuduğumu insanların suratına küçümseyerek haykıracak ve düşüşü ateşimi söndüremeyecek olan bu dev cücenin olduğu yere yıkılışını seyredeceğim.

"O zaman tıpkı tanrılar gibi zaferden sarhoş, yıkıntılarının arasında ilerleyecek ve sözlerime eylemin gücünü katarak kendimi Yaradan'ın eşiti hissedeceğim."

Karl bu çılgın yarıyılın sonunda büyük bir düş kırıklığına uğramış gibidir. Çabaları beklediği sonucu vermemiştir. Bununla birlikte önemli ölçüde zenginleşmiştir. İçine işlemiş olan idealist felsefeden kurtulmaya, bu felsefenin tüm zayıflıklarını ve çelişkilerini kavramaya başlamış, Hegel'i keşfetmiştir. Öte yandan, duygusal kaygıları kısmen son bulmuştur. Mart'ta Ludwig von Westphalen'den mektupla resmen istenen Jenny, onunla evlenmeyi kabul etmiştir.

Marx'ın yaşadığı bu entelektüel bunalım, ruhsal çalkantı, gençliğe özgü coşku, hummalı ve zorlu araştırma dönemi önemlidir. Bu dönem Marx'ı yeni bir dünya görüşüne yöneltir ve o yaş için şaşırtıcı bir olgunluk düzeyine ulaşmasını sağlar.

Çok yönlü zengin kişiliğinin oluşumunun bu çalkantılı ve düzensiz evrimini babasına yazdığı 10 Kasım 1837 tarihli bir mektup aracılığıyla izleyebiliriz. Birçok ayrıntıyı dolambaçsız bir biçimde dile getiren bu mektubun olağandışı üslubu dikkat çekicidir:

"Sevgili babacığım,

"Yaşamda, zamanını doldurmuş bir çağın sonuna dikilen, ama aynı zamanda, kesinlikle yeni bir yön gösteren sınır taşlarını andıran anlar vardır.

"Böylesi geçiş anları bizi, konumumuzu kavramak için düşüncenin keskin bakışıyla geçmişi ve bugünü değerlendirmeye yöneltir. Kaldı ki dünya tarihi de geriye doğru böyle bir bakış atmaktan hoşlanır ve kendini inceler; bu da sık sık tarihin geriye gittiği ya da durduğu kanısını uyandırır: Aslında o kendini anlamak ve tin yoluyla kendi öz etkinliği olan tinin etkinliğine nüfuz etmek için kendini bir koltuğa atmıştır.

"Bu gibi durumlarda kişi coşar çünkü tüm başkalaşım hem bir dahinin en son yapıtı, hem de parlak ama henüz bulanık renkler altında biçimlenn eye çalışan yeni bir şiirin girişidir; buna rağmen, artık geçip gitmiş olan bu yaşamın onuruna bir anıt dikmeyi isteriz; yaşamın eylem için yitirdiği yere duyguda kavuşması gerekmektedir. [...]

"Demek ki şimdi, burada geçen bir yılın sonunda bu yıla damgasını vuran koşullara bir göz atacak olursam ve sevgili babacığım, o güzel, öylesine güzel Ems mektubunu böylece yanıtlarsam, bana, konumumu, genelde yaşamı ele alırkenki bakış açımla inceleme iznini vermeni rica ederim; yani tinin, daha sonra tüm yönlerde, bilgide, sanatta ve özel yaşamda ete kemiğe bürünen etkinliğinin bir ifadesi olarak.

"Sizden ayrıldığımda önümde yeni bir ufuk açılmıştı. Bu, aşkın dünyası, başlangıçta arzudan sarhoş ve umutsuz olan bir aşkın dünyasıydı. Başka koşullarda beni mesdedecek, doğayı seyre dalmaya isteklendirecek, yaşama sevinciyle coşturacak olan Berlin yolculuğu bile içimi ısıtmadı, daha doğrusu çok tuhaf bir biçimde sinirlendirdi. Çünkü ne gördüğüm kayalar, ruhumun hissettiklerinden daha sarp ve gözüpek, ne büyük kentler kanımdan daha canlı, ne tabldotlar imgelemimi tıka basa dolduran karmaşadan daha zengin ve daha güç sindirilir, ne de sanat Jenny kadar güzeldi.

"Berlin'e geldikten sonra, o zamana kadar kurduğum ilişkilerin tümünü kopardım, gönülsüzce birkaç seyrek ziyaret yaptım bilime ve sanata dalmanın yollarını aradım. [...]

"Ama şiir bir yol arkadaşından başka bir şey olamazdı ve olmamalıydı. Hukuk okumam gerekiyordu ve özellikle felsefeye dalmak için büyük bir istek duyuyordum. İkisini şöyle uzlaştırdım: Bir yandan ders çalıştım [Marx burada pek çok hukukçunun adını sayar], öte yandan hukuk alanını kapsayan bir hukuk felsefesi oluşturmaya çalıştım. Giriş verine birkaç metafizik aksiyom üzerine yaptığım incelemeyi başa geçirdim ve üç yüz formadan* fazla tutan bu çalışmayı, bu zavallı yapıtı kamu hukukuna kadar getirdim. [...]

"Özel eşya hukukunun sonuna geldiğimde her şeyin yanlış olduğunu gördüm; temel şema Kantçı şemaya benziyor ama gelişme bölümünde bundan tamamen uzaklaşıyordu. Ve bir kez daha felsefesiz sonuca varmanın olanaksız olduğunu anladım. Böylece, vicdanım tamamen rahat kendimi yeniden onun kollarına atabilirdim. [...]

"İlk yarıyıl süresince, bu sayısız uğraş arasında nice uykusuz gece geçirmek, nice mücadele vermek ve nice içsel ve dışsal baskıya katlanmak zorunda kaldım. Sonuçta bu süreçten hiç de daha zenginleşmiş çıkmadım; bunlar bana doğayı, sanatı, dünyayı ihmal ettirdi, beni dostlarımdan uzaklaştırdı. Sanki bedenim düşünceden oluşuyordu. Bir hekim kıra gitmemi salık verdi ve böylece ilk kez kenti baştan aşağı geçerek kapısını aştım ve Stralow'a vardım. [...]"

Stralow. Hegel incelemeleri. Doktorklub. *Stehely Kahvesi*

Cehenneme özgü bir çalışma temposuyla gece gündüz demeden sürdürdüğü bu yaşam Marx'ı bitkin düşürmüştür. Bir hekimin öğütlerine uyarak, 1837 ilkbaharında Berlin yakınlarındaki Stralow'da oturmak üzere "büyük yalnızlığını" terk eder.

* Bir forma on altı matbaa sayfasından oluşur.

Stralow, şair Heinrich Heine'ye göre suları "ruhları yıkayan ve çayın rengini açan" Spree Irmağı'nın sağ yakasında kurulu, çok güzel, küçük bir balıkçı köyüdür.

Karşı yakada bugün yerinde Meyer'in 1867'de açtığı uçsuz bucaksız nefis bir park olan Treptow'un bulunduğu, yer yer çalılarla kaplı çayırlar göz alabildiğine uzanmaktadır.

Stralow dinlenmek ve düşünmek için ideal, sakin ve kendi halinde bir köydür. Üniversiteye yürüyerek bir saat mesafede olan köy, öğrenciler ve hocalarca yeğlenen bir gezinti yeridir. Burası yılda bir kez neşeyle canlanır. Balıkçıların bayram günü olan 24 Ağustos'taki Saint-Bartholomé Berlinli kalabalıkları köye çeker.

Marx köyün doksan sakininden birinin evinde mütevazi bir oda kiralar. Bir gün evin sahibiyle ava bile çıkacaktır. II. Dünya Savaşı sırasında yıkılan bu evin yerine bahçeyle çevrili güzel bir anıt dikilmiştir. Evin yakınlarındaki hoş ve yalın kilise ile Tilleuls Parkı ise değişmemiştir.

Marx bu kırsal çevrede sağlığına ve canlılığına yeniden kavuşur ve öğrenme açlığına direnemeyerek sayısız yapıtı inceler. Özellikle Hegel üzerinde derinleşir. Gezintiler sırasında soylu çocuklarının devam ettiği harp okulunda coğrafya öğretmeni olan Adolf Rutenberg'le tanışır. Rutenberg aynı zamanda Hamburg'da yayımlanan liberal *Telegraph für Deutschland* gazetesinin kalemi kuvvetli bir muhabiridir. Gazeteyi yöneten yazar ve oyun yazarı Karl Gutzkow ise Heinrich Heine ile birlikte son derece liberal bir edebiyat hareketi olan *Junges Deutshland'ın* ("Genç Almanya") kurucuları arasında yer almıştır. Rutenberg öğrenciliğinde *Burschenschaft* üyesiyken siyasi düşünceleri nedeniyle tutuklanmıştır. Berlin'de etkinliklerini başkentin en liberal ve en seçkin aydınlarını biraraya getiren ünlü *Doktorklub*'da sürdürmektedir. Genç ve zeki hocalar, öğretim üyeleri, yazarlar, kültürlü gazeteciler, hukukçular, edebiyat ve tiyatro eleştirmenleri burada sık sık biraraya gelmektedir.

Bu insanların çoğu büyük filozof Hegel'in izleyicisi ya da hayranıdır. Hegel'in Alman ve Avrupalı düşünürler üzerindeki etkisi öylesine büyüktür ki Hyppolyte Taine onun için coşkuyla: "O Spinoza çarpı Aristoteles ve çağdaş deneyin üç yüz yıldır inşa etmekte olduğu bilimler piramidinin üzerinde dimdik ayakta." diyebilmiştir.

Marx oluşumunda önemli bir rol oynayacak ve Berlin'in entelektüel yaşamına ilk adımlarını atmasını sağlayacak bu çevreye Adolf Rutenberg tarafından sokulur.

Bu çevrenin üyelerinin çoğundan yirmi-yirmi beş yaş küçük olmasına rağmen (henüz on dokuz yaşındadır) içtenlikle karşılanır ve eşit muamele görür. Hatta güçlü kişiliği, yaratıcı düş gücü, kültürü ve coşkusuyla kısa zamanda kendisini kabul ettirir. Kulübün önde gelen üyeleri ve kurucuları dostu olurlar.

Tarih profesörü –ve bu alanda ustası olacak olan– ve Iskandinav edebiyatı uzmanı genç bilgin Karl Friedrich Köppen'le dostluk kurar. Sonraları *Buddha Dini ve Kökenleri* adlı kitabıyla üne kavuşacak olan Köppen'le Marx yaşamları boyunca sadık birer dost olarak kalacaklardır.

Marx kulübün kurucusu ve önderi Bruno Bauer'le de samimi olur. Bauer aynı zamanda teoloji fakültesinde öğretim görevlisidir. Derin bilgisi, cesur düşünceleri ve iğneleyici ironisiyle çevresine egemen olan Bauer, kulübün yeni üyesini de kendine çekmekte gecikmez.

Bu arada kulübün diğer ünlü üyelerinin adlarını da anmak gerekir: İleride *Rheinische Zeitung*'a katkıda bulunacak olan Ludwig Buhl, *Athenäum* adlı edebiyat dergisini yöneten Eduard Meyen, Arap dili uzmanı Karl Neuwerck ve diğerleri.

Kulübün üyeleri Stehely Kahvesi'nde düzenli olarak biraraya gelmektedirler. Bugün yerinde durmayan bu kahvenin adı "Genç Almanya" tarihinde oynadığı rol ve daha da radikal olan evrimiyle ününü korumuştur. Jägerstrasse ile Charlottenstrasse'nin köşesinde, tiyatronun karşısında ve üniversiteye beş dakika mesafede bulunan kahve, öğret-

menler, öğrenciler, eleştirmenler vd. için kolay ve pratik bir buluşma yeridir. Ancak bu seçimde başka nedenler ağır basmaktadır. Gerçekte burada, subay ve memurların gidip geldikleri kahvelerde kötü gözle bakılan "uygunsuz" gazeteler ve yayımlar bulunabilmektedir. Gazeteci Friedrich Sass'ın 1846'da yayımlanan *Yeni Zamanların Berlin'i* adlı incelemesinde şu satırlar yer alır:

"Şair Heinrich Heine'nin tadını çıkara çıkara pastalarını yediği ve Berlin yüksek sosyetesinin alaycı karikatürlerini çizdiği Stehely Kahvesi'nde son haberlerden konuşmak için buluşulurdu; eleştirmenler 20'li yıllarda yaşlı Avrupa'nın yüreğini hoplatan Sontag'ın* yeteneğini burada tartışıp yorumladılar ve ondan söz eden yazılarını burada kaleme aldılar; "Genç Almanya" Temmuz Devrimi'ni burada doğurdu; Hegel felsefesi üzerine sonu gelmez tartışmalar burada yapıldı; "Genç Almanya"nın düşünceleri burada aşıldı ve *Jahrbücher* ile *Rheinische Zeitung* toplarını burada ateşlediler; tüm Alman gazetelerinin Berlin muhabirleri yazılarını burada kaleme aldılar. Hiç abartmaksızın genç Alman halkının ve yeni çağın üstünlüğü burada ele geçirdiği söylenebilir."

Bu kahvenin merkezi, sık sık sözü edilen kırmızı oda adlı salondu. "Radikaller" (aşırılar) olarak nitelenen demokratlar ve liberaller yıllar boyunca bu odada buluşacaklardı.

Salona bu ad müdavimlerinin düşünceleri nedeniyle değil, sadece duvarları rengi hiç değişmeyen kırmızı kâğıtla kaplı olduğu için verilmişti.

Friedrich Sass'ın belirttiği üzere: "Kırmızı salon giderek siyasi ve toplumsal sorunlar üzerine derin tartışmalar yapmak için önemli bir buluşma yeri durumuna geldi."

Doktorklub doğal olarak Karl Marx'ın etkinliklerinin belli başlı merkezlerinden biri durumuna gelir. Katıldığı,

---

*"Die gittliche Henriette" (ilahi Henriette) olarak anılan aktris Henriette Sontag.

sık sık da başlattığı coşkulu tartışmalar, ona kendi görüşlerini seçkin arkadaşlarınınkilerle karşılaştırma olanağını vermektedir. Onlardan çok şey öğrenir. Arkadaşları da düşüncelerinin birçoğunu ona borçludurlar.

Doktorklub'un Marx'ın oluşumunda son derece önemli bir yeri vardır. Bruno Bauer tarafından Berlin'in edebiyat salonlarına sokulması, deneyimini tamamlar. Bu yoğun entelektüel yaşam çağın tarih yazıcıları tarafından günümüze aktarılmıştır. Böylece Karl Marx'ın geliştiği ve biçimlendiği ortamı daha iyi kavrayabiliriz.

Edebiyat salonları, Bettina von Arnim, İnsanlar ve kitaplar, Karl Marx'ın dostları

Marx canlı tartışma ortamları yaratmak için güzel evinde –Raczynski kontlarının eski sarayı– karşıt görüşlü kişileri biraraya getirmekten hoşlanan bir demokrat olan Bettina von Arnim'in gece toplantılarına oldukça sık katılır. Bu toplantılarda von Arnim'in kayınbiraderi Profesör Savigny ve Pitt-Arnim gibi gericiler ile Bruno Bauer, Profesör Eduard Gans'ın (von Savigny'nin hasını) hayranı olan Dr. Oppenheim, topluluğun gençlerinden Karl Marx ve diğer birçok kişi sık sık biraraya gelmektedir.

Karl Marx'ın çağdaşlarından Dr. Max Ring'e göre: "Romancı Achim von Arnim'in dul eşi Bettina ufak tefek, akıllı, kültürlü, elli yaşlarında, siyah saçları kırlaşmış, canlı ve delici bakışlı bir kadındı." Romantik şair Clemens Brentano'nun kızkardeşi olan Arnim'in annesi Maxe Brentano Goethe'nin çocukluk arkadaşıydı.

Büyük şairle mektuplaşmalarını 1835'te *Goethe'nin Bir Kız Çocuğuyla Yazışmaları* adlı kitapta toplayan Bettina, o tarihten beri ünlüdür. Toplumsal sorunlarla ilgilenmektedir ve daha o tarihte emekçi sınıfların içinde bulunduğu son derece sefil duruma ilişkin net ve gerçekçi bir gö-

rüşe sahiptir. Marx'ın döneminde, kentin varoşlarındaki yoksul mahallelerde liberal öğrencilerin yardımıyla araştırmalar yürütmektedir. 1844'te *Bu Kitap Krala Aittir* adıyla yayımlanacak cesur bir eser yazmaya başlamıştır. Sonraları kapitalizmi eleştiren bir kitap daha yazacaktır. Hiçbir zaman yayımlanmayan bu kitabın elyazmaları Frankfurt Arşivleri'nde bulunmaktadır.

Goethe ve Beethoven hayranı olan Bettina von Arnim şiir ve müzik geceleri de düzenlemektedir. Marx bu kadının canlılığına ve hayırseverliğine saygı duymakla birlikte, biraz garip bulduğu romantizmi üzerine bir taşlama yazmak için duyduğu –eleştirel zekâsı ve ironi duygusuyla– muzip isteğe karşı koyamaz. Gene de iyi birer dost olarak kalırlar. Marx ileride onu Kreuznach'ta konuk olarak kabul edecektir.

Karl Marx sürekli konuğu olduğu bir başka salonda, liberal muhalefetin rağbet ettiği bir buluşma yeri olan Vernhagen von Ense'nin salonunda bulunmaktan da hoşlanmaktadır.

Marx ve Bruno Bauer tiyatroya tutkundular. Marx pek çok temsil izlemekte, hatta Bruno Bauer ve Adolf Rutenberg'le birlikte bir tiyatro eleştirisi dergisi yayımlamayı tasarlamaktadır.

Goethe'nin ve Shakespeare'in piyeslerini yorumlamadaki ustalıklarıyla Berlinliler'in kalplerini fetheden Eduard Devrient ve Seydelmann gibi büyük ve yetenekli aktörlerle dost olur. Bu sanatçıların, özellikle de Seydelmann'ın üzerinde yarattıkları etki öylesine güçlüdür ki çok sonraları çocuklarını büyük bir ustalıkla yorumladığı Mefisto rolündeki Seydelmann'ı taklide çalışarak eğlendirecektir.

Her şeye karşı inanılmaz bir merak duyan ve şaşkınlık verici bir fiziksel dirence sahip hayat dolu bir insan olan Marx, zekâ ve düşünceye verdiği değer nedeniyle "Spree'nin Atina'sı" olarak anılan Berlin'in kendisine sunduğu tüm olanaklardan sonuna kadar yararlanmak, her şe-

yi görmek, kitaplardan ve ahbaplık ettiği insanlardan her şeyi öğrenmek istemektedir.

İnsanlara üniversitede, *Doktorklub*'da, salonlarda rastlamaktadır. Aralarından bazıları mücadele arkadaşı olarak kalacak olan, tüm bilim dallarından değerli insanlar.

Genç Hegelciler'le birlikte derslerini sektirmeden ve hayranlıkla izlediği seçkin Profesör Eduard Gans'ı genç öğrenciyi derinden etkileyen kişilerin başına koymak gerekir. Eduard Gans 1830 Devrimi'nin ateşli bir savunucusudur ve Heinrich Heine gibi toplumsal sorunu esas sorun olarak görmektedir. Fransa'ya yaptığı yolculuklar sırasında Saint-Simoncu olmuş, 1836'da "Gelecekte tarih defalarca proletaryanın burjuvaziye karşı mücadelesinden söz edecek." cümlesinin yer aldığı bir kitap yayımlamıştır.

Bu dersler Marx'ın Trier'de geçen çocukluğunun çok yakın ve canlı anılarını tazeler: Ludwig von Westphalen'den Saint-Simonculuk'u öğrenmesi ve 1830 Devrimi'yle harekete geçen Trierli liberallerin yineleyip durdukları gösteriler.

Gans'ın ardından, tanıdığı ya da tanışacağı önemli yapıtlar vermiş yazarlar gelir. Bu yazarlar Marx'ın düşüncesinin gelişmesinde etkili olacaklardır. Gerçekten de bu dört yıl içinde ilk başta din aracılığıyla gericiliğin ve mutlakiyetçiliğin tabularını yıkıp ortadan kaldıran ve bu yolla toplumsal evrimi hızlandıran bir dizi kitap yayımlanır.

Sayısız bilimsel buluşun ve bunların sanayiye uygulanmasının sonucu olan iktisadi ve toplumsal koşullardaki hızlı değişim yeni düşüncelerdeki bu kaynaşmayı artırır.

1835-1836'da David Strauss'un *İsa'nın Yaşamı* yayımlanır. 1839'da Emile Litré tarafından Fransızca'ya çevrilen kitap büyük bir yankı uyandırır.

1838'de *Tarih Felsefesinin Başlangıç İlkeleri* basılır. Kitabın yazarı filozof August von Cieszkowski Hegel'in spe-

külatif felsefesinin yerine yeni bir eylem felsefesi geçirmenin gerekli olduğunu, geçmişten tarihin yasalarını çıkarmanın yeterli olmadığını, dünyayı dönüştürmek için bu yasalara dayanmak gerektiğini savunur. Bir pratik eylem felsefesi *(praxis)* önerir. Marx sonradan *praxis* terimini yeniden ele alacaktır. August von Cieszkowski geleceği ütopik bir sosyalizmde görmektedir.

Gene 1838'de, ama bu kez Paris'te Wilhelm Weitling'in *Olduğu Gibi ve Olması Gerektiği Gibi İnsanlık* adlı kitabı yayımlanır. Kitap Almanya'da yankılar uyandırır.

1839'da filozof Ludwig Feuerbach materyalizmin habercisi olan ve Genç Hegelciler'i coşkuya boğan *Hıristiyanlığın Özü* (dinle felsefe arasındaki mücadele) adlı kitabını yayımlar. Friedrich Engels ileride *Ludwig Feuerbach ve Klasik Alman Felsefesinin Sonu*'nda bu kitap için: "Bir çırpıda çelişkileri ortadan kaldırarak materyalizmi kesinlikle baş köşeye oturttu." diye yazacaktır.

1841'de önce büyük şair Georg Herwegh'in *Yaşayan Birinin Şiirleri,* sonra da Bruno Bauer'in *Zamanımızda Hıristiyan Devlet* başlıklı makaleleri basılır.

Yine 1841'de gazeteci ve filozof Moses Hess'in –Paris'te Fourier'yi tanımış ve ahbabı olmuştu– *Avrupa Triarşisi* (Almanya Reform'la kilisenin ruhunu kurtardı; Fransa devrimle insanlığı harekete geçirdi; İngiltere ise yoksulluğun para aristokrasisine karşı verdiği mücadeleyle devrimi doğurmak zorundadır) adlı kitabı yayımlanır.

Tıpkı Heinrich Heine ve profesör Eduard Gans gibi Moses Hess de toplumsal sorunu birinci plana yerleştirmekte ve komünizmi insanlığın nihai hedefi olarak görmektedir.

Marx incelenen ve tutkulu bir biçimde tartışılan bu yapıtları özümsemekten, eleştirmekten ve geçerli düşünceleri belleğinde tutmaktan geri durmaz.

Neşeli ve yorulmak bilmez Marx gevşemeyi ve bu yoğun entelektüel yaşamdan uzaklaşmayı da bilir. Sadık dostları Bruno ve Edgar Bauer, Adolf Rutenberg, Karl Friedrich Köppen ve diğerleriyle birlikte neşeli sofralara konuk olur. Bruno Bauer sıkı içen ve iyi yemek yemeyi seven biri olarak ünlüdür. Rutenberg ise –polis raporlarından anlaşıldığına göre– sokak kavgalarına katılmış olmalıdır.

Edgar Bauer Bonn Üniversitesi'nde profesörlüğe atanan kardeşi Bruno'ya yazdığı bir mektupta bu güzel gece toplantılarının birinden söz eder:

"Son olarak *Bürgerressource*'da akşam yemeği yemek için Riedel* ve Marx'la birlikte Charlottenburg'a gittim. Orada neşe dolu saatler geçirdik."

Marx, Bauer kardeşlerle yakın bir ilişki içindedir. Bauerler'in annesi ailenin Charlotteburg'daki evinde onu hep sıcak bir biçimde ağırlar. Marx Bruno'nun Bonn'a gidişinden sonra da yürüyerek, arabayla, bazen de atla sık sık Bayan Bauer'i ziyarete gider.

Bu dopdolu yaşamı hep aynı canlılıkla sürdürür. Şüphesiz Mayıs 1838'da babasının ölmesinden sonra özellikle kitap ve tiyatro biletlerinden oluşan masraflarını kısmak zorunda kalır. Artık dostlarına karşı da daha az eliaçık olmak zorundadır. Ancak ucu paraya dokunan sorunları hiç önemsemediğinden buna pek üzülmemektedir.

Dört yıl boyunca belki parasal nedenlerle, belki de polisin abartılı merakı yüzünden ya da bağımsız olmak istediği ve canı öyle istediği için sık sık ev değiştirir.

Üniversitenin kayıtlarına göre, resmen yedi ev biliniyor. Ama ne Stralow ne de öbür birkaç ev kayıtlarda yer almadığından liste eksiktir.

---

* *Athenäum* adlı edebiyat dergisinin editörü.

Hâlâ ayakta duran ve anısına bir plaket taşıyan tek ev, tıp fakültesinin, hastanelerin ve öğrencilerin yeğledikleri ucuz odaların bulunduğu sakin bir mahalle olan Medizinerviertel'deki Luisenstrasse No. 45'te bulunan (bugün No. 60) evdir.

Burası Marx'ın Ekim 1838'de doktora tezinin planını tasarladığı ve hazırlık çalışmalarına başladığı evdir.

Marx o sırada kendini giderek daha fazla hissettiren bir meslek sahibi olma zorunluluğunun bilincindedir. Babasının ölümü onu hiç kuşkusuz harcamalarını kısmaya zorlamıştır. Ama daha da önemlisi von Westphalen ailesiyle arasındaki sıkı bir kişisel bağın kopmasına neden olmuş, Jenny'yi "dengi olmayan biriyle evlenme"sini engellemek isteyen gerici üvey ağabeyi Ferdinand von Westphalen'in acı alaylarına direnebilmek için çok gereksindiği müşfik bir destekten yoksun bırakmıştır.

Karl Marx bu sırada akademik kariyer yapmayı tasarlamaktadır. Tezini sunmadan buna kalkışması mümkün değildir. Her işe gösterdiği ve onu konusunda sürekli olarak derinleşmeye iten o olağanüstü özen ve entelektüel titizlikle, canla başla tezini yazmaya girişir. Bu çalışma onu yeni araştırmalara ve kılı kırk yaran doğrulamalara yöneltir. Ardından çabalarının ve düşüncelerinin sonuçlarını sert bir özeleştiri süzgecinden geçirir.

Düşüncesini iyi bir biçimde ifade etmeye ve kâğıda dökmeye gösterdiği özen nedeniyle çalışma çok yavaş ilerler. Bruno Bauer Bonn'dan yazdığı her mektupta ona tezini hızla bitirmesini öğütler. Bunlardan birinde iyiden iyiye ısrarcıdır:

"Bocalamalarına son ver ve kendini sınav denen bu geri zekâlılığa ve gülünçlüğe adamayı bırak."

Ancak yüzeysel bir çalışma yapmak Marx'ın doğasına aykırıdır. Bu nedenle Jena Üniversitesi'ne tezini sunmaya ancak 3 Nisan 1841'de karar verir.

Dekan Carl Friedrich Bachmann tezi jüriye şu sözcüklerle sunar:

"Size Trierli Karl Heinrich Marx'ın kişiliğinde çok yetenekli bir aday takdim ediyorum. Çalışması zihinsel kavrayışını olduğu kadar derin bilgisini de kanıtlamaktadır. Bu nedenle tezini kabul edilmeye tamamen lâyık buluyorum."

Marx felsefe doktoru diplomasını 15 Nisan 1841'de alır. "Demokritos ile Epikuros'un Doğa Felsefeleri Arasındaki Fark" başlığını taşıyan tezinin konusunu bir eylem felsefesi ve daha gerçekçi bir dünya görüşü için yaptığı araştırmalardan esinlenerek seçmiştir.

Yunanlı filozoflar üzerine yaptığı derin incelemeler sırasında insanoğlunu tanrıların korkusundan kurtarıp, bu yolla ona dünya üzerinde özgürce hareket etme olanağı veren tanrıtanımaz Epikuros onu kendine çekmiştir.

Marx'a göre Epikuros'un yapıtı ve etkisi Hegel'in XIX. yüzyılın başındaki yapıtı ve etkisiyle karşılaştırılabilir niteliktedir. Marx daha bu ilk yapıtında Hegel'i ve Genç Hegelciler'i geride bırakarak güçlü kişiliğini ve özgünlüğünü ortaya koyar.

Ve tezinin Prometheos'u yücelten gözüpek ve kışkırtıcı önsözünde, özgürlük uğruna şehit olmuş bu kahramanın tanrıların elçisi Hermes'e verdiği onurlu yanıtı benimseyerek kendine mal eder:

"Şundan emin ol ki kötü yazgımı asla uşaklıkla değiş tokuş etmeyeceğim, çünkü bu kayaya zincirlenmiş olarak kalmayı Zeus'un onursuz uşağı olmaya yeğliyorum."

Karl Marx kimdir? Mücadeleci yaşamının şafağında fiziksel ve düşünsel olarak nasıl görünmektedir? Çağdaşları onu nasıl görmektedir?

On sekiz yaşında Berlin'e vardığında, Jenny'ye beslediği tutkuyu kafasından atamayan, ruhu fırtınalı düşüncelerle çalkalanmakta olan, derin özlemlerinin bilincine varmaya çalışan Karl Marx, dört yıl sonra kentten neşeli, iyim-

ser, sakin, kendinden emin, dünyaya meydan okumaya ve siyaset sahnesine girmeye hazır bir insan olarak ayrılır.

Edindiği olağanüstü miktarda bilgi ve uzun düşünme süreçleri ona daha net ve daha kesin yeni bir dünya görüşü kazandırmıştır. Çevresinde yarattığı o kendine güven izlenimi, sağlam ve samimi inancından kaynaklanmaktadır.

Böylece Jennny'nin kendisini beklemekte olduğu Trier'e başı yukarıda, hoşnut, bilgisinin ve değerinin bilincinde döner. Babasının bir mektubunda kendisine öğütlediği gibi artık "dünyanın saygısını hak eden ve onu saldırı adımıyla fethetmeyi bilen" bir adam olduğunu Jenny'ye gösterebilecektir.

İlk pasaportu dışında, o sırada nasıl bir fiziksel görünüme sahip olduğunu gösteren çok az belge vardır. 1.70 boyundadır, koyu kahverengi gözleri, orta büyüklükte bir burnu, siyah saçları ve sakalları vardır.

Buna karşılık, çağdaşlarından, daha o sırada kendini tartışmasız bir biçimde ortaya koymuş olan kişiliğine ve entelektüel gücünün parlıklığına ilişkin pek çok bilgi edinmek mümkündür.

Tarihçi ve bilgin Karl Friedrich Köppen Haziran 1841'de o sırada Bonn'da bulunan Karl Marx'a şöyle yazar:

"Saygıdeğer *alter ego*'m* Rhein'in ötesinde bulunduğundan beri, yeniden biraz kendim olmaya ve kişisel düşünceler, adeta kendi geliştirdiğim düşünceler edinmeye başladım. Oysa önceki düşüncelerim buradan pek uzak olmayan bir yerden, Schützenstrasse'den** geliyorlardı.

"Senin Schützenstrasse'deki düşüncelerine yeniden dönecek olursak, dostumuz Bruno Bauer kısa bir süre önce *Halle Jahrbücher*'de muhteşem ve biraz da kalleşçe bir makale yayımladı. Saygıdeğer dostumuz bu makalede önce hakiki Bizans Devleti'nin Hıristiyan devlet olduğu düşün-

---

Üstüben (çev.)

* Karl Marx'ın bir zamanlar oturmuş olduğu sokağın adı.

cesini geliştiriyor. Bu düşüncenin kökenini araştırırken, eğer denilebilirse ona pasaportunu sorarken, bunun da aynı biçimde Schützenstrasse'den geldiğini gördüm. Gördüğün gibi sen gerçek bir düşünce cephaneliği, hakiki bir fikir fabrikasısın."

Filozof ve gazeteci Moses Hess, yazar Berthold Auerbach'a yazdığı 2 Eylül 1841 tarihli bir mektupta şöyle demektedir:

"Burada artık dostlarımızdan sayılan bir adamla tanışma zevkine erişeceksin. Kendisi yakında üniversitede ders vermeye başlayacağı Bonn'da yaşıyor. Çalışma alanlarımızın aynı olmasına rağmen üzerimde olağanüstü bir etki yapan bir adam bu; uzun lafın kısası yakında yapıtları ve dersleriyle kendini açıkça ortaya koyduğunda tüm Almanya'nın dikkatini üzerine çekecek olan, günümüzde yaşayan en büyük, hatta tek gerçek filozofla tanışmaya hazırlanabilirsin.

"Yönelimleri ve felsefi formasyonuyla yalnızca David Friedrich Strauss'u değil, Feuerbach'ı da geride bırakıyor. Bu da çok şey anlatıyor. Ortaçağ dinine ve siyasetine öldürücü darbeyi indirecek olan Dr. Marx –idolümün adı bu– olsa olsa yirmi dört yaşında, gencecik bir adam. En derin ve en ciddi felsefi düşünceleri, en iğneleyici ironiyle birleştiriyor. Rousseau, Voltaire, Holbach, Lessing, Heine ve Hegel'i gözünün önüne getir; bir araya toplanmış olarak demiyorum tek bir kişide bütünleşmiş olarak. Dr. Marx'ın nasıl biri olduğunu anlayacaksın."

Rheinische Zeitung'un gelecekteki editörlerinden Kölnlü genç ve yetenekli hukukçu Georg Jung, 18 Ekim 1841'de *Deutsche Jahrbücher*'in yöneticisi Arnold Ruge'ye şu satırları yazar: "Dr. Marx aşırı devrimci olmakla birlikte şimdiye kadar tanıdığım en kavrayışlı kişilerden biri."

Marx'ın ayrılmasından birkaç ay sonra Berlin'e gelen ve henüz onu tanımayan Friedrich Engels, Marx'ın ardında bıraktığı şaşırtıcı anılardan öylesine etkilenir ki, Edgar Bauer'in yardımıyla Marx'ın şu renkli portresini çizer:

"Fakat böylesine ateşli bir coşkuyla ilerleyen kim? Bu Trierli siyah bir yiğit, zincirinden boşanmış bir ejder. Sağlam adımlar atarak, ökçeleriyle toprağı örseliyor ve yeryüzüne indirmek üzere gökkubbeyi kavramak istercesine kollarını öfkeyle göğe doğru kaldırıyor. Sanki binlerce şeytan onu saçlarından sürüklüyormuş gibi durmaksızın ve öfkeyle korkunç yumruğunu indiriyor."

Marx'ın hasımları bile kendilerini onun kişiliğinin gücüne ve yaratıcı zekâsına hayran olmaktan alıkoyamazlar. Marx'ın yönettiği *Rheinische Zeitung*'a hayatı zindan edecek olan korkunç Prusya sansürcüsü Saint-Paul 1843 başında Prusya danışmanı Bitter'e yazdığı bir raporda şunları söyler:

"Dr. Marx gazetenin savunduğu kuramlara temel oluşturan öğretilerin beyni, bunlara can veren kaynak. Onu tanımayı başardım. İnandığı düşünceleri savunmak için yaşamını bile feda edebilir."

İşte genç, güçlü, atılgan felsefe doktoru, siyasi yaşama atılışının, yavaş yavaş kuramdan ve felsefi mücadeleden siyasi mücadeleye geçişinin arifesinde böyle görünmektedir.

4
Trier, Köln, Kreuzenach (1841-1843)

Trier, Köln, Rheiniche Zeitung. *Karl ve Jenny'nin evlenmeleri*

Karl Trier'e gelir gelmez ailesine şöyle bir göründükten sonra soluğu "en değerli hazinesi"ni barındıran von Westphalenler'in evinde alır ve müstakbel kayınpederine tezini sunar. Ona tezini sevdiklerine ve değer verdiklerine sadakatle bağlanışını ve sevgisinin sürekliliğini gösteren şu renkli sözcüklerle ithaf edecektir.

"Kutsal baba dostum, benim için son derece değerli olan adınızı önemsiz bir denemenin başına koyduğum için beni bağışlayın. Size duyduğum büyük sevginin mütevazı bir kanıtını sunmak için başka bir fırsat bekleyemeyecek kadar sabırsızım. Keşke Tin'den kuşku duyan herkes, çağımızın tüm ilerlemelerini coşkuyla ve gerçek düşüncesiyle, dünyanın tüm ruhlarını biraraya getiren gerçek sözcüğü yalnızca kendisi bilen o inançlı ve yanıp tutuşan idealizmle selamlayan; gerici hayaletlerin gölgesi ve çağımızda gökyüzünün sık sık kararması karşısında hiçbir zaman gerilemeyip tersine tanrısal bir enerji, cesur ve sağlam bir bakışla her zaman karanlıklar arasından insanların gönlünde yanan

tanrısal ateşi gören ihtiyar bir delikanlıya hayran olma mutluluğuna erişebilse. Siz baba dostum, benim için hep idealizmin düş değil gerçek olduğunu gösteren canlı bir *argumentum ad oculos** oldunuz."

Marx mutlu ve neşelidir. Bilgisinin ve felsefe doktoru unvanının kendisine verdiği güven ve inancı, hoşnutluk ve gururla açığa vurmaktadır.

Son derece doğal olan bu tavır, parlak, enerji ve canlılık dolu, büyük okullardan yeni mezun, kendinden hoşnut ve dünyaya yukarıdan bakan genç bir adamın tavrıdır. Ve Marx kibirli bir biçimde değerinin farkındadır.

Aylar boyunca ailesinin Simeonstrasse'deki evinde oturacaktır. Artık sevgili Jenny'sini her gün görmek için bol bol zamanı vardır. Bununla birlikte onunla geçirdiği zamanın dışında boş durmamakta ve sürekli uyanık olan zihniyle kalan zamanını okumaya ve düşünmeye ayırmaktadır.

Harekete geçmek için sabırsızlandığından 1841 Temmuz'unun başında dostu ve Berlin'deki "suç ortağı" Bruno Bauer'i bulmak üzere Bonn'a gider. Üniversitelerde ifade özgürlüğüne karşı yükselmekte olan hoşnutsuzluğa rağmen, Bauer'in yanında ders verebilmeyi ve onunla birlikte yeniden mücadeleye atılmayı ummaktadır.

Birlikte *Ateizm Arşivleri* adlı bir dergi yayımlamayı tasarlarlarsa da bu tasarı hiçbir zaman gerçekleşmez.

Marx ve Bauer'in aldatmacaları

Marx Bruno Bauer'in Hıristiyan dinine karşı yazdığı *Tanrıtanımaz Hegel'e Karşı Kıyamet Borusu: Bir Ültimatom* başlığını taşıyan broşüre katkıda bulunur.

Bu çalışma imzasız olarak yayımlanır. Okuyucuyu düzenden yana bir Hıristiyan'ın kaleminden çıktığına inandır-

* Görsel kanıt. (çev.)

mak için kurnaz bir biçimde sunulan broşürde, Hegel'in yapıtlarından seçilen usta ve yerinde alıntılara yer verilmiştir. Oysa bu alıntılar, kurulu düzenin bu düzmece savunucusunun aslında Hıristiyan devletin tehlikeli bir düşmanından başka bir şey olmadığını göstermektedir.

Pek çok okuyucuyu etkileyen bu broşür gerçek bir başarı kazanır. Ancak aldatmaca kısa bir süre sonra açığa çıkar ve bunun Bauer ile Marx'ın işi olduğu anlaşılır. Georg Jung *Deutsche Jahrbücher*'in yöneticisi Arnold Ruge'ye şöyle yazar:

"*Hegel'e Karşı Boru*'yu okudunuz mu? Eğer henüz bilmiyorsanız, gizli kalması koşuluyla, size bunu Bauer'le Marx'ın yazdığını söyleyebilirim. Broşürü okurken katıla katıla güldüm."

Burada bu broşürden söz etmekteki amacım Marx'ın alaycı, ironik ve neşeli kişiliğini bir kez daha resmetmek. İki filozof, şakacı iki suç ortağı bu metni kaleme alırken şüphesiz çok eğlenmişlerdir.

Aldatmacalarının elde ettiği olağanüstü başarıdan yüreklenen Marx ve Bauer, broşürün devamını yazmayı tasarlarlar. Marx üstüne düşen bölümü hazırlar.

Marx bu çalışmayı sürdürürken bir yandan da bıkmadan usanmadan yeni tanıştığı ya da Köln'den, *Kölner Kreis*'dan (Köln Çevresi) tanıdığı Genç Hegelciler'le olan ilişkilerini geliştirmektedir. Bunların başında çevrenin kurucusu Moses Hess, Georg Jung ve büyük banker Salamon Oppenheim'ın kardeşi Dagobert Oppenheim gelmektedir. Onlarla birlikte kendini yeni bir çevrede bulur. Bu çevre ona biraz *Doktorklub*'u anımsatmakla birlikte, dış dünyaya, siyasi, iktisadi ve toplumsal gerçeklere bu kulüpten çok daha duyarlı ve daha açıktır.

Bir sanayicinin oğlu ve *Avrupa Triarşisi*'nin yazarı olan Moses Hess, tüm Avrupa'yı gezmiştir. Bir süre kaldığı Paris'te Saint-Simon, Fourier ve Babeuf'ün sosyalist ve komünist öğretileriyle tanışmış, dostlarına ilerici düşüncelerini benimsetmiştir.

Marx onlarla birlikte ve onların aracılığıyla yeni bir dünyaya, iktisadi etkinlikler dünyasına girecektir. Gerçekler ve bunların iktisadi önemi bu dünyanın kavramları üzerinde felsefi düşüncelerden çok daha fazla etkili olmaktadır.

Rheiniche Zeitung

Marx 1841 yılının Eylül ayından başlayarak, mücadeleci büyük bir liberal gazete çıkarmak için yürütülen tartışmalara etkin bir biçimde katılır. Tartışmalara katılanlar arasında girişimci Moses Hess ve Georg Jung da bulunmaktadır.

Aralarında 1848'de Prusya hükümetinde bakan yapacak olan banker Ludolf Camphausen ile geleceğin ticaret bakanı banker Gustav von Mevissen'in de bulunduğu bazı zengin ve nüfuzlu büyük burjuvaları *Rheinische Zeitung für Politik, Handel und Industrie*'yi yayımlamak üzere birlikte komandit bir şirket kurmaya ikna etmeyi başarırlar.

Bu büyük burjuvalar liberaldirler ancak belli bir noktaya kadar. Onların liberallizminin esin kaynağı kendi çıkarlarıdır. Daha radikal eğilimleri olan genç ve seçkin Hegelciler'le işbirliği yapmayı kabul etmekle birlikte, dizginleri onlara kaptırmaya niyetleri yoktur. Bu nedenle Moses Hess'i gazetenin yönetiminden uzaklaştırırlar. Oysa ona çalışmalarının karşılığında ödüllendirileceğine ilişkin söz vermişlerdir. Hess üzüntüyle yardımcı yöneticilik görevini kabul eder.

Ama her ikisi de Hess'in dostu olan Jung ve Oppenheim gazetenin yazıişleri müdürü olurlar. Marx onlarla birlikte gazeteye daha sol bir çizgi kazandıracaktır.

Yeni gazete 1 Ocak 1842'de çıkar. İlk günden başlayarak ılımlı müdür Höffken'le anlaşmazlığa düşerler. Höffken istifa eder. Henüz yirmi üç yaşında olmasına rağmen şimdiden önemli bir etkiye sahip olan Marx'ın tavsiyesiyle

müdürlüğe Bruno Bauer'in kayınbiraderi A. Rutenberg atanır. Bu atama ve böylece gazeteye kazandırılan çizgi, yayma son vermek isteyen hükümeti kaygılandırır. Ancak Eyalet Başkanı von Bodelschwingh gazeteyi kapatmanın Rheinland'da büyük tepkilere neden olmasından çekinerek kararı ertelemek için izin alır.

Johann Ludwig von Westphalen'in ölümü

Marx Ocak 1842'de ağır hasta olan müstakbel kayınpederini görmesi için Trier'e çağrılır. Orada kendi hastalığının ve ailesiyle arasında büyüyen anlaşmazlığın daha da çekilmez hale getirdiği üç ay geçirir.

Johann Ludwig von Westphalen 3 Mart'ta ölür. Marx Köln'e yerleşmeyi düşünürse de, iki hafta Jung'un evinde kaldıktan sonra çalışmak için daha sakin bir kent olan Bonn'a geçer.

Öğrenci eğlenceleri

Marx Bonn'da kısa bir süre sonra Berlin'e geçecek olan Bruno Bauer'i bulur. Geleceğe ilişkin artan belirsizlikler ve maddi güçlükler ne keyfini ne de içten gelen neşesini kaçırmaktadır. Bauer'le birlikte son derece "yapmacık ve gösterişçi" olan Bonnlu burjuvaları alaya alarak eğlenirler. Bruno Bauer kardeşi Edgar'a şunları yazar:

"Marx yeniden buraya geldi. Kısa bir süre önce bir kez daha güzel yerlerin tadını çıkarmak için birlikte yakın çevreye kısa bir gezi yaptık. Gezi nefisti. Her zaman olduğu gibi çok neşeliydik. Godesberg'de iki eşek kiraladıktan sonra dağda dolaşıp köyü baştan aşağı geçtik. Bu sırada hayvanları deliler gibi dört nala sürüyorduk. Bonnlular bize ağızları şaşkınlıktan bir karış açık bakıyorlardı. Biz sevinç çığlıkları atıyorduk, eşekler anırıyordu."

Marx kısa bir süre sonra giderek büyüyen bir düşmanlık ve mücadele ortamında gazeteciliğe ilk adımlarını atacaktır.

Rheinische Zeitung'da yayımlanan "Altıncı Rheinland Dieti'nin Oturumları" başlıklı ilk makalesiyle kendini kabul ettirir. Georg Jung ona: "Basın özgürlüğüne ilişkin makaleniz mükemmel." diye yazar. Arnold Ruge daha da heyecanlıdır: "Gazetedeki basın özgürlüğüne ilişkin yorumlarınız muhteşem." Ludolf Camphausen bile durumdan hoşnuttur.

Aile sorunları

Marx üniversitede ders verebilme umudunu bütünüyle yitirmediğinden o sırada hâlâ Bonn'dadır.

Kardeşi Hermann'ın ölümü üzerine bir kez daha Trier'e çağrılır. Orada çok yıpratıcı iki ay geçirir. Babasından kalan mirastaki payıyla ilgili bitmez tükenmez tartışmalar, onu ailesiyle ilişkisini kesin olarak koparmaya götürecektir.

Öte yandan Jenny, Ludwig von Westphalen'in ölümünden beri bazı akrabalarının aşağılamalarına maruz kalmaktadır. Marx Ruge'ye yazdığı bir mektupta insanların içinde yaşadıkları sefaletin yanında esamesi okunmayacak özel sorunlar –kendisinden başlamak üzere– için acı çekmeyi reddedişini ve bu konudaki sertliğini bildiren sözcüklerle, üstü kapalı olarak aile sorunlarından söz eder.

9 Temmuz 1842'de ona şöyle yazar:

"Nisan ayından bugüne kadar üst üste koysam dört haftadan fazla çalışamadım. Yeni bir ölüm olayı nedeniyle Trier'de altı hafta geçirmek zorunda kaldım. Geriye kalan zaman tiksinti verici aile kavgalarıyla ziyan oldu ve huzur-

suzluk içinde geçti. Ailem hali vakti yerinde olmasına rağmen bana her türlü güçlüğü çıkardı. Bu güçlükler beni bir an için büyük bir sıkıntıya boğdu. Sizi özel dertlerimi anlatarak sıkmak istemiyorum. Toplumsal yaşamdaki sefilliklerin kişilik sahibi bir adamı özel sıkıntılara duyarsız kılması gerçek bir mutluluk.

Genç yaşında seçimini yapıp bireysel mutsuzluğa bir değer yargısı yükleyen Marx'ın kişiliğinin bir yönünü daha tanımaya olanak veren bu mektup önemlidir. Mektup ileride suçlanacağı o sözde duygusuzluğunu, sertliğini açıklamaktadır.

Marx kızkardeşi Sophie'nin avukat Schmalhausen'le evlenmesinden sonra 12 Temmuz 1842'de Bonn'a döner. A. Rutenberg'in yetersizliğinden doğan boşluğu doldurmak için zamanının tümünü *Rheinische Zeitung*'a ayırmaktadır. Ruge'ye yazdığı bir mektupta Rutenberg için: " vicdanımın üzerine çöküyor. Onu *Rheinische*'nin yazılışlerine getirttim, ama kesinlikle beceremiyor..." der.

Yirmi dört yaşında yazılışleri müdürü

Marx Ekim'de Köln'e yerleşir ve 15 Ekim'de –yirmi dört yaşında– gazetenin siyasi yazılışleri müdürlüğüne getirilir. Kendini tümüyle bu ezici göreve verip tüm enerjisini ve gücünü bu işte kullanır. Başlattığı güçlü atılım, parlak bir polemikçi ve mükemmel bir örgütleyici olması gazetenin tirajının ok gibi fırlamasını sağlar. Üç aydan kısa bir süre içinde abone sayısı 885'ten 3.400'e yükselir.

Vermek zorunda olduğu gündelik mücadele zahmetlidir. Şirketin korkak ortaklarıyla sansürcülerin acımasız sertliği arasında kalan Marx, soluklanmaksızın uğraşıp didinmektedir. Bu ikili mücadeleyi büyük bir beceri, ustalık ve enerjiyle yürütmektedir. Gazetenin yayımını sürdürebilmek için her yola başvurmaktadır. Bu çekişmeler "bazı can sıkıntıları"na da neden olmaktadır.

Zavallı sansürcü usta bir rakiple karşı karşıyadır. Marx sansüre karşı daha sonraları Engels'in anımsatacağı bir yöntem kullanmaktadır:

"*Rheinische Zeitung* hemen hemen her zaman gerçekten önemli olan makaleleri sansürden geçirmeyi başarıyordu. Sansürcünün makasına önce daha az önemli olan kırıntılar sunuluyordu. Bu, sansürcü pes edene ya da 'Bu koşullarda yarın gazete yok!' tehdidi onu pes etmeye zorlayana kadar sürüyordu."

Sansürcü Dolleschall'a oynanan oyunlar

Öte yandan, yıkıcı bir düşünceyi gözden kaçırma düşüncesi, namuslu olmasına rağmen kara cahil bir adam olan sansürcünün aklını başından almaktadır. Marx ve dostları sansürcünün son derece muhafazakâr ve saygın bir gazete olan *Kölnische Zeitung* için aldığı bir kararla açıktan açığa alay ederler. Sansürcü bir gün ilahi şeylerle alay edilemeyeceği gerekçesiyle Dante'nin *İlahi Komedi-ya*'sına ait bir ilanın bu gazetede yayımlanmasını yasaklamıştır!

Marx daha sonraları sansürcüye oynanan oyunlardan birini anlatacaktır:

"Provaları sansürcüye gece götürmek gerekiyordu, çünkü gazete sabah erken saatte çıkıyordu. Sansürcünün kırmızı kalemi matbaayı sık sık gece geç saatlere kadar çalışmak zorunda bırakıyordu.

"Bir gece sansürcü, karısı ve gelinlik kızlarıyla birlikte büyük bir balo veren valinin evine davet edilmişti. Sansürcü baloya gitmeden önce işini bitirmek zorundaydı. Tam da o gece provalar ona her zamanki saatinde ulaşmadı. Sansürcü bekliyor da bekliyordu çünkü görevini ihmal edemezdi. Ne var ki, gelinlik kızlarının kısmetleri bir yana, valinin evinde görünmek zorundaydı. Saat neredeyse on olmuştu. Korkunç sinirlenen sansür-

cü eşini ve kızlarını yalnız başlarına valinin evine yolladı. Bu arada uşağını da provaları araması için matbaaya göndermişti. Uşak matbaanın kapalı olduğunu bildirmek üzere eve döndü. Sansürcü umutsuz bir halde Marx'ın epeyce uzakta olan evine doğru yola koyuldu. Saat on bire yaklaşıyordu. Sansürcü zili uzun süre çalmak zorunda kaldı. Nihayet Marx üçüncü kattaki bir pencereyi açtı:

"Provalar! diye bağırdı sansürcü.

— Prova yok! diye yanıtladı Marx.

— Ama...

— Gazete yarın çıkmıyor!"

Ve Marx pencereyi çarparak kapattı.

Gazetenin yasaklanması

Marx bazen eğlense bile çoğu zaman değerli bir zamanın boşa harcanması olarak gördüğü bu günlük mücadeleden sıkılmaktadır. Arnold Ruge'ye 30 Kasım'da bu konuda şu satırları yazar:

"... Şimdi sabahtan akşama kadar sansürün en korkunç işkencelerine, bakanlığın kırtasiyeciliğine, valinin şikayetlerine, Diet'in yakınmalarına, hissedarların çığlıklarına vd. katlanmak zorundayız. Bu işte yalnızca iktidarın planlarını gerçekleştirmesine elimden geldiğince engel olmayı görev bildiğim için kaldığımdan, canımın biraz sıkkın olduğunu tahmin edebilirsiniz..."

Marx'ın canı sıkkındır ama gene de direnmektedir. İçlerinde en güçlü olan odur. Sonunda hükümet 21 Ocak 1843'te gazetenin Mart ayının sonunda son sayısını yayımladıktan sonra kapatılmasına karar verir. Berlin'den Wilhelm von Sait-Paul adında yeni bir sansürcü yollanır. Akıllı ve "Genç Hegelci" ideolojiden son derece haberdar bir kişi olan Saint-Paul, çetin bir hasım olduğunu gösterir. Berlin'e yazdığı üzere, saygı duyduğu ancak düşüncelerini pay-

laşmadığı Marx'ın "tüm girişimin ruhu, *spritus rector*'u"* olduğunu anlamakta gecikmez.

Bu nedenle sürekli tetikte ve Marx'ın karşısındadır. Öylesine serttir ki, gazetenin yayımlanmasını –Marx'ın da anladığı gibi– olanaksız hale getirir. Genç yazıişleri müdürü istifasını verir. İstifa mektubu gazetenin 18 Mart tarihli sayısında yayımlanır:

"Aşağıda imzası bulunan ben Karl Marx, şu anki sansür koşulları altında bugünden itibaren *Rheinische Zeitung*'un yazıişlerinden istifa ettiğimi bildiririm. [...]

"Köln, 17 Mart 1843.

Dr. Marx"

İleride bu kararını, gerçekçiliğini gösteren şu sözcüklerle anımsatacaktır:

"Kendimi siyaset sahnesinden uzaklaştırabilmek, çalışma odama çekilebilmek ve *Rheinische Zeitung* için alman yasaklama kararını gazetenin çizgisinde belli bir yumuşamayla erteletebilmeyi hayal eden yöneticilerin yanılgısından faydalanmak için acele ediyorum."

Saint-Paul Marx'ın ayrılışından üç gün sonra Prusya danışmanı Bitter'e raporunu yollar:

"Dr. Marx'ın ayrılmasıyla Köln'de gazetenin tiksindirici vakarını koruyacak ve çizgisini aynı enerjiyle sürdürmesini sağlayacak kimse kalmadı."

Yirmi dört yaşındaki bu genç yazıişleri müdürünün değerine ve üstün niteliklerine bundan daha büyük bir övgüde bulunulamazdı.

Kararın iptali için yollanan çok sayıda dilekçeye rağmen *Rheinische Zeitung* 31 Ocak 1843'te kesin olarak kapatıldı.

---

* Yöneten ruh. (çev.)

Kısa bir süre için *Rheinische Zeitung*'un yönetimine geçmesi, Marx'a çapını gösterme olanağı verir. Bu beş aylık zorlu mücadele sırasında hayatında ilk kez her gün şaşırtıcı bir güven ve hızla gerçekliğe karşı koymak zorunda kalmıştır. Kesin yargılı bir eylem adamı olarak kendini ortaya koymuştur. Bu pratik deney ona iktisadi ve toplumsal sorunların önemini ve boyutlarını, bunların toplumdaki belirleyici rolünü keşfetme olanağını sağlamıştır.

Bundan sonra ciddi bir biçimde ekonomi politik üzerinde derinleşmeye başlar ve yavaş yavaş materyalist tarih anlayışına yönelir. Moses Hess'in kurduğu Sosyalizm ve Komünizm Kulübü'nün tartışmalarına etkin bir biçimde katılması –1842 yılının ikinci yarısı – sosyalizm yolunda ilk adımlarını attığını gösterir.

Felsefi incelemelerine ve uzun düşünme süreçlerine dayanan idealist dünya görüşü hâlâ baskın çıkmakla birlikte, somut olana duyduğu büyük ilgi onu karşı konulmaz bir biçimde gerçek yaşama çekmektedir. Kendisinin de yazdığı gibi, henüz üzerinde derinleşmemiş olduğu sosyalist kuramlara ilişkin bir yargı oluşturmayı reddetmekle birlikte bunların değerini ve önemini sezmektedir.

Marx Hollanda'da

Marx 1843'te muhtemelen dayısı Lion Philips'le Heinrich Marx'ın mirası konusunu görüşmek üzere Hollanda'ya gider. Böyle bir yolculuk yaptığı Ruge'ye yazdığı bir mektuptan bilinmektedir. Mektup şöyle başlar: "Şimdi Hollanda'da yolculuk ediyorum." Mektubun antetinde bindiği mavnanın adı olan Treckschuit yazılıdır. Mektup ilginçtir. Yurtdışında Prusya despotizmin-

den ne kadar nefret edildiğini gösterir. Bu nefret Marx'ın mücadele coşkusunu daha da artırır. "Despotizm komedisi"nin sonundan ve yazgısından söz eder ve mektubunu: "Bu yazgı eli kulağında olan devrimdir." diyerek bitirir.

Marx Almanya'dan ayrılmaya karar veriyor

Olayları çözümleme yeteneği, 1843 yılının Ocak ayı başında, otoritelere karşı verdiği mücadelenin eşitsiz bir mücadele olduğuna iyiden iyiye ikna olmasına yardımcı olur. Bunun süresine ilişkin hiçbir hayali yoktur. Taktiği iktidarın planlarını elinden geldiğince engellemek ve etkisizleştirmek için olabildiğince uzun süre direnmektir. Ama savaştan vazgeçmemeye kesinlikle kararlı olduğundan mücadeleyi düşüncelerini özgürce ifade edebileceği bir yerde sürdürmeyi tasarlamaktadır. Onu ülkesinden ayrılmaya yönelten nedenler, Ruge'ye yazdığı 25 Ocak 1843 tarihli mektupta net bir biçimde ortaya konmuştur:

"Size daha öncede yazdığım gibi ailemle bozuştum ve annem yaşadığı sürece babamdan kalanlar üzerinde hiçbir hakkım olmayacak. Ayrıca nişanlıyım ve nişanlım yanımda olmadan Almanya'yı ne terk edebilirim, ne terk etmeliyim, ne de terk etmek istiyorum. Mesela Zürich'te Herwegh'le *Deutscher Bote*'nin* yazılışlerini paylaşabilmek hoşuma giderdi. Artık Almanya'da hiçbir işe girişemem. Burada kişi özünden uzaklaşıyor..."

Ve mektubuna şu satırlarla son verir:

"Burada bırakın sansürcüyü ve yayımcıyı, Almanya'da var olma olanağı bile bulamayacak bir sürü şey üzerine çalışıyorum."

---

* Georg Herwegh'in yayımlamayı tasarladığı radikal dergi.

Marx'ın Almanya dışında birlikte iş yapma önerisi Ruge'nin hoşuna gider. Zaten Ruge'nin yayımlamakta olduğu *Deutsche Jahrbücher* adlı dergi için kapatma kararı alınmıştır. Öneri nerede olabilirse orada önemli bir dergi yayımlama tasarısını somutlaştıracaktır. Ruge bu düşüncesini arkadaşına bildirir. Marx yanıt vermekte gecikmez.

13 Mart 1843'te Ruge'ye

"*Deutsch-Französiche Jahrbücher* [...] büyük bir ilgi duyulabilecek bir girişim" diye yazar.

"[...] Bitirirken [...] size özel tasarımı" da açmak istiyorum. Sözleşme imzalanır imzalanmaz Kreuznach'a gideceğim ve evleneceğim. [...] En ufak bir romantizme kaçmadan size, tepeden tırnağa ve son derece ciddi âşık olduğuma dair teminat verebilirim. Yedi yılı aşkın süredir nişanlıyım. Nişanlım benim için kâh "Gökler'in Tanrısı" ile "Berlin'in Tanrısı"nm aynı dinin nesnesi olduğu sofu aristokratlar olan akrabalarıyla, kâh gıcık kaptığım bazı rahiplerin ve başka kişilerin bulaştığı kendi ailemle sağlığını tehlikeye düşürecek kadar sert mücadelelere girişmek zorunda kaldı. Dahası nişanlım ve ben yıllar boyunca bizden üç kat yaşlı olan ve sürekli olarak "yaşam deneyleri"nden söz eden bir sürü insandan çok daha fazla gereksiz ve yorucu mücadele verdik."

Bad Kreuznach. Karl'la Jenny'nin evlenmeleri. Elveda Almanya

Marx zaman geçirmeden Carolina von Westphalen'in kızı Jenny'yle birlikte kaldığı Bad Kreuznach'a doğru yola koyulur. Evlenme ilanlarının askıda kaldığı süre içinde *Deutsch-Französiche Jahrbücher*'in hazırlıklarını gözden geçirmek için Ruge'yle birlikte Leipzig ve Dresden'e gider.

Nihayet 19 Haziran 1843'te nikâh kıyılır. Genç evliler Baden-Baden'e kısa bir balayı yolculuğu yaparlar. Kreuznach'a dönüşte Marx yeniden okumaya ve çalışmaya koyulur.

Bir gün şaşkınlıkla babasının eski bir tanıdığı ve yüksek dereceli bir devlet memuru olan Esser'in kendisini ziyarete geldiğini görür. Esser Prusya yetkilileri tarafından ona devlet hizmetine girme önerisinde bulunmakla görevlendirilmiştir. Marx bu aşağılık baştan çıkarma girişimini nefretle geri çevirir.

Jahrbücher'in yayım yeri olarak Paris seçilmiştir. Karl ve Jenny 10 Ekim 1843'e doğru "yeni dünyanın başkenti"ne gitmek üzere Kreuznach'tan ayrılırlar.

Sosyalist Düşüncenin Merkezi Paris

1
Paris (1843-1845)

Devrimin anası, sosyalist düşüncenin merkezi Paris

Karl ve Jenny Kreuznach'tan en ufak bir kaygı duymaksızın ayrılırlar. Artık evli ve birliktedirler. Gençtirler. Mutludurlar.

Jenny Karl'a, değerine, dinamizmine mutlak bir güven duymaktadır. "Tepeden tırnağa âşık" olan Karl'a gelince, çok kesin bir hedefi vardır: Mücadeleyi *Deutsch-Französische Jahrbücher*'le sürdürmek, araştırmalarına devam etmek, çalışmalarını derinleştirmek. Arnold Ruge'yle yaptığı sözleşme sayesinde maddi sorunlar çözülmüştür. Hem sonra o ünlü büyük kente, Devrim'in vatanı, sosyalist düşüncenin merkezi Paris'e gitmektedirler.

1789 Fransız Devrimi'nin düşüncelerinden derinden etkilenen bir ülkede doğup yetişmiş olan Marx'ın hissettiği duyguları düşlemek güç olmamalı.

Marx kente varır varmaz sözcüğün gerçek anlamıyla başkentin tutkulu ve devrimci havasına bürünür. Cabet ve Blanqui'nin etkisini taşıyan Adiller Birliği'nin yönetici üyelerinden mülteci komünist yazar Friedrich Wilhelm Ger-

man Mäuer'in oturduğu Vaneau Sokağı'ndaki 38 No.lu eve yerleşmeleri bu ortama dalmasını hızlandırır. Mäuler ve Dr. Hermann Ewerbeck –polis raporlarından öğrenildiğine göre her ikisi de komünistlerin önderleri olarak görülmektedir– Marx'ı zaman geçirmeksizin en etkin, en ileri Alman çevrelerine sokacaklardır. Paris'te en az 60.000 Alman göçmen yaşamaktadır.

Marx bir yandan da Arnold Ruge'nin *Deutsch-Französische Jahrbücher*'e katkı yapmaya davet ettiği bazı Fransızlarla kurduğu ilişkileri sürdürmektedir.

Akılcı Alman. Tutkulu Fransız

Böylece Fransız aydınlarının büyük bölümünü tanıyacak ve başkentin en seçkin entelektüel çevresine iyice girecektir. Kültürlü bir adam için keşif niteliğini taşımayan bu sayısız tanışma, yine de değişik bir dünyanın ve düşüncenin açığa çıkarılması gibidir. Marx bunu Ağustos 1844'te filozof Ludwig Feurbach'a yazdığı bir mektupta dile getirir:

"Fransız karakteriyle Alman karakteri arasındaki zıtlığı hiç Fourier'nin bir yapıtında ortaya koyduğu kadar doğru ve güçlü bir biçimde görememiştim. Fourier şöyle diyor: "*İnsan* tümüyle *tutkularından* anlaşılır. Hiç *düşünmek için düşünen,* yeniden anımsamak için yeniden anımsayan, *düş kurmak için düş kuran* bir insana rastladınız mı? Kim *arzulamak için arzular?* Bu hiç sizin başınıza geldi mi? Hayır, kuşkusuz hayır!"

Ve Marx şöyle devam eder:

"Demek ki toplumda olduğu gibi doğada da temel güç tutkunun bu *büyülü ve içe dönük olmayan çekim gücü*...

Ve Marx soyut düzeyde tutkulu Fransız'ı akılcı Alman'ın karşısına diker.

Deutsch-Französiche Jahrbücher. *Lamennais. Lamartine. Victor Considérant. Pierre Leroux. George Sand. Flora Tristan.*

Dergiye katkıda bulunmaları için çağrı yapılan Fransızlar öneriyi geri çevirirler.

Lamennais'nin Marx ve Ruge'nin uzlaşmaz tanrıtanımazlığını kabul edememesi son derece doğaldır. Cabet ile Louis Blanc'ın aynı tutumu göstermeleri bugün daha şaşırtıcı gelse de onlar da tanrıya inanmaktadırlar.

Hep tumturaklı konuşan Lamartine başlangıçta iki ulusu bir Fransız-Alman dergisinin bağrında birleştirme düşüncesini "kutsal ve yüce bir düşünce" olarak nitelerse de yayının devrimci hedefleri olduğunu anlayınca ürker.

Victor Considérant Almanlar'la Fransızlar arasında entelektüel bir ittifaktan yana olmasına rağmen derginin şiddete davetiye çıkarması olasılığından korkarak katkı davetini geri çevirir.

Pierre Leroux'ya gelince, o sırada yeni bir matbaa makinesi icat etmiş olmaktan dolayı öylesine heyecanlıdır ki geçici olarak her tür siyasi etkinlikle ilişkisini kesmiştir.

Bu durum o sırada Paris'te olmayan Ruge'yi kaygılandırmaktadır. Kasım 1843'te Marx'a: "Kendi kendime kaygıyla katkıda bulunacak kişileri nereden bulabileceğimizi sormaya başladım" diye yazar.

Ve bir başka mektupta şunları söyler:

"Umarım Proudhon'a yazmışsınızdır. Tersi durumda Fransızlar olmadan başlamak zorunda kalacağız. Katkıda bulunmaları için George Sand ve Flora Tristan* gibi kadınlara çağrı yapmak gerektiğine inanıyor musunuz? Louis Blanc ve Lamartine'den daha radikaldirler."

Ruge Paris'e dönüşünde hastalanır. Tüm iş Marx'ın omuzlarına kalır. Nihayet Mart 1844'te dergi iki sayı bir arada olmak üzere basılır. Bu yayımlanan ilk ve son sayı

---

* Son derece etkin feminist ve sosyalist militan.

olacaktır. Hemen harekete geçen Prusya hükümeti Marx, Ruge ve Heinrich Heine'nin Prusya topraklarına ayak basmaları durumunda tutuklanmaları için emir çıkarır. Derginin Almanya'ya gönderilen sayılarına el koyulur.

Korkak bir demokrat olduğu ortaya çıkan Ruge Marx'ın dergiye verdiği uzlaşmaz devrimci çizgiden ürkmüştür. Hiç de nazik olmayan bir biçimde tüm yükümlülüklerinden vazgeçer ve hali vakti yerinde biri olmasına rağmen Marx'a ödemesi gereken parayı vermeyi reddeder. Borcuna karşılık olarak ona satılmayan dergileri önerme çığlığını gösterir!

Marx tüm mali kaynaklarını tüketmiş durumdadır. Ona el koyulan sayılar karşılığında 1.000 Taler* ile 800 Frank yollayanlar Kölnlü sadık dostları olacaktır.

Yoğun çalışma geceleri

Harcanan tüm çaba ve emeklere rağmen *Deutsch-Französiche Jahrbücher*'in hazırlanması ve yayımlanması Marx'ın zamanının ancak bir bölümünü alır. O her şeyden önce Paris'in kendisine sunduğu tüm olanaklardan yararlanmak istemektedir. Her şeyi tanımak, her şeyi öğrenmek için büyük bir istek duymakta, yoğunlaşmak, incelemek derinleşmek için sabırsızlanmaktadır.

Doğal olarak 1789 Fransız Devrimi'nin, özellikle de Konvansiyon tarihinin titiz bir incelemesine girişir. Çok fazla okur. Ruge Feuerbach'a şöyle yazar:

"Marx Konvansiyon tarihini yazmak istiyor; bu amaçla gerekli belgeleri topladı ve son derece zengin yeni düşüncelere ulaştı. Hegel'in *Hukuk Felsefesi*'nin eleştirisini yeniden bir yana bıraktı. Paris'te kaldığı süreyi Konvansiyon üzerine bir kitap yazarak değerlendirmek istiyor. Bu da son derece doğru."

---

* Prusya devletinin resmi parası, 1 Taler=3 Mark. (çev.)

Engels ileride şöyle yazacaktır:

"Fransa sınıf mücadelelerinin her defasında, sonuna kadar götürüldüğü tek ülkedir. Fransa Büyük Devrim'iyle feodalizmi yıktı ve burjuvazinin egemenliğine başka hiçbir ülkede benzerine rastlanmayan klasik bir katışıksızlık özelliği verdi. Aynı biçimde devrimci proletaryanın egemen burjuvaziye karşı verdiği mücadele, Fransa'da kendini başka her yerde olduğundan daha keskin bir biçimde ortaya koyuyor. İşte bu nedenledir ki, Marx yalnızca eski Fransa tarihini özel bir önem vererek incelemekle kalmıyor, bu ülkenin güncel gelişimini de yakından izliyor, ileride kullanılmak üzere malzeme topluyordu. Tüm bunlar Marx'ın olaylar karşısında neden hiçbir zaman şaşkınlığa uğramadığını açıklar.

Marx'ın çalışmaya olan tutkusu hayret verici boyutlardadır. Öğrenmek ve iyice bilmek istediği şeylerin dürtüsüyle sayısız araştırmaya girişir, olguların derinliklerine inmeyi ister, sabırsızlanır. Marx'ın Paris'te sürdüğü hummalı yaşamı betimleyen gene Ruge'nin Feuerbach'a yazdığı bir mektuptur:

"Marx çok okuyor. Olağanüstü yoğun bir biçimde çalışıyor. Bazen katışıksız bir diyalektik oyuna dönüşen bir eleştiri yeteneğine sahip, ancak hiçbir şeyi sona erdirmiyor, yeni bir kitap deryasına dalmak için başladığı her çalışmayı yarıda bırakıyor. Hiç olmadığı kadar sinirli ve sert. Özellikle çalışa çalışa hastalandığı ve ardı ardına üç, hatta dört gece uyumadığı zamanlarda."

Ruge'nin anlamadığı şey, Marx'ın yaşayan gerçekliği, yani son derece ileri Fransız sosyalist ve komünist öğretilerini, proletaryanın sınıf mücadelesini keşfetmekte olduğudur. Marx tam bir değişim içindedir. Geriliminin, sabırsızlığının, sinirliliğinin, Hegelci ideolojiden arta kalanlardan kurtulmak için harcadığı o olağanüstü çabanın nedeni budur.

Ruge'nin anlamadığı bir başka şey de, Marx'ı sürekli olarak olguların derinliklerine inmeye iten entelektüel ti-

tizliğidir. Bu nedenle derinleştirmek istediği noktaları doğrulamak için sürekli olarak yeni okumalara, yeni araştırmalara yönelmektedir.

Sınırlarını zorladığı canlılığı ve yorgunluğa dayanma gücü sayesinde okumakla geçen gecelerin ardından siyaset adamlarıyla, düşünürlerle, yazarlarla, düzenli ve coşkulu görüşmeler yapmaya hâlâ zaman ve güç bulabilmektedir. Paris ona uçsuz bucaksız bir etkinlik alanı sunmaktadır. Marx bu madeni keşfetmek için müthiş sabırsızlanmaktadır.

Böylece Ferdinand Flocon, Ledru-Rollin, Caussidière ve başka birçok kişiyle dost olacaktır.

Buluşmaların merkezi canlı Vaneau Sokağı. Heinrich Heine. Georg Herwegh. Grigori M. Tolstoy. Mihail A. Bakunin. Pavel V. Annenkov. Pierre-Joseph Proudhon. Étienne Cabet.

Marxlar dinamik, mutlu ve uyumlu bir çift oluşturmaktadır. Jenny ve Karl yaradılışları gereği neşeli insanlardır. Her ikisi de mizah duygusuna sahiptir ve ironiyi ustalıklı bir biçimde kullanmayı bilmektedir.

Son derece liberal babalar tarafından yetiştirilen bu iki insanı birbirine ortak düşüncelerle de bağlanmıştır. Hem sonra hep dikkatli bir insan olan Jenny, daha nişanlıyken Karl'ın demokratik düşüncelerini benimsemiştir ve komünist olma yolunda hızla ilerlemektedir.

Karl zekâsı, bilgisi ve yaratıcı düş gücüyle Vaneau Sokağı sakinlerini cezbeder. Jenny'nin evde dostane, sıcak ve insanı saran bir hava yaratılmasına katkısı büyüktür. İnceliği, zekâsı ve yumuşaklığıyla derhal ziyaretçilerin ilgisini toplamaktadır. Ziyaretçiler yavaş yavaş bu güzel ve kültürlü kadının güçlü bir kişiliğe sahip olduğunu anlarlar. Devrimci mücadeleciliği, kocasının çalışmalarına etkin bir biçimde katılması ve başkentin yoğun yaşa-

mına ayak uydurmadaki hızı onlar için hoş bir sürpriz olur.

Aydınlar ve işçiler işte bu hoş ve sevimli ortamda boy gösterecek ve buraya sık sık yeniden geleceklerdir.

Heinrich Heine. Karl ve Jenny ile ilişkileri

Vaneau Sokağı'nın ilk konuklarından biri büyük şair Heinrich Heine'dir. Heine burada coşkuyla ağırlanır. Bu sebepsiz bir coşku değildir. Marx on sekiz yaşındayken büyük bir şair olmayı düşlemiyor muydu? Jenny'nin de bu sanata karşı çok büyük bir eğilimi vardır. Her ikisi de Heine'nin yapıtlarını tanımakta ve hayranlık duymaktadır. Hem sonra Heine "angaje" bir şairdir. Marx'la aynı siyasi ve toplumsal inançları paylaşmaktadır. Saint-Simoncu düşünceleri benimsemiş ve 1831'de Paris'e yerleşmiştir. Bunun nedenlerini Varnhagen von Ense'ye –Marx'ın Berlin'deki salonunu sık sık ziyaret ettiği Varnhagen– yazdığı bir mektupta saymıştır: "Ya teslim olacak ya da yaşam boyu mücadele edecektim." Saint-Simoncu önderlere ve Paris'in liberal ve sosyalist çevreleriyle sıkı ilişkileri olan Heine, onları çok iyi tanımaktadır.

Onlara değer vermekte ve haklarında şunları yazmaktadır:

"Evet Pierre Leroux tıpkı Saint-Simon ve Fourier gibi yoksul. Ve bu büyük sosyalistlerin adeta tanrı katından gelen yoksullukları, dünyayı bizlere yeni zevk ve mutluluk ufukları açan bir düşünce hazinesiyle zenginleştirdi."

İnce bir zekâya sahip olan Heine sağduyusuyla dünyanın nasıl bir evrim göstereceğini ortaya koyar. Daha 1842'de şu kahince cümleleri kaleme alır:

"Komünizm, işte proleterlerin egemenliğini tüm sonuçlarıyla burjuvazinin egemenliğinin karşısına diken müt-

hiş hasmın gizli adı. Bize gelince, bildiğimiz tek şey şu an pek az tartışılıyor olmakla birlikte, kendisine modern trajedide geçici de olsa temel bir rol verilmiş olan ve sahneye çıkmak için yalnızca sırasını bekleyen komünizmin kaygı verici kahraman olduğudur."

Bu nedenle Jenny, Marx ve Heine'nin arasında derin bir dostluğun kurulması şaşırtıcı değildir. Bu dostluk ileride Eleanor Marx-Aveling tarafından şu sözlerle anımsatılacaktır:

"Heine'nin dizelerini okumak ve bunlarla ilgili düşüncelerini almak için her gün Marx ve karısını görmeye geldiği bir dönem oldu. Marx ve Heine on satırlık küçük bir şiiri her sözcüğü tartarak, düzelterek, her şey mükemmel olana ve çalışmanın tüm izleri yok olana kadar güzelleştirerek sonsuza kadar gözden geçirebilirlerdi. Çok sabırlı olmak gerekiyordu çünkü Heine her tür eleştiriden aşırı alınıyordu. Bazen Marxlar'a, tanınmamış bir yazar gazetenin birinde kendisini eleştirdi diye kelimenin tam anlamıyla ağlayarak gelirdi. Böyle durumlarda Marx onu, zekâsı ve kibarlığıyla umudu kırılmış şairi kısa sürede yatıştıran karısına havale etmekten başka çare bulamazdı."

Heinrich Heine Marxlar'ın ilk çocukları Jenny'nin hayatını kurtarıyor

Marx'ın anlatmaktan hoşlandığı bir başka öykü de 1 Mayıs 1844'te Paris'te doğan ilk kızları yani babaannem Jenny'le ilgilidir.

Şair bir gün Marxlar'ı çırpıntılar içindeki bebeğin başında iki göz iki çeşme ağlarken bulur. Hiç duraksamadan: "Bebeğe art arda bir sıcak, bir soğuk banyo yaptırmak gerektiğini" söyler ve banyoyu kendi elleriyle hazırlar. Marx: "Jenny böyle kurtarıldı." der.

Marx ve Heine Jenny'nin çocukla birlikte evde kaldığı zamanlarda rıhtımlarda ve Halles'e uzun gezintiler yapmaktan ve coşkuyla şiir ve siyaset tartışmaktan hoşlanmaktadırlar. Marx'ın Heine üzerindeki etkisi derindir. Şair Şubat 1844'te şunları yazar: "Bundan böyle şiirlerim daha yüksek düzeyli bir politikanın havasını taşıyacak."

Marx büyük olasılıkla Heine'nin en ünlü ve en iyi siyasi şiiri olan *Almanya. Bir Kış Masalı* üzerinde etkili olmuştur. Bu arada *Köleler Gemisi*'ni, özellikle de Hollandalı kaçakçı kaptanın "yük"ünden elde etmeyi umduğu kârın hesabını yaptığı pasajı anmak gerekir. Buradaki kâr kavramı Marx'ın katkısını ortaya koymaktadır.

Kendisinden yirmi yaş büyük olan şairle yaptığı söyleşiler Marx için son derece önemli ve yararlıdır. Heine'nin liberal ve devrimci Paris'e ilişkin zengin bir deneyimi vardır. Toplumsal sorunun temel önemine ilişkin net bir görüşe sahiptir. Marx'ın kişiliğindeki gerçek devrimci öndere hayranlık duymaktadır. Aşağıdaki satırları kaleme alırken aslında ondan söz etmekte ve ona olan saygısını dile getirmektedir:

"Alman komünistlerin az çok gizli önderleri, en güçlülerini Hegelci okuldan çıkanların oluşturduğu büyük mantıkçılar. Bunlar kuşkusuz Almanya'nın en yetenekli kafalarını ve en sağlam kişiliklerini temsil ediyorlar. Almanya'da bir tek bu devrim doktorları ve onların gözüpek ve kararlı öğrencileri yaşamla dolup taşıyor ve gelecek onlara ait."

Marx duygularını pek açığa vurmayan bir insan olmasına rağmen Paris'ten sürüldüğünde şaire şunları yazar: "Giderken geride bıraktıklarım arasında bana en çok acı veren Heine'nin kaybıdır. Sizi de eşyalarımın arasına katıp beraberimde götürmek isterdim."

Dostluk ve daha iyi bir dünya uğruna verdikleri mücadeleyle birbirine bağlanmış olan bu devrimci düşünür ile büyük şairin, Heinz Monz'un yapıtında ortaya koyduğu gibi ana tarafından uzaktan akraba olduklarını muhtemelen hiç öğrenmediklerini bilmek acıdır.

"En büyük Fransız sosyalist kuramcı" Pierre-Joseph Proudhon

Marx'ın Heine ile aynı dili, Alman kültürünü, aynı dünya görüşünü ve şiir tutkusunu paylaşmaktan gelen pek çok yakınlığı vardır.

Marx'ın en büyük Fransız sosyalist kuramcı olarak gördüğü Proudhon'la olan ilişkileri ise daha resmi olmakla birlikte içtendir ve her ikisi için de son derece önemlidir. Onların kişiliklerinde iki ayrı kültür ve oluşumdan, çok özel karakteristikleri ile iki benzemez ulusal kimlikten kaynaklanan sosyalist düşünceler karşı karşıya gelmektedir.

İki adam tanışır, birbirlerine değer verip bağlanır ve bizzat Marx'ın yazacağı gibi sık sık "çoğu zaman bütün gece süren uzun tartışmalar" yaparlar.

O sırada –1844 yazı– Jenny kızını büyükannesine göstermek üzere Trier'e gitmiştir ve ancak Eylül ayında geri dönecektir. Bu nedenle Marx gecesini gündüzünü çalışmalarına, görüşmelerine ve coşku dolu söyleşilerine ayırmakta özgürdür.

Marx'ı Proudhon'a doğru çeken şey düşünürün ütopyacılıktan uzak olmasıdır. Proudhon işçilerin sefaletinin nedeninin burjuva toplumun temeli olan özel mülkiyet düzeni olduğunu göstermeye çalışmaktadır. Dahası dini bilimsel ilerlemenin önünde bir engel olarak görmektedir. Bu iki nokta üzerinde tam bir görüş birliği içindedirler. Marx kısa bir süre sonra şunları yazacaktır:

"Ve Proudhon bir süre önce ekonomi-politiğin temeli olan özel mülkiyeti eleştirel bir incelemeden, doğrusunu söylemek gerekirse ilk tam ve bilimsel incelemeden geçirdi. Gerçekleştirdiği büyük bilimsel ilerleme, ekonomi-politiği alt üst eden ve gerçek bir bilime dönüşmesini olanaklı kılan ilerleme burada yatmaktadır."

Bununla birlikte Proudhon özel mülkiyeti topyekun ortadan kaldırmayı değil, sınırlamayı düşünmekte ve Marx Proudhon'un sisteminin yetersizliklerini kavramaktadır. Tek sözcükle Proudhon toplumu dönüştürmekten değil, reform yapmaktan yanadır. İki düşünür arasında uzun ve heyecanlı sayısız tartışma geçer. Tarafların kişilikleri göz önünde tutulursa, tartışmaların seyre değer olduğu kesindir.

Bir yanda değerinin ve bilgisinin son derece bilincinde olan genç Marx, öte yanda alçakgönüllülük yanılgısına düşmeyen *Mülkiyet Nedir?* adlı broşürüyle çoktan ün kazanmış olan Marx'tan on yaş kadar büyük Proudhon. Proudhon bir dostuna şöyle yazar:

"Bu özveride [*İnsanlıkta Düzenin Yaratımı Üzerine* adlı yeni kitabını okuma özverisinde] bulunanlar pişman olmayacaklar. Altmış yıldan bu yana üretilmiş olandan çok daha fazla şey öğrenecekler. İşte eleştirmenlerin değerlendirmesini beklerken, yayınımla ilgili olarak düşünmeye cesaret ettiğim şeyler."

Ve Kasım 1845'te Ackermann'a yazdığı bir mektupta şöyle der:

"Bende bugüne kadar düşünürler dünyasında duyulmadık şeyler, bütünde ve ayrıntıda yepyeni bir yaratım planı ortaya koyan şeyler bulacaksınız. Bunların etkisi, yalnızca Newton sisteminin ortaya çıkmasının yarattığı etkiyle karşılaştırılabilir."

Marx için düşünürler ve devrimcilerle olan bütün ilişkiler yararlıdır. Paris'te karşılaştığı herkes düşüncelerine berraklık ve kesinlik kazandırmasına yardımcı olmaktadır.

Marx'la Proudhon'u birbirinden ayıran uçurum ileride daha da derinleşecek ve Marx Proudhonculuk'un acımasız bir eleştirisini yapacaktır.

Mihail Bakunin

Gördüğümüz gibi Paris tüm demokratları, sosyalistleri, komünistleri, devrimcileri kendine çekmiştir. Bu insanlar Paris'e sığınak, esin ve teselli bulmaya gelmektedirler.

Bunlardan biri de Mihail Bakunin'dir.

Soylu bir aileden gelen sabık topçu subayı Bakunin, önce Moskova'da, ardından Berlin'de felsefe okumuştur. Bir süre İsviçre ve Belçika'da kaldıktan sonra, Temmuz 1844'te yerleşmek üzere Paris'e gelir.

Devrimci bir kişiliği ve eğilimleri olduğundan, ilerici çevreler doğal olarak onu kendine çeker. Marx'la tanışır. Aralarında oldukça yakın bir ilişki kurulur. Her ikisi de devrimin gerekliliğine inanmaktadır ama görüşleri farklıdır. Kişilikleri ve doğaları ise tümüyle zıttır.

Bakunin, yöntemli bir biçimde çalışan ve sezgi ve doğaçlamaya kesinlikle yer vermeyen Marx'ın tersine, dostu Herzen'in de yüzüne vurduğu gibi "düşünceleri belirsiz bir kuramcı, para sorunlarında pek titiz olmayan, hep devrimci eylem ihtiyacıyla harekete geçen bir geveze"dir.

Bakunin az okumakta, çok konuşmakta ve bohem bir yaşam sürmektedir. Marx'la Bakunin'in Paris'teki ilişkileri konusunda sözü Bakunin'e bırakalım:

"Ona ilk kez 1844'te Paris'te rastladım. O sırada mülteciydim. Epeyce dost olduk. O sırada, benden çok daha ilerideydi, tıpkı bugün benden yalnızca daha ileride değil karşılaştırma götürmez bir biçimde daha bilgili olduğu gibi. O dönemde ekonomi-politiğe ilişkin hiçbir şey bilmiyordum, henüz metafizik soyutlamalarımdan kurtulamamıştım ve sosyalizmim içgüdüsel olmaktan

öteye gitmiyordu. O ise benden daha genç olmasına rağmen, daha o sırada tanrıtanımaz, bilgili bir materyalist ve sosyalist bir düşünürdü. Bugünkü sisteminin temellerini tam o sırada attı. Birbirimizi oldukça sık görüyorduk. Derin bilgisi ve her zaman kendini beğenmişliğin izlerini taşıyor da olsa, proletaryanın davasına tutkulu ve ciddi bir biçimde bağlanmış olması nedeniyle ona çok saygı duyuyor, sonsuz bir nefretin etkisini taşımadığı sürece –maalesef bu çok sık oluyordu– hep öğretici ve zekice olan söyleşilerini dört gözle bekliyordum. Bununla birlikte aramızda hiçbir zaman tam bir samimiyet olmadı. Birbirimize katlanamıyorduk. O bana duygusal bir idealist diyordu ve haklıydı; ben ona sinsi ve içten pazarlıklı bir kendini beğenmiş diyordum ve haklıydım."

Bakunin bu anıları kaleme aldığında, o sırada kişiliğiyle Enternasyonal'e hakim olan Marx'ın azılı bir hasmıydı. Bu nedenle Marx'ın değerini ve içtenliğini reddetmesi kolay değildi. Şu satırlar da Bakunin'e aittir:

"Hak ettiklerinde hasımlarımızın haklarını teslim edelim. Marx sıradan bir insan değildir. Üstün bir zekâya ve başta iktisadi sorunlar olmak üzere çok geniş bir bilgiye ve kültüre sahip bir insandır; dahası, bildiğim kadarıyla onunla Paris'te ilk karşılaştığım yıl olan 1844'ten bu yana, itiraz kabul etmez hizmetler verdiği proletaryanın kurtuluşu davasına, kendini içtenlikle ve tüm benliğiyle adamış bir insandır. Ancak bugün olağanüstü kendini beğenmişliği, kinci ve kötü niyetli kişiliği ve sosyalist devrimcilerin partisinin içinde bile diktatörlük kurma eğilimiyle bu davaya yarar değil zarar vermektedir."

Marx'a gelince, Bakunin'e karşı yumuşak olmadığı doğrudur. Sinsi yöntemlerle sosyalist Enternasyonal'in dizginlerini (kimbilir hangi amaç için) ele geçirmek isteyen Bakunin'e karşı hoşgörülü davranmayacaktır.

Marx ne kadar haklı olduğunu hiçbir zaman öğrenemedi. Bakunin, 1917'de Rus arşivlerinde bulunan ve 1851

yılı Ağustos ayı başında çara yüz kızartıcı bir biçimde günah çıkarttığını gösteren belgelerle kesin olarak mahkûm olmuş bir kişidir.*

Proletarya. Marx üzerindeki belirleyici etkisi

Marx birçok başka demokrat, sosyalist ve komünist önderle, toplumsal sorunlar ve dünyanın dönüşümüyle ilgilenen herkesle buluşup görüşmektedir.

Muhalefetin yoğun yaşamına iyiden iyiye giren Marx, Ruge, Bernays, Ribbentrop, Pierre Leroux, Louis Blanc, Pyat, Schölcher, Botkin, Bakunin ve Kont G.M. Tolstoy'la birlikte uluslararası demokratları biraraya getiren büyük bir toplantıda hazır bulunur. İlerici entelijansiyayı oluşturan herkesle –Paris'te bu türden çok insan yaşamaktadır– tanışmak için ayağına gelen hiçbir fırsatı kaçırmamaktadır. Yirmi altı yaşındaki bu "yabancı", kısa bir süre içinde seçkin düşünürleri birçok Fransız'dan daha iyi tanır duruma gelecektir.

Kapıldığı bu devrimci atmosfer onu daha da canlandırır ve bu coşkulu çevreden olabildiğince çok şey edinmek için duyduğu sabırsızlık artar. Cesaretini, araştırmalarını ve çalışmalarını takdir ettiği sosyalist düşünürlerle yaptığı uzun tartışmalar onun için paha biçilmez değerdedir. Ancak bu insanların etkisi, üzerinde çok büyük, *belirleyici* bir etki yaratan proletaryanınkiyle *asla karşılaştırılamaz.*

Ona Almanya'da bulamadığını yani etkin, mücadeleci, devrimci, sınıf çıkarlarının bilincine varmaya başlayan ve dinamik devrimci hareketlerde örgütlenen bir proletaryayla doğrudan ve canlı bir ilişki kurma fırsatını sağlayan Paris'tir.

---

* Bu itirafın tamamı Jacques Duclos'nun *Gölge ve Işık, Bakunin ve Marx* adlı kitabında bulunabilir.

Bu hâlâ Hegelcilik'ten izler taşıyan dünya görüşünü, kilit kavramını proletaryanın sınıf mücadelesinin oluşturduğu yeni bir dünya görüşüne dönüştürecek olan şok, kıvılcımdır.

İlk ve güçlü izlenimlerini Cabet ve Blanqui'nin etkisindeki komünist Alman işçilerinin toplantılarında edinir. Bu işçiler Rhein'ın öte yakasındaki yurttaşlarından karşılaştırma götürmeyecek kadar daha kararlı ve aktiftirler. Marx Mäurer ve Herwegh'le birlikte, toplandıkları çeşitli kahvelerde, Bons Enfants Sokağı No. 20'deki Scherger Kahvesi'nde, Arbre-Sec Sokağı No. 46'daki Gaisser Kahvesi'nde ve daha birçok başka kahvede onların arasına karışır.

Haftalık toplantılar. Barrière du Trône. Vincennes Caddesi

En önemli toplantı yeri Vincennes Caddesi'ndeki Barrière du Trône'un önünde bulunmaktadır. Burada her hafta ilgiyle izlenen konferanslar verilmektedir.

Dönemin polis raporlarından birinde –özgün bir üslupla– Marx ve dostlarının etkinlikleri anlatılmaktadır:

"Alman komünistleri her hafta Barrère du Trône'un önünde, bir şarap satıcısına ait olan yol üzerindeki bir salonda toplanıyorlar; kapı yönünden gelindiğinde Vincennes Caddesi'ndeki ikinci ya da üçüncü ev. Burada bazen 30, çoğu zaman da 100-200 Alman toplanıyor. Kiraladıkları bu salonda açıktan açığa kralın öldürülmesini, her tür mülkiyete son verilmesini, zenginlerin ve dinin ortadan kaldırılmasını öğütleyen, tek kelimeyle dehşet verici şeyler savunan konuşmalar yapıyorlar. Pazar günleri buraya sürüklenip yoldan çıkartılan saygıdeğer Alman ailelerinin çocuklarının adlarını verebilirim. Polis kuşkusuz bu kadar Alman'ın pazar günleri orada toplandığını biliyordur, ancak bu toplantıların siyasi amacından habersiz. Marx, Hess, Herwegh, A. Well ve Börnstein'ın bu genç insanlara daha

fazla kötülük etmemeleri için size bunları alelacele yazıyorum."

Marx'ın düşüncesinin katalizörü devrimci Paris proletaryası

Eğer Alman işçileri onu bu kadar etkiliyorsa Parisli işçilere ne demeli!

Parisli işçiler sağlam ve köklü devrimci geleneklerin canlandırdığı kıvrak zekâları, enerjileri ve özveri ruhlarıyla Marx'ı öylesine heyecanlandırır ki keşfettiklerini bir an önce filozof Ludwig Feuerbach'la paylaşmak ister:

"Çalışmaktan bitkin düşmüş bu insanların kişiliklerinin soyluluğunu ve delikanlılara özgü canlılıklarını kavrayabilmeniz için Fransız işçilerinin bir toplantısında hazır bulunmanız gerekirdi. İngiliz proletaryası da devasa ilerlemeler kaydediyor ama onda Fransızlar'ın sahip olduğu kültürel temel eksik. Kuramsal düzeyde İsviçre, Londra ve Paris'te yaşayan Alman zanaatkârların yeteneklerinin altını çizmemek haksızlık olurdu. Bu insanların tek kusurları içlerine işlemiş zanaatkâr ruhunun hâlâ çok fazla etkisinde olmaları.

"Her neyse, tarih uygar toplumumuzun bu 'barbarları' arasında insanlığı kurtaracak devrimci unsuru oluşturuyor."

Marx öylesine derinden etkilenmiştir ki Paris'te *Kutsal Aile* (1845) adlı kitabında şunları yazacaktır:

"Fransız ve İngiliz işçilerine damgasını vuran insani soyluluğa ilişkin bir fikir sahibi olmak için onları harekete geçiren inceleme coşkusunu, öğrenme susuzluğunu, moral gücü ve kendilerini sürekli geliştirmek için duydukları derin arzuyu tanımış olmak gerekir."

Marx incelediği bu çok büyük deneyden, tarihsel ve iktisadi konularda yaptığı yoğun okumalardan bir ders çıka-

racaktır. Paris'te birbiri ardı sıra iki kitap kaleme alır: *1844 Elzaymaları* ve *Kutsal Aile.*

Bunlardan temel nitelikte bir yapıt olan ilki, aslında *Kapital*'in ilk eskizi, ilk taslağıdır. Kitap Marx'ın oluşum halindeki tüm fikirlerini, diyalektik tarihsel materyalizmin temel çizgilerini ortaya koyar.

İkinci kitabı *Kutsal Aile*'de Friedrich Engels'in katkısıyla tarihsel materyalizmin ilkelerini belirler.

Bu nedenle Marx'ı pratikte bir Alman filozofu olarak gelip uluslararası üne sahip devrimci bir filozof olarak ayrıldığı Paris'in yarattığını söylemek fazla ileri gitmek olmaz. Paris Marx için hep çok büyük bir ilgi odağı olmaya devam edecek ve yıllar içinde bizlere sosyalist tarih yazımının üç önemli yapıtını kazandıracaktır: *Fransa'da Sınıf Mücadeleleri, Louis-Bonaparte'ın 18 Brumaire'i* ve *Fransa'da İç Savaş.*

Ve nihayet, sanki Fransız başkenti onu taçlandırmak istiyormuşcasına, Friedrich Engels'le de Paris'te dost olur. Böylece iki genç adam arasında ileride Lenin'e şu çok ünlü satırları yazdıracak olan uzun ve verimli bir işbirliği ve sarsılmaz bir dostluk başlar:

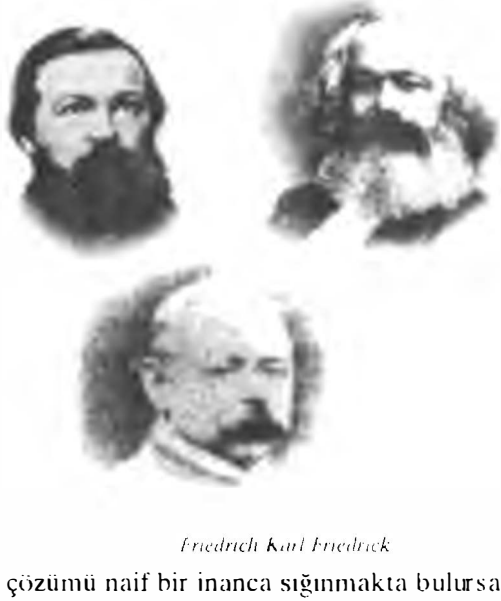
"Eskiçağ efsanelerinde dokunaklı dostluk örnekleri anlatılır. Avrupa proletaryası, bilimini, aralarında eskilerin insani dostluk üzerine en dokunaklı öykülerini geride bırakan bir ilişki olan iki bilim ve mücadele adamının geliştirdiğini söyleyebilir."

Friedrich Engels

Bir dokuma sanayicisinin oğlu olan Engels, 28 Kasım 1820'de küçük bir sanayi kentinde doğar.

Sofu ve gerici bir çevrede büyüyen Engels, otoriter bir insan olan babası tarafından aile işine girmek üzere lise öğrenimini yarıda bırakmaya zorlanır.

Bu püriten atmosfer nedeniyle içine kapanan Engels,

Friedrich Karl Friedrick

önce çözümü naif bir inanca sığınmakta bulursa da bununla tatmin olmaz ve zorlu iç mücadelelerin ardından çok geçmeden bu durumdan kurtulur

İşçi sınıfının sefaleti, kadınların ve çocukların sömürülmesi ve Barmenli işçilerin yürekler acısı yaşam koşullarını son derece yetenekli ve gözlemci bir kişi olan Engels'i derinden etkiler ve onda derin bir öfke uyandırır Dinsel bunalımını aşıp Barmen'deki ticari bir kuruluşta memurluk yapmakta olan şair Freiligrath gibi şiir yazmaya koyulur. Ticaret ve iş konularında yetişmesi için babası tarafından Bremen'e yollanan Engels, zamanını işyeri, spor ve yabancı diller arasında geçirmektedir Yabancı dil öğrenmek çok hoşuna gitmektedir ve bu konuda son derece yeteneklidir

Kısa bir süre sonra Heine ve Karl Gutzkow'dan esinlenen radikal edebiyat hareketi "Genç Almanya"yla ilgilenmeye, hem de etkin bir biçimde ilgilenmeye başlayacak ve Karl Gutzkow'un yayımladığı *Der Telegraph für De-*

utschland adlı gazeteye makaleler göndermekte gecikmeyecektir.

Askerliğini Berlin'de, bugün adını taşıyan bir topçu kışlasında yapan Engels, bu fırsattan yararlanarak üniversitede felsefe derslerine devam eder. Lise mezunu olmadığından dersleri dinleyici olarak izlemektedir. Çok geçmeden o da Marx'ın çok canlı anılar bıraktığı *Doktorklub*'un cazibesine kapılır ve başta Edgar Bauer olmak üzere, Marx'ın dostlarıyla arkadaş olur.

Aynı dönemde *Rheinische Zeitung*'a katkıda bulunur.

Askerliği bitince babası tarafından Manchester'daki Ermen ve Engels firmasında çalışmak üzere İngiltere'ye gönderilir.

İngiliz işçilerinin yaşam ve çalışma koşullarından derinden etkilenen Engels, orada *İngiltere'de Emekçi Sınıfların Durumu* adlı bir deneme yazar. Kitapta "işçi sınıfının siyasi mücadelesinin hedefi"nin sosyalizm olduğu sonucuna varır. Marx *Deutsch-Französiche Jahrbücher*'de yayımlanan bu çalışmayı "dahiyane" olarak niteleyecektir.

Engels olguları dikkatle ve derinlemesine gözleyerek, yani Marx'tan farklı bir yol izleyerek onunla aynı sonuçlara varmıştır.

Bu nedenle Paris'te karşılaştıklarında çok samimi dost olmaları ve aralarında yaşam boyu sürecek bir işbirliğinin başlaması hiç de şaşırtıcı değildir.

Vorwärts *gazetesi. Marx Paris'ten sürülüyor*

Yorulmak nedir bilmeyen Marx Paris'te yayımlanan bir Alman gazetesi olan *Vorwärts*'e katkıda bulunmak için de zaman bulmaktadır.

Paradan başka bir şey düşünmeyen bir gazeteci olan Heinrich Börnstein'ın besteci Meyerbeer'in mali katkısıyla kurduğu bu gazetenin başlangıçta siyasi bir niteliği yoktur. Ancak esprili bir gazeteci olan Bernays yönetmenliğe ata-

nır atanmaz Heine, Marx, Herwegh, Engels. Burgers ve Bakunin'in gazeteye katkıda bulunmaları için harekete geçer. Bu isimler *Vorwärts*'in başarı kazanmasını sağlar ve gazeteye radikal bir çizgi kazandırır.

Vorwärts'te Prusya kralı IV Friedrich Wilhelm'e yönelik sert saldırılar artmakta, Prusya'nın Fransa elçisi von Arnim Guizot'yu yazarları mahkûm ve sınırdışı etmesi için sıkıştırıp durmaktadır. Fransız bakan muhalefetten çekindiğinden elçiye pek kulak asmaz. Özellikle Tout-Paris'ye bağlı olan Heine'yi izletmenin kendisi için olanaksız olduğunu belirtir. Sonunda bir dolap çevirerek bu işin içinden sıyrılır. Bernays "siyasi gazetelerin ödemeleri gereken ihtiyat akçesini zamanında ödememiş olmak"tan iki ay hapis cezasına çarptırılır.

Marx, Ruge, Börnstein ve Bernays'e sınırdışı edildiklerini bildiren karar tebliğ edilir.

Paris'ten yalnızca Marx ayrılır. 5 Şubat 1845'te kendisine eşlik eden genç ve sadık dostu Heinrich Bürgers'le birlikte soğuktan donmuş bir halde Brüksel'e varır.

Jenny'nin değerli öğütleri

Marx not defterini açtığında kendisini düşüncelerine fazla kaptırdığını ve eve ilişkin konularda hiç de pratik olmadığını bilen karısı Jenny'nin kesin nasihatlerini bulur.

"I. Gümrük meselesi.

"Hepsi de kullanılmış olan eski mobilyaları, porselenleri, çamaşır ve giysileri sınırdan hiç gümrük ödemeden geçirmek mümkün mü?

"Mümkün değilse gümrükler düşük mü?

"Bu meselenin *hemen* halledilmesi gerekiyor.

II. Ev meselesi.

"Dört oda, bir mutfak artı tüm fazla eşyalarla valizlerin koyulacağı karanlık ya da aydınlık bir odanın fiyatı öğrenilecek.

"1° Mobilyasızlar kaça?

"2° Odalar mobilyalı olursa kaça?

"Odalardan üçü ısıtılabilmeli... İçine bir yatak sığabiliyorsa birinin küçük olması mümkün.

"Aynı zamanda bizim de odamız olacak olan çocuğun odasının ille de "şık" olması gerekmez. Bu oda ile senin çalışma odan mütevazı bile olsa döşeli olursa iyi olur.

"Mutfağın eşyalı olması gerekmiyor. Kap kacakla ben kendim uğraşacağım. Çamaşırlar ve yatak yorgan takımı mobilyalara dahil değil. Mobilya fiyatları nedir? Çünkü bizimkileri getirsem bile birkaç parça daha almak gerekecek. Kiralamak mümkün mü? Ya odaları, aşağı yukarı buradaki gibi kendimizin döşemesi?

"Gerisini 'yüce velinimetlerimin' ilgisine bırakıyorum. Ama yine de senden muhtemel ilanlara göz atmanı rica ediyorum. Bunlar evkadınının yaşamında çok önemli ve büyük bir dikkat verilerek ele alınıp, özenle ilgilenilmesi gereken şeyler.

"Kitapların en iyi nasıl yerleştirileceğini düşünmek de lazım

"Hadi *amin*.

Bu notlar Jenny'nin evlenmeden az önce Marx'a yazdığı, gözlemciliğini ve inceliğini ortaya koyan bir mektubun aşağıdaki bölümünü anımsatmaktadır:

"Kıyafetlerim konusunda son bir söz daha. Bu sabah sokağa çıktım ve tüccar Wolf'ta bir sürü yeni dantel gördüm. Sevgilim. ucuza alamaz ya da birine seçtiremezsen bu parçayı almama izin vermeni isteyeceğim. Zaten *şu anda gerçekten* hiçbir şey almamanı ve paranı yolculuk için biriktirmeni *tercih ederim*. Yakında yanında olacağım canım ve birlikte alışveriş edeceğiz. O zaman kazıklanırsak ceremesini birlikte çekeceğiz."

2
Brüksel (1845-1848)

Brüksel. Bois-Sauvage Oteli

Marxlar Paris'te on beş mutlu ay geçirmişlerdir. Yeni evli, gönüllü sürgün, coşkulu çift hoş bir mahallede bulunan aynı apartman dairesinde yoğun, zenginleştirici ve heyecanlı bir yaşam sürmüştür.

İlk çocukları Jenny'ye de orada, dostlarla çevrili bir ortamda sahip olmuşlardır.

İlk sürgün deneylerini yaşayacakları Belçika'da bazı maddi güçlüklere rağmen olağan bir yaşam süreceklerdir.

Marx Brüksel'e vardığında büyük bir para sıkıntısı çekmektedir. Ancak kararlıdır ve hâlâ heyecanlı, coşturucu ve belirleyici Paris deneyiminin etkisi altındadır.

Karısı ve küçük kızı yanına gelirler. Jenny bu hareketli dönemi ileride şöyle anlatacaktır:

"Karl Paris'i yirmi dört saat içinde terk etmek zorundaydı. Bana daha uzun bir süre tanınmıştı. Bundan yararlanarak mobilyalarımı ve bir kısım giyim eşyasını sattım. Bunları yok pahasına elden çıkartmak zorunda kaldım çünkü yolculuk için paraya ihtiyacımız vardı. Herweghler beni iki gün evlerinde konuk ettiler. Şubat başında, dayanılmaz bir soğukta hasta halde Brüksel'e Karl'ın yanına gittim."

Brüksel ne Paris'in müthiş olanaklarına ne de Marx'ın olabildiğince yararlanmayı bildiği engin deney alanına sahiptir. Kent Paris gibi 80.000 Alman sürgününe ya da zanaatkârına evsahibeliği de etmemektedir. Kentteki Alman sayısı birkaç yüzü ancak bulmaktadır. Kuşkusuz bu nedenle birbirlerine Paris'te olduğundan çok daha fazla bağlıdırlar.

Bu kısıtlı çevre ve kentin boyutları Marx'ın biraz daha az hummalı ama daha yoğun bir etkinlik göstermesine ve can sıkıcı eşdost çevresini kendisinden uzaklaştırmasına olanak sağlayacaktır.

Yarısı tepelik, yarısı düz bir kent olan Brüksel Marxlar'a sevimsiz gelmez. Kentte –yabancılarla ilgili sınırlamalara rağmen– Paris'teki özgürlük ortamını bulacaklardır.

Elbette kentin zengin burjuvalara ayrılmış daha havadar ve daha sağlıklı yukarı kesimine değil, tüccar ve zanaatkârların yaşadığı, dar sokaklı aşağı kesimine yerleşeceklerdir. İlk adresleri Mart'a kadar kaldıkları Sainte-Gudule düzlüğü No. 12'deki Bois-Sauvage Oteli, Nisan'dan sonra ise Pachecho Sokağı'nda bulunan Saint-Jean Hastanesi'nin tam karşısındaki 35 No.lu evdir. Kentin bu kesiminde ev kiraları daha ucuz olmakla birlikte, düşük gelirlerine göre gene de çok yüksektir.

Alliance Sokağı. Saint-Josse-ten-Noode

Bu durumda Brüksel'in doğusunda, Louvain Kapısı'nın dışında köyü andıran uzak bir kenarmahalle olan Saint-Jose-ten-Noode'ye, Belçikalı demokrat Dr. Breuner'den kiraladıkları küçük bir eve yerleşeceklerdir.

Bu kenarmahallenin sakinleri Flamanca'dan başka bir dil konuşmamaktadır. Marx kendisine annesinin Danca'sını anımsatan bu dili anlamaktadır.

Çok geçmeden, babasının firmasından ayrılan Engels de Brüksel'e gelir ve onlara yakın bir ev kiralar. Onu Heinrich Bürgers, Moses Hess çifti, küçük bir Alman haberleş-

Marx ailesinin hizmetçisi ve sadık dostu Helene Demuth.

me bürosu açan Sebastian Seiler ve aralarında arşivci Philippe Gigot'nun da bulunduğu Polonyalı ve Belçikalı birkaç dost izler. Jenny'nin kardeşi Edgar von Westpholen kışı aileyle birlikte geçirir. 1848 ilkbaharında ise, ölene kadar Marx ailesinin dostu olarak kalacak olan Wilhelm Wolff (Lupus) gelir

Demokratik güçlerin küçük kolonisi öylesine uyumlu bir biçimde gelişir ki Jenny birlikte çok *gemütlich** bir biçimde yaşadıklarını yazar. Kısıtlı mali olanaklar ve dertler kardeşçe paylaşılmaktadır.

Helene Demuth "Lenchen

Kısa bir süre sonra, kocasının tüm etkinliklerine katılmakta olan Jenny'ye evişlerinde yardımcı olmak üzere Mo-

* Uyumlu ve sevimli.

selli gencecik bir köylü kızı olan Helene Demuth da aileye katılır.

Hep sevecenlikle, adının kısaltılmış biçimi olan "Lenchen" diye çağrılacak olan Helene çocukluğundan beri von Westpalenler'in yanında yaşamaktadır. Yaşamı boyunca Marxlar'ın candan ve sadık bir dostu olarak kalacak, pratik zekâsı ve ev ekonomisindeki dehasıyla onlara çok büyük hizmetler verecektir.

Marx ve Engels'in Londra ve Manchester'a yaptıkları inceleme gezisi (Temmuz-Ağustos 1845).

Marx araştırmalarını sürdürme ve çalışmalarını tamamlama konusunda sabırsızdır. Ancak entelektüel titizliği nedeniyle, en son çıkan İngiliz yayınlarını ve dünyanın ilk kapitalist ülkesinin iktisadi gerçekliğini derinlemesine tanımadan acele etmek istememektedir.

Marx ve Engels İngiltere'de altı ay geçirmeleri için gerekli parayı bulmayı çabucak başarırlar. Bu inceleme gezisi epeyce dolu geçer. Marx Londra'da Adiller Birliği'nin üyeleri ve Chartist hareketin yöneticileriyle uzun uzun görüşür.

Onlarla birlikte uluslararası demokratik bir dernek kurma olanağını araştırır. Ardından, İngiltere'de kaldığı sürenin büyük bölümünü geçireceği Manchester'da iktisadi ve siyasi yapıtları inceler. Engels'in yardımıyla ilişkilerini geliştirir, işçi sınıfının özel deneylerini ve İngilizler'in olaylara bakış tarzını iyice öğrenir.

Brüksel'deki kenarmahallesine dönüşünde Engels'le birlikte *Alman İdeolojisi*'ni yazmaya başlar.

Engels ileride "ciddi olarak çalışmayı" Marx'ı çalışırken görerek öğrendiğini söyleyecektir.

Laura'nın doğumu. Marx uyruğunu nasıl yitirir?

26 Eylül 1845'te Marxlar'ın ikinci kızı doğar. Çocuğa Jenny'nin genç yaşta ölen kızkardeşinin anısına Laura adı verilir. Yıl sonuna doğru çalışmalarının yoğunluğu gittikçe artan Marx, sakin bir ortam istemektedir. Prusya hükümetinin sınırdışı edilmesi için Belçikalılar'a her an baskı yapabileceğini bildiğinden bazı önlemler alır. Aynı zamanda iyi bir hukukçu olarak zeki bir biçimde önce davranır. Yazılageldiği gibi uyruğundan vazgeçmez. Prusya hükümetinin baskılarından kurtulmak için dolambaçlı bir yola başvurur.

Doğduğu kent Trier'in belediye başkanı Oberbürgermeister Gortz'a başvurarak kendisine "Kuzey Amerika'ya göç etmek için hükümet izni" denebilecek bir belge vermesini ister. Askerlik durumuyla ilgili hiçbir sorun olmadığını da belirtir.

Mar

Trier belediye başkanı kararı kendi başına almak istemez ve talebi İçişleri Bakanlığı'na iletir. Talebi inceleyen üç danışman Marx'ın dosyasını inceleyip ellerindeki fırsattan yararlanarak bu tehlikeli kişiden kesin olarak kurtulmanın mümkün olup olmadığını araştırırlar. Basın daha önce Marx'ın ülkeden ayrılışından söz ettiği için, kararın alınmasında gecikmemek gerektiğine, tersi durumda basında bir kampanyanın patlak verebileceğine dikkat çekerek üstlerine bu yöndeki düşüncelerini bildirirler.

Hükümet çevrelerinin bu "ince düşüncesi" Marx'a verilen önemin büyüklüğünü ve yarattığı kaygıları göstermektedir. Üstelik tüm bunlar yirmi sekiz yaşındayken olup bitmektedir!

Hükümet danışmanların tavsiyelerini olduğu gibi benimser. İzni verir, ancak belgeye Marx'ın bundan böyle "Prusya tebaası" olmadığını da ekleyerek.

Marx uyruğunu böyle yitirir. İleride *Neue Rheinische Zeitung*'da Amerika'ya göç etmeyi hiçbir zaman aklından geçirmediğini, sadece Prusya'yla arasına mesafe koymayı istediğini yazacaktır:

"Bu son yöntemi kullanmaya zorlanmamın nedeni benzer (Paris'tekilere) kovuşturmalardan kurtulmaktı. Göç iznini yalnızca meşru müdafaa için istemiş olduğumun en iyi kanıtı başka hiçbir devletin uyruğunu kabul etmemiş olmamdır."

Haberleşme Komitesi. Proudhon'a mektup

Marx artık istediği gibi davranmakta daha özgürdür. Engels ve Philippe Gigot'yla birlikte kurduğu ve Paris'te Engels'in temsil edeceği Komünist Haberleşme Komitesi'ni geliştirme olanağına sahiptir. "Komite" üyelerinin ulaşmayı istedikleri hedefler Marx'ın Proudhon'a yazdığı bir mektupta ortaya konmuştur:

"Brüksel, 5 Mayıs 1846.

"Sevgili Proudhon.

ancak haberleşmemizin temel amacı, Alman sosyalistlerinin Fransız ve İngiliz sosyalistleriyle ilişki kurmalarını sağlamak olacak. [...] Bu yolla görüş ayrılıkları gün ışığına çıkabilecek; fikir alışverişi ve yansız bir eleştiri sağlanacak. İşte o zaman toplumsal hareket kendini milliyet sınırlarından kurtarmak için edebi ifadesinde bir adım atmış olacak. [...]

"İngiltere'yle ilişkilerimiz kurulmuş durumda; Fransa'ya gelince hepimiz orada sizden daha iyi bir muhabir bulamayacağımız düşüncesindeyiz. İngilizler'in ve Almanlar'ın şimdiye kadar sizi kendi yurttaşlarınızdan çok daha fazla takdir ettiklerini biliyorsunuz. [...]"

Proudhon öneriyi geri çevirir.

Alliance Sokağı Avrupa'nın en ilerici ideolojik ve siyasi merkezi durumuna gelmiştir.

Komite dikkat çekmemek için sessizce çalışmaktadır. Muhabirlerden mektuplarını, örneğin Bois-Sauvage Oteli'ndeki Bay Lannoy gibi değişik adreslere postalamaları istenmektedir. Haberleşme Marx'a tıpkı Rus yazar Pavel Vasiliyeviç Annekov'a yazdığı uzun bir mektupta olduğu gibi, tarihsel materyalizmin ne olduğunu ortaya koyma olanağını verir.

Kısa bir süre sonra posta kabarıklaşır ve Jenny'nin bir süredir katılmakta olduğu önemli bir iş durumuna gelir; özellikle Adiller Birliği'nin Londra ve Paris'teki üyeleriyle uluslararası ilişkiler kurulmasına, kurulan ilişkilerin güçlendirilmesine olanak sağlar.

Marx'ın sağlığı. Ostende'de geçirilen günler

Marx editör Carl Leske'ye yazdığı 1 Ağustos 1846 tarihli bir mektupta: "Bozulan sağlığım nedeniyle Osten-

de'de deniz banyosu yapmam gerekiyor." der. Jenny de hastadır.

Ostende'ye önden giden Engels, ucuz oda bulmak için uğraşmaktadır. Brüksel'e şu eğlenceli haberleri yollar:

"Günlerce sağa sola koşuşturup durdum [...] ama pek bir şey bulamadım. İçinde yaşanabilir yan yana iki oda nadiren bulunuyor, odalar insanın içini daraltacak kadar küçük. Nihayet dün araya araya biri birinci, öbürü ikinci katta, birer yataklı iki büyük oda buldum; ayda 95 Frank, üçüncü yatak için 30 Frank daha, kahvaltı adam ya da mide başına günde 0,50 Frank."

Engels banyo başına 1,30 ile 1,50 Frank arası bir para vermek gerektiğine de dikkat çekmektedir.

Mektubunu kendi eliyle çizdiği banyo yapan kadın ve erkekleri betimleyen komik resimlerle süslemiştir.

1847. Ixelles kenarmahallesi. Komünistler Birliği. "Bütün Ülkelerin İşçileri Birleşiniz!"

1846 yılının sonuna doğru Marxlar taşınırlar ve başka bir banliyöde, Ixelles adlı kenarmahallede bulunan Orléans Sokağı'ndaki 42 No.lu evde oturmaya başlarlar.

Neden taşındıkları pek iyi bilinmemektedir. Bazıları o sırada *Felsefe'nin Sefaleti*'ni Fransızca olarak yazmakta olan Marx'ın Fransızca konuşmak için Valonlar'ın oturduğu bir mahalle seçtiğini düşünürler. Belçika emniyetinin Alliance Sokağı'ndaki etkinliklerle biraz fazla ilgileniyor olması da mümkündür.

Paris'teki Saint-Germain mahallesiyle Londra'daki Maitland Park kadar önemli olan Ixelles mahallesinin Marksizm tarihinde kalıcı bir yeri olacaktır. Gerçekten de Marx ilk komünist partiyi Brüksel'in bu kenarmahallesinde kurar ve Şubat 1848'de Londra'da yayımlanacak olan ünlü *Komünist Parti Manifestosu*'nu Engels'le birlikte burada kaleme alır.

Aile yaşamında ise, 1847 Şubatı'nın sonunda oğlu Edgar'ın doğum sevincini Ixelles'de yaşayacaktır.

Ixelles'de geçirilen bir yıl, olaylar ve gerçekleştirilen işler açısından son derece zengindir. Haziran 1847'de Londra'da Adiller Birliği'nin ilk kongresi toplanacaktır. Joseph Moll özel olarak gelip Marx ve Engels'ten Birlik'e üye olmalarını ve kongrede hazır bulunmalarını ister. Marx ve Engels Birlik'in yeniden örgütlenmesi koşuluyla öneriyi kabul ederler.

Kongrede yalnız Engels hazır bulunabilir. Marx Paris'te bulunan Engels'e: "Londra'ya gidemiyorum, mali durumum buna elvermiyor." diye yazar.

Kongre Marx ve Engels'in etkisiyle Birlik'in bundan böyle "Komünistler Birliği" adıyla anılmasına ve örgütün sloganının "Bütün Ülkelerin İşçileri Birleşiniz!" olmasına karar verir. Marx ve Engels hazırlamakla görevlendirildikleri yeni tüzüğe damgalarını vuracaklardır. Çok büyük bir önem taşıyan bu yeniden örgütlenme ve yeni tüzük ilk komünist partinin doğum belgesidir.

İlk komünist parti

Üyelerin görevlerini tanımlayan kurallar, bugün "demokratik merkeziyetçilik" adıyla bilinen demokrasi ve disiplin kurallarıdır. Marx ve Engels gençliklerine rağmen zengin ve yoğun deneyimleri sayesinde, başarılı olmak için yalnızca iradeleriyle değil enerjileri ve siyasi etkinlikleriyle de, özel ve toplumsal yaşamlarındaki kusursuz davranışlarıyla da örnek olabilecek ve özgür bir disiplinle Birlik'in kararlarını kabul edebilecek insanları birleştirmenin zorunluluğunu hayran olunacak bir biçimde anlamışlardır.

[...]

Komünist partilere, bunlara saygı gösteren ve uyan herkese bugün de saygınlık, güç ve etkinlik veren bu kurallardır.

Yorulmak nedir bilmeyen Marx, Belçika'da yaşayan yurttaşlarını eğitmek amacıyla Engels'le birlikte Alman İşçiler Birliği'ni, ardından da Belçikalılar'la birlikte Demokratik Birlik'i kurar. Belçikalı demokrat Lucien Jottrand başkanlığa, Marx ise başkan yardımcılığına seçilir.

Valon ve Flaman dernekleriyle sıkı ilişki içinde olan Alman İşçiler Birliği partinin ilk okulu olacaktır.

İşçiler çarşamba ve pazar akşamları Marx'ın kapitalist sömürünün derindeki nedenleri ve tarihsel materyalizm konulu konferanslarını dinlemek için Brüksel kasaplar loncasına ait eski bir ev olan "Kuğulu Ev"de buluşmaktadırlar. Bu konferansları tiyatro, şiir dinletisi ve dans gibi kültürel gösteriler ve eğlenceler izlemektedir. Jenny Marx sık sık şiir okuyanlar arasında yer almakta, yetenekleri ve sevimliliğiyle gecelerin başarısına katkıda bulunmaktadır.

Marx Hollanda'da dayısı Lion Philips'in evinde

Marx babasının mirasından payını almak için dayısı Lion Philips'le görüşmek üzere Zaltbommel'e kısa bir yolculuk yapar.

Ostende. Londra. Maddi güçlükler

Londra'da Birlik'in ikinci bir kongresi toplanacaktır. Engels 15 Kasım 1847'de Paris'ten şunları yazar:

"Londra'ya giderken Brüksel'den geçemeyeceğim. Param çok kısıtlı. Polonya Devrimi'nin yıldönümü olan 29 Kasım pazartesi günü başlayabilmek için 27 Kasım cumartesi gecesi Ostende'de buluşup pazar günü İngiltere'ye geçmemiz gerekiyor."

Kongre iki hafta sürer. Delegelerin çoğu yaşamlarını kazanmak için gündüzleri çalışmak zorunda olduğundan oturumlar yalnızca akşamları yapılmaktadır.

Marx Londra'da kaldıkları süre içinde Chartist yöneticilerle buluşup konuşur ve demokratların Polonya ayaklanmasının on yedinci yıldönümü nedeniyle düzenledikleri uluslararası bir toplantıya katılır.

Komünist Parti Manifestosu

Marx Brüksel'e dönüşünde titiz bir biçimde Komünistler Birliği'nin programını hazırlamaya koyulur. Bu sırada Engels'le irtibat halindedir. Londra'ya gönderilen ve 24 Şubat 1848'de Bishopsgate, Liverpool Sokağı No. 46'da basılan metin matbaadan yirmi üç sayfalık küçük bir broşür olarak çıkar. Bu, bilimsel komünizmin doğum belgesi olan ünlü *Komünist Parti Manifestosu*'dur.

Bugün bütün dillere çevrilmiş olan *Manifesto* olağanüstü etkisini, ortaya koyulan düşüncelerin değerine, gücü ve özlülüğüyle ilk satırlardan başlayarak okuyucuyu çarpan şahane üslubuna borçludur:

"Avrupa'da bir hayalet kol geziyor-komünizm hayaleti. Eski Avrupa'nın tüm güçleri bu hayaleti defetmek için kutsal bir ittifak içine girdiler: Papa ile Çar, Metternich ile Guizot. [...]

"Komünistlerin tüm dünyanın önünde görüşlerini, amaçlarını ve eğilimlerini ortaya koyma zamanı çoktan gelip çatmıştır."

Proletarya diktatörlüğü

İşçi devriminde ilk aşama proletaryanın "egemen sınıf" durumuna getirilmesidir. Marx ve Engels bunu "de-

mokrasinin fethi" olarak nitelerler. Çalışanlardan oluşan muazzam kitlenin küçük bir sömürücü azınlık üzerindeki bu egemenliği, "proletarya diktatörlüğü" yani "tüm sınıfların ortadan kaldırılması ve sınıfsız topluma geçiş dönemi" olacaktır.

Proletarya diktatörlüğü basit bir formül değildir. Marx'ın üzerinde çok kafa yorduğu bir düşüncenin özlü bir ifadesidir. Proletarya enternasyonalizmi gibi proletarya diktatörlüğü de Marxizm'in *temel* öğelerinden biridir.

Marx yaşamı boyunca –ondan sonra da Engels– toplumun radikal dönüşümünün zorunlu koşulu olan bu vazgeçilmez zorunluluğu ısrarla ve büyük bir kesinlikle savunacaktır. 1875'te Gotha programına karşı sert eleştiriler yönelttiği mektubunda, bunu yeniden güçlü bir biçimde anımsatacaktır.

[...]

Bu fikrin değeri ve gücü kanıt gerektirmemektedir. Marxizm karşıtlarının, gericilerin ve reformistlerin bunun anlamını bozmaya ve saldırmaya nasıl bir gözü dönmüşlükle devam ettiklerine bakmak yeterlidir.

Paris'te devrim başlıyor. Jenny'nin tutuklanması. Marx'ın sınırdışı edilmesi

Londra'da *Manifesto* basılırken Paris'te devrim olgunlaşır ve patlak verir.

Aralıksız çalışmakta olan Marx dışarıda, özellikle de çok şey borçlu olduğu Paris'te olup bitenleri büyük bir dikkatle izlemektedir.

Olup bitenden Engels'in mektuplarıyla haberdar olmakta, özellikle de bir Fransız siyasi göçmen olan dostu Jacques Imbert tarafından birinci elden bilgilendirilmektedir. Imbert devrimden sonra Tuileries komutanlığına atanacaktır.

Imbert ayaklanmayı başlatacak hareketin içinde yer aldığından gerçekten de her şeyden bütünüyle haberdardır. Marx'a haber verir ve ondan hazır olmasını ister. Marx'ın Şubat ayaklanmasından beş gün önce aniden uzak ve sakin kenarmahallesini terk edip kente, Saint Gudule düzlüğüne yerleşmeye karar vermesinin açıklaması burada yatar.

Louis Philippe'in proletarya tarafından devrildiği haberinin gelmesiyle halk *La Marseillaise*'i söyleyip "Yaşasın Cumhuriyet" diye bağırarak Brüksel sokaklarına dökülür.

Kaynaşma büyür. Burjuvalar kralla pazarlığa oturur. Komünist Alman göçmenler başlarında Marx olmak üzere, Belçikalı demokratların arasına karışırlar. Kral askeri birlikler gönderir. Demokratik Birlik Marx'ın etkisiyle işçiler için silah talep eder.

Jenny ileride şunları yazacaktır:

"Alman işçilerinin de silaha sarılma zamanı gelmiş gibiydi. Hançerler, tabancalar vb. sağlanıyordu. Karl para bağışlıyordu; bir süre önce mirastan payını almıştı. Hükümet tüm bu olup biteni bir komplo, yönetime karşı bir fesat olarak görüyordu: Marx'ın eline para geçiyor, silah satın alıyordu; onu sınırdışı etmek gerekiyordu."

Ferdinand Flocon'un Marx'a mektubu

Belçika hükümeti 3 Mart 1848'de Marx'a sınırdışı edilme kararını tebliğ eder. Aynı gün Geçici Hükümet'in üyesi olan dostu Flocon'dan sahip olduğu değeri gösteren şu mektubu alır:

"Sevgili ve yiğit Marx,

"Tiranlık sizi sürdü, özgür Fransa size ve halkların kardeşliği kutsal davası uğruna mücadele veren herkese kapılarını açıyor."

Marx ve Jenny'ye ülkeyi terketmeleri için yirmi dört saat süre tanıyan karar çiğnenir ve Marx hemen, Jenny ise bundan birkaç saat sonra tutuklanır. Marx 5 Mayıs'ta Paris'e gelir gelmez Ferdinand Flocon'un *La Réforme* adlı gazetesinde bu rezil uygulamayı anlatır:

"3 Mart'ta, akşamın saat beşinde yirmi dört saat içinde Belçika Krallığı'nı terk etme emrini aldım. Aynı günün gecesi yolculuk hazırlıklarımı yapmakla uğraşıyordum ki, on inzibat erinin eşliğinde bir polis komiseri evime daldı, tüm evi aradı ve pasaportum olmadığı gerekçesiyle beni tutukladı. Elimde Bay Duchatel'in beni Fransa'dan sınırdışı ederken geri verdiği pasaporttan başka Belçika hükümetinin yalnızca birkaç saat önce teslim ettiği sınırdışı etme belgesi de vardı.

"Bayım, eğer Avusturya'da bile anlaşılmasında güçlük çekilecek bir durumla ilgili olmasaydı, sizi tutuklanmamdan ve maruz kaldığım kabalıklardan söz etmezdim.

"Karım tutuklanmamdan hemen sonra, gerekli önlemleri alması için Belçika Demokratik Birliği'nin başkanı Bay Jottrand'ın evine gitmiş. Eve dönüşünde kapıda kendisine kibar bir biçimde, Bay Marx'la konuşmak istiyorsa onu izlemesi gerektiğini söyleyen bir polis memuruyla karşılaşmış. Sabırsızlıkla öneriyi kabul eden karım karakola götürülmüş ve komiser ona Bay Marx'ın orada olmadığını açıkladıktan sonra kaba bir biçimde kim olduğunu, Bay Jottrand'ın evine ne yapmaya gittiğini, pasaportunun üzerinde olup olmadığını sormuş. İnzibat erleriyle birlikte karımı karakola kadar izleyen Belçikalı bir demokrat olan Bay Gigot, komiserin hem saçma hem de küstah sorularına isyan edince inzibatlarca susturulmuş ve hapse atılmış. Karım serserilik yaptığı gerekçesiyle Hôtel-de-Ville Hapisanesi'ne götürülüp yoldan çıkmış kadınların tutulduğu karanlık bir koğuşa kapatılmış. Sabahın on birinde bir sürü jandarmanın eşliğinde sorgu yargıcının özel kalemine götürül-

müş. Her yandan yükselen protestolara rağmen iki saat boyunca hücrede tutulmuş. Orada kaldığı süre içinde soğuktan titrerken bir yandan da jandarmaların densiz sözlerine maruz kalmış.

"Nihayet sorgu yargıcının önüne çıkarılmış. Yargıç, polisin o telaş içinde çocuklarımızı da tutuklamamış olmasına hayret etmiş. Sorgu bir zorlamadan başka bir şey değildi. Karımın tüm suçu Prusya aristokrasisinden olduğu halde kocasının demokratik görüşlerini paylaşması.

"Bu isyan ettirici olayın ayrıntılarına girmiyorum. Yalnızca şunu söyleyeceğim ki salıverildiğimizde yirmi dört saatlik süre dolmuştu ve en gerekli eşyaları bile yanımıza alamadan yola çıkmamız gerekiyordu."

Marx'ı ve karısını tutuklamış olan polis komiseri, Belçika Parlamentosu'nun soruşturmalarının ardından görevden alınır.

3
1848 Devrimi

Paris

Belçika kralınca sınırdışı edilen Marx, Ferdinand Flocon'un kendisini davet ettiği Paris'e giderken harekete geçmek için sabırsızdır. Kente 5 Mart'ta varır ve aynı günün akşamı Barbès'in yönettiği İnsan ve Yurttaş Hakları Derneği Merkez Kulübü'nde bir konuşma yapar.

Geçici Cumhuriyet Hükümeti'nde yer alan dostları Ferdinand Flocon, Ledru-Rollin, Tuileries komutanı Jacques Imbert ve emniyet müdürü Marc Caussidière'le görüşüp uzun uzun konuşur. Hep birlikte alınması gereken en acil önlemleri görüşürler.

Göçmenlerle ilişkilerini yeniden canlandıran Marx kente varışından birkaç gün sonra Komünistler Birliği Merkez Komitesi'nin başkanlığına seçilir, bir merkez örgütü oluşturur, ilçeleri yeniden örgütler ve Alman İşçileri Kulübü'nü kurar.

Beaumarchais Bulvarı'ndaki Gsell Pansiyonu

Devrim çok sayıda Fransız ve yabancı siyasi göçmeni derhal Fransız başkentine çekmiştir. Kalacak yer bul-

mak güçleşmiştir. Marx ucuz bir oda bulmakta güçlük çekmektedir. Sonunda esas olarak Alman komünistlerin kaldığı, Beaumarchais Bulvarı'ndaki Bayan Gsell'e ait mütevazı pansiyona yerleşecektir. İlk günlerde ise Neuve-Ménilmontant Sokağı No. 10'da bulunan evde oturur.

Gramont Sokağı No. 1

Ama bu fırtınalı yaşamın koşuşturması içinde, bugün yarın Paris'e gelmesi beklenen Jenny'yi ve çocukları da düşünmesi gerekmektedir. Baş sokacak herhangi bir yer bulmak bile olanaksızdır. Sonunda Gramont Sokağı No. 1'de bulunan "Manchester Oteli"nde birkaç boş oda bulunur.

Jenny 16 Mart'ta Joseph Weydemeyer'e Marx'ın talimatlarını iletir. Bu birkaç satır Jenny'nin Marx'ın etkin ve değerli bir çalışma arkadaşı olduğunu ortaya koymaktadır. Aynı zamanda bizlere bu çalkantılı ve hummalı günlerin canlı bir özetini sunmaktadır:

"Paris, perşembe [16 Mart 1848]

"Manchester Oteli, Gramont Sokağı No. 1

"Sevgili Bay Weydemeyer,

"Bu dev kentte yapılması gereken işler ve koşuşturmalar nedeniyle yeniden son derece sıkışan kocam, benden size *Westphälische Dampfboot*'ta..... gerektiği gibi duyurmanızı rica etmemi istiyor.

"Size burada hüküm süren ve her an büyümekte olan (bu gece 400.000 işçi Hôtel-de-Ville'in önünde yürüyüş yapıyor) ilginç hareket üzerine gönüllü olarak daha birçok şey yazardım. Sokakta toplanan kalabalıklar

yeniden büyüyor, ancak evişleri ve üç yumurcak beni öylesine yoruyor ki yalnızca size ve sevgili karınıza uzaktan sıcak bir merhaba yollayacak kadar zamanım var.

"Selam ve kardeşlik.

"Yurttaşınız ve Serseri,

Jenny MARX."

Marx'ın siyasi yaşamını en ince ayrıntılarına kadar incelemiş olan Marksist tarihçiler bu adreste bulunan bir otelin izine rastlamamışlardır. Ama Marxlar'ın Gramont Sokağı No. 1'de oturdukları kesindir. Araştırmalar bu binada polisin idari bürolarının bulunduğunu ortaya koymuştur. Bu nedenle Marx'ın dostu emniyet müdürü Caussidière'in onu bu binaya yerleştirmiş olması mümkündür. "Manchester" (Engels'in babasının şirketinin bulunduğu kent) adı ise, en güç anlarda bile asla neşelerini ve şakacılıklarını yitirmeyen Marx ve Engels'in buldukları bir espri olmalıdır.

Ne olursa olsun Gramont Sokağı No. 1 Fransızlar'ın, Almanlar'ın ve Londra delegelerinin buluşma yeri durumuna gelir. Marx ve Engels "tüm Almanya'da cumhuriyetçi ve demokratik bir rejim" kurulması için on yedi maddelik bir program olan *Alman Komünist Partisi'nin Talepleri*'ni de orada kaleme alırlar.

Marx el ilanları biçiminde basılan ve tüm masraflarını cebinden karşıladığı bu programı işçilere tanıtmak için düzenlediği toplantıların sayısını artırır. Bu toplantılar başta Saint-Denis Sokağı olmak üzere kahvelerde yapılmaktadır.

Paris'te bulunan Almanlar'ın en etkin olanları aşağı yukarı eşit sayıda, yani yaklaşık 2.000'er üyesi olan iki dernek kurarlar. Ancak her ikisi de eylem yanlısı olan bu dernekler arasında büyük bir uçurum vardır.

Birçok kişi kısa bir süre önce başlayan ayaklanmayı desteklemek üzere Almanya'ya gidecek bir lejyon kurmaya karar veren şair Georg Herwegh'i izlemektedir. Herwegh ve adamları bir süre sonra Monceau düzlüğünde manevra ve talim yapmaya başlarlar. Programları yoktur ama ne gam! Eyleme geçmek için sabırsızdırlar. İnsanların başını döndüren, çarpıcı ve çılgın haber ve söylentilerle daha da yükselen devrimci heyecan ortamında bu anlaşılabilir bir şeydir. Haber ve söylentiler hızla yayılmaktadır: Prusya kralı tutuklanmış, Varşova ve Saint-Petersburg ayaklanmıştır!

Bu başdöndürücü ortamda soğukkanlılığını koruyan biri vardır: Marx olayların içyüzünü anlamaya çalışmakta ve düşünmektedir.

Marx, Herwegh'in sonucunu tahmin ettiği ve sonundan korktuğu macerasına karşı koyar. Ayaklanmanın henüz öncü savaşı aşamasında olduğunu, devrimin henüz başlamadığını kavramıştır. Burjuvazi ve proletarya arasındaki savaşın (Haziran çarpışmaları) gecikmeyeceğini kestirmektedir. Bu savaş, başarısı proletaryanın zaferine bağlı olacak gerçek bir devrimin denemesi olacaktır.

Dağılmaya karşı çıkan Marx Alman işçilerinden Paris'te kalmalarını ve Parisli işçilerin yanında saflarını almaya hazır olmalarını ister.

Paris'teki hareketin gelişmesi, güçlenmesi ve yaygınlaşması gerektiğini düşünmektedir. Hareket ancak o zaman öbür ülkeleri etkileyebilecek, Avrupa'ya yayılabilecektir. Bunu gerçekleştirmek için bu kolektif çılgınlık ortamında tükenmez bir cesaretle eğitim toplantılarının sayısını artırıp on yedi maddelik programı tanıtır. Marx elbette eylemden yanadır, ama üzerinde düşünülüp taşınılmış, örgütlü bir eylemden yana.

Marx Lamartine başkanlığındaki Geçici Hükümet'in Herwegh lejyonunun kurulmasını kabul etmesine, ona Fransız sınırına kadar geçerli konaklama biletleri ve adam

başına günde 0,50 Frank gibi kolaylıklar sağlayarak ülkeden ayrılışını çabuklaştırmasındaki büyük içtenliğe, hatta heyecana şaşmaktadır.

Aslında Lamartine'in tek bir isteği vardır: Paris proletaryasının destek gücü olan tedirgin edici devrimci unsurlardan kurtulmak. Lamartine, Rhein'ı geçer geçmez lejyonu yok etmeye hazırlanmaları için Prusya hükümet birliklerine zaman kazandırmaya çalışmakta, akıllıca hesaplanmış bir zamanlama doğrultusunda, riyakârca davranmaktadır. Gerçekten de lejyon ilk çarpışmada dağılır.

Lejyonun yola çıkış günü olan 1 Nisan'da Marx'ın çok sayıda yandaşı da Paris'ten ayrılır. Kenti ayrı ayrı terk eden bu insanların tek silahı on yedi maddelik programdır. Bu nedenle Marx'ın dostu Flocon, bu propagandacılara Herwegh'in lejyonerleriyle aynı kolaylıkları sağlatır.

Marx ve Engels'in yola çıkışı

Olaylar hızla gelişir. Devrim Almanya'ya yayılır. Marx ve Engels proleter örgütleri kurmak üzere ülkelerine dönmeye karar verirler.

Marx'ın dostu emniyet müdürü Marc Caussidière ona bir Fransız pasaportu verir.

Marx, Engels ve Dronke 11 Nisan'da Köln'e varırlar. Aile ise çok geçmeden Trier'e geçecektir.

Köln-Devrim deneyi, Hummalı mücadelelerle geçen bir yıl. Neue Rheinische Zeitung

Marx, Engels ve Dronke 11 Nisan'da Köln'e varırlar.

Jenny ve çocuklar artık "Prusya tebaası" olmayan *heimatlos** Marx işleri yoluna koyana kadar beklemek için

---

* Vatansız. (çev.)

Trier'e, Carolina von Westphalen'in yanma giderler. Marx ise Köln'e, Apostelnstrasse No. 7'ye yerleşir.

İlk işi sosyalist değil demokrat nitelikte bir gazete kurmak olur. Gerçeği saptamada ve olasılıkları hesaplamada son derece usta olan Marx demokratik güçlerin gericiliğe karşı oluşturdukları cepheyi bölmek istememektedir.

Neue Rheinische Zeitung işte böyle doğar.

Gazetenin yönelimi ve mücadeleci üslubu çok geçmeden korkak demokratları ürkütür. Marx demokratlarla işçiler arasındaki bağları sıkılaştırmak, özellikle de gazeteye para yardımı sağlamak için Viyana ve Berlin'e gider. Dört bir yana koşturarak son derece hareketli bir yaşam sürmektedir.

Aile Köln'de

Marx Temmuz'da ailesini Köln'e getirir ve Cecilienstrasse No. 7'deki bir daireye yerleşirler. Burası Paris'teki Vaneau Sokağı gibi, ancak oradan kat kat daha hummalı bir buluşma ve tartışma merkezi durumuna gelir.

Marx diğer ziyaretçilerin yanı sıra *New York Daily Tribune*'ün editörü Charles Anderson Dana ile aynı gazetenin muhabiri Brisbane'i de orada ağırlar. Bu insanlar üzerinde çok güçlü bir etki bırakır.

Marx bu dönemde gece gündüz demeden çalışır. Yorulmak nedir bilmeden yürüttüğü etkinlikleri anlatmak için sayfalar yetmez.

Bununla birlikte yetkililerin hakkında açtıkları iki davadan söz etmek gerekir. 1849 başında esas olarak *Neue Rheinische Zeitung*'un yazışleri müdürü olma sıfatıyla hakkında iki kez dava açılır. Ama o kendini öylesine yerinde ve başarılı bir biçimde savunur ki kanıtlarının gücünden etkilenen jüri, her iki davada da kendisini aklamakla kalmayıp kutlar.

Neue Rheinische Zeitung'a karşı tüm olanaklar kullanılmaktadır. Marx gericiliğin yüreğine çok büyük bir korku salan bu silahı her ne pahasına olursa olsun yaşatmak için, günlerini, gecelerini, sağlığını ve sahip olduğu her şeyi, yani babasının mirasından geriye kalan 7.000 Taler'i gazeteye adamakta bir an bile tereddüt etmez. Hatta bu paradan fazlasını harcayıp borçlanır.

Tedirginlik içindeki yetkililerin bu akıl almaz mücadele hırsı karşısında tek bir çareleri kalmıştır: Yasaklama.

Gazetenin son sayısı baştan sona kırmızı mürekkeple basılır. Tarihte ününü koruyacak olan bu "kızıl sayı" öylesine başarılı olur ki, okuyucular yüksek fiyat verip dergiyi birbirlerinin elinden kapmaya çalışırlar.

Sonunda sınırdışı edilen Marx Paris'e gider. Jenny mobilyalarını satmak için kalır. Bu dönemi daha sonra şu sözlerle anlatacaktır:

"Bundan böyle Prusya topraklarına ayak basması yasak olduğundan Karl bir süre için Paris'e döndü. [...] Bana gelince, çocuklarımla birlikte kendimi anacığımın kollarına atmak için sevgili ülkeme gittim. [...] Brüksel'deki rehin kuruluşlarından kısa bir süre önce geri almış olduğum gümüş sofra takımını yeniden nakit paraya çevirmek için Bingen'den Frankfurt'a geçtim. Weydemeyer ve karısı beni büyük bir içtenlikle karşıladılar ve bu işi çözmemde bana çok yardımcı oldular. [...] Böylece yolculuğumuz için gereken parayı sağlamış oldum..."

1849 Paris kesintisi. Lille Sokağı No. 45. Yeni sürgün

Bay Ramboz adıyla Paris'teki Lille Sokağı No. 45'e yerleşen Marx parasız pulsuz olmasına ve son siyasi başarısızlıklarına rağmen, az rastlanan bir iyimserlik göstermektedir. Bu kendisine ve geleceğe duyduğu eksilmez güvenin ürünüdür.

Oysa kendisinin de farkında olduğu gibi havada kara bulutlar dolaşmaktadır. 7 Haziran 1849'da Almanya'daki Engels'e şu satırları yazar:

"Burada Guizot dönemindekinden daha küstah, bir tek 1815 sonrası ile karşılaştırılabilecek bir gericilik hüküm sürüyor. Paris kaygı içinde. Üstelik olağanüstü tahribat yaratan bir kolera salgını yaşanıyor. Bununla birlikte devrim yanardağı büyük patlamaya hiçbir zaman şimdi Paris'te olduğu kadar yakın olmadı. Bu konudaki ayrıntıları daha sonra vereceğim. Devrimci partinin tamamıyla ilişkideyim ve *tüm* devrimci gazeteler birkaç gün içinde elimin altında olacak."

Fransa ve Almanya'yla ilgili başka siyasi düşüncelerini de aktardıktan sonra, mektubu kendi durumuna ilişkin birkaç satırla bitirir:

"Benim için bir yerlerden para bulmaya çalışman gerekiyor. Kasaya giren son kuruşu da *Neue Rheinische Zeitung*'un yükümlülüklerini yerine getirmek için harcadığımı biliyorsun."

Jenny ve çocuklar 7 Temmuz 1849'da Paris'e Marx'ın yanma gelirler. Durum ağırlaşmaktadır. Marx 13 Temmuz'da Frankfurt'a Joseph Weydemeyer'e: "Burada ailemle birlikte meteliksizim." diye yazar ve Proudhon üzerine yazdığı broşürün Brüksel'de bulunan nüshalarının satış geliri karşılığında bir avans alıp alamayacağını sorar. Ve şunları ekler:

"Her şey bir yana bir parti girişimi olan *Neue Rheinische Zeitung*'a cebimden 7.000 Taler koyduğum için bu tür bir avansa daha da fazla hakkım olduğuna inanıyorum.

"Sana şunu söylüyorum: Ailem de burada olduğuna, karımın son takısı da çoktan rehincinin yolunu tuttuğuna göre bir yerlerden yardım alamazsam mahvoldum demektir."

Fransız hükümetinin bu baş ağrıtan adamdan kurtulmak istemesi durumu daha da güçleştirmektedir. Paris'te

oturması yasaklanan Marx, Morbihan'ın ücra bir köşesine zorunlu ikâmete gönderilir.

Ancak Marx kısa bir sabırsızlık ve öfke dönemi yaşadıktan sonra her zaman olduğu gibi hemen kendini toparlar. 23 Ağustos 1849'da Engels'e çoktandır tasarladığı bir projenin haberini verir:

"Fransa'yı terk ediyorum. İsviçre'ye gitmem için pasaport verilmiyor. Öyleyse Londra'ya gitmem gerekiyor; yarın yola çıkıyorum. [...] Londra'da bir Alman gazetesi kurma konusunda *olumlu* görüşlerim var. Bu nedenle derhal Londra'ya gelmen gerek. [...] Kesinlikle senin gelişine bel bağlıyorum."

Marx Fransa topraklarından hemen ayrılmak zorundadır. Ailesini beraberinde götürecek parası olmadığından yola yalnız çıkar. Hamileliğinin son aylarında olan Jenny duruma cesaretle karşı koyar ve dostların yardımıyla Londra'ya kocasının yanma gitmeye hazırlanır.

Kıtadan ayrılış. Otuz önemli yılın bilançosu. Marx'ın portresi

Marx'ın kıtadan ayrılışı derin bir kopuşu belirler. Bu yalnızca hareketli yaşamında yeni ve geçici bir göç değil, bunun kat be kat fazlasıdır. Koşulların alt üst oluşunun sonucudur. 1848 Devrimi ve devrimin başarısızlığıyla sonuçlanan toplumsal yükseliş döneminin sonunu belirler.

Böylece bu coşkulu dönem, yaşamının bu ilk otuz yılı –yaşamının yarısı–, iyimser ve ateşli gençlik yılları, düşüncesinin gelişimini izlemeye olanak veren bu yükseliş dönemi, sebatla ve kesintisiz olarak kendini aradığı, kendini gerçekleştirdiği, düşünür ve devrimci olarak kendini kabul ettirdiği bu dönem sonra erer.

Böylece, az rastlanan bir öğrenme açlığıyla bilgi, gözlem ve deneyler biriktirdiği, hızlı toplumsal evrimle ve devrimci güçlerin yükselişiyle sürüklenip uyarıldığı, bir öğreti

yarattığı, örgütlü bir yapıya sahip bir parti kurduğu, üzerinde düşünülmüş, eksiksiz bir program kaleme aldığı ve pratik bir devrim deneyi yaşadığı bu önemli aşama, en önemli kesitini 1842-1849 döneminin oluşturduğu bu aşama sona erer.

Özel yaşamında da aynı sebatı gösterip rüyasını gerçekleştirmiş, Jenny'yle evlenmiştir.

Otuz yaşında bu kadar yoğun bir dönemi bu kadar mutlu olarak katetmiş çok az insan vardır.

Bu önemli yıllar Marx'ı Marx yapan yıllardır. Kendisi de bu yıllara büyük önem verir. Yirmi yıl sonra dostu Dr. Kugelmann'a gönderdiği otobiyografik bir notun üçte ikisinden fazlasını 1842-1849 dönemine ayırır. Üstelik bunu Uluslararası Emekçiler Derneği'ni kurduktan ve *Kapital*'i yayımladıktan *sonra* yapar.

Marx bu yılların özlemini hep taşıyacaktır. Bana gelince, Marx'ın uzun ve "cansıkıcı bir idil" olarak nitelediği İngiltere dönemiyle kıyaslandığında bu dönemi mutlu olarak nitelemekte tereddüt etmiyorum.

Marx'a ilişkin birkaç izlenim

Ilımlı demokrat bir öğrenci olan 19 yaşındaki Karl Schurz, Marx'ı ilk kez Rheinlandlı demokratların Köln'deki kongresini izlerken görür ve dinler. Daha sonra onu şöyle betimleyecektir:

"Marx o sırada otuz yaşındaydı ve daha o zaman sosyalist düşüncenin tartışılmaz önderiydi. Bu geniş alınlı tıknaz adam uzun siyah saçları ve gür sakalıyla tüm bakışları derhal üzerine çekiyordu. Uzmanlık alanında büyük bir bilim adamı olarak tanınıyordu. Söyledikleri açık seçik, mantıklı ve oldukça kapsamlıydı. Ancak hayatımda onun kadar küstah tavırlı bir başka insana rastlamadım."

Unutmayalım ki o sırada tahta kılıçlarla dövüşmenin söz konusu olmadığı tam bir devrim dönemi yaşanmaktadır.

Bu konudaki bir başka tanık da gene bir demokrat olan Albay Gustav Adolf Techow'dur. Techow şunları yazar:

"Aramızda önder olarak niteleyebileceğim, ciddi ve önemli herhangi bir duruma anlamsız ayrıntılarda kaybolmadan hakim olma kapasitesine sahip olduğunu söyleyebileceğim ilk ve tek insan odur."

Nihayet, devrim sırasında *New York Daily Tribune*'un Köln muhabirliğini yapan Albert Brisbane şunları yazar:

"Halk hareketinin önderi Karl Marx'la tanıştım. Daha o dönemde bir yıldız gibi görünüyordu. Otuz yaşlarındaydı, güçlü kuvvetli bir vücudu, ince bir yüzü ve gür siyah saçları vardı. Hatları, tüm kişiliği büyük bir enerjiye sahip olduğunu ortaya koyuyordu. Ama kim olsa alçakgönüllülüğünün ve ihtiyatlılığının ardında yürekli bir ruhun tutkulu alevini saptayabilirdi."

Ekonomi Dünyasının Başkenti Londra

"Kapitalizmin klasik yurdu", dünya piyasasının mutlak hakimi İngiltere serbest değişim sayesinde 1848'den sonra olağanüstü bir iktisadi bolluk dönemine girmiştir.

Büyük sanayi kenti Londra esas olarak bir iş merkezidir. Tames Irmağı'nın ağzına kadar uzanan Londra Limanı gerek gemi sayısı, gerekse yıllık ticari işlem hacmi bakımından dünyada rakipsizdir. Pek çok ülkeden gelen yiyecek maddelerinin depolandığı kilometrelerce uzanan devasa doklar, liman boyunca peşpeşe dizilmiştir.

Londra dünyanın mali, sınai ve ticari merkezidir.

Londra fikirlerin kaynaştığı, az ya da çok ütopyacı kuramların geliştirildiği, devrimci kaynaşmanın, sosyalist düşüncenin merkezi Paris'ten çok farklıdır!

Bu, Londra ve İngiltere'nin toplumsal karışıklıklardan uzak kaldığı anlamına mı gelir? Hayır. Bu ülkede XVIII. yüzyıldan başlayarak sendikal bir hareket doğar ve gelişir. Sendikacılık ilk yirmi beş yılında şiddete dayalı ve içgüdüsel devrimci bir aşamadan geçer.

Büyük ütopyacı düşünür Robert Owen'ın etkisiyle devrimci bir genel grevin hazırlanması için yapılan 1834'teki ajitasyon çalışmalarını unutmamak gerekir. Bu hareket sert bir biçimde bastırılır.

1837'den başlayarak Robert Owen'ın eyleminin yerini alan "Chartist" hareketin yoğun ajitasyon çalışmaları da unutulmamalıdır.

Ancak 1842-1848 iktisadi bunalımından sonra refah dönemiyle birlikte İngiliz işçi sınıfı içgüdüsel sosyalist özlemlerinden vazgeçer. Pozitif, pratik İngiliz ruhu yeniden egemen olur. Trade-unions (sendikalar) ve sanayiciler bunun üzerine bir uzlaşma politikası uygulamaya ve sözleşmeler sırasında en korkunç suistimalleri bile yumuşatmaya çalışacaklardır.

Ve böylece işçi sınıfı artık kapitalist rejimin meşruluğunu yadsımaz olur. Yalnızca maddi çıkarlar elde etmeye çalışmaktadır. Pragmatizmi nedeniyle ilişkisini hemen hemen tümüyle kestiği sosyalist kuramlarla karşı karşıya gelmektedir.

Bu hava "devrimci" Marx'ın üzerine tüm ağırlığıyla çökecek ve sürgün yaşamını daha da dayanılmaz kılacaktır. Ancak "düşünür" Marx için Londra olmazsa olmazdır. Londra, bu uluslararası iktisadi merkez ona dünyadaki ekonomi-politik faaliyetleri bütünsel bir biçimde görme ve o ana kadar eksenini esas olarak Avrupa'nın oluşturduğu ufkunu genişletme olanağını verecektir.

Kapitalizmin öncüsü ve klasik merkezi Londra Marx'a sistemin işleyiş mekanizmalarını bilimsel olarak ve bütünüyle çözümleme, tezini kanıtlarla destekleme olanağını verecektir.

Öte yandan *New York Daily Tribune* adlı büyük Amerikan gazetesine katkıda bulunması onu tüm uluslararası sorunları ele alıp incelemek zorunda bırakacak ve bu şekilde araştırma alanının genişlemesine yardımcı olacaktır.

Bu nedenle adada geçirdiği sürgün yıllarının kişisel ve ailesel bakımdan bir trajedi olmakla birlikte kişiliğini daha eksiksiz bir biçimde geliştirmesine ve aşmasına, bu yolla başyapıtı *Kapital*'e sahip olduğu tüm bilimsel değeri kazandırmasına olanak sağladığı söylenebilir – tüm bunların hangi özveriler pahasına gerçekleştiğini göreceğiz!

Londra, bu son aşama, ona kendini aşma ve kıtada edindiği o mükemmel formasyona eklemeler yapma olanağını vermek için evriminin, formasyonunun birbirini izleyen evrelerini ideal bir biçimde aşamalandırmayı istemiş olan bir tür tarihsel koşullar mantığı tarafından önüne çıkarılmış gibidir.

Elbette, tüm bunlar salt rastlantıya bağlanamaz.

Çoğu zaman asıl rolü Marx'ın zekâsı, çelik iradesi, temel düşüncesinin bütünlüğü, hızla karar verme ve olguları çözümleme yeteneği oynamıştır. Her zaman doğru seçimi yapmayı ve bu seçiminden azami sonucu elde etmeyi bilmiştir. Gerçekten de her aşamada, en uygun ve en ses getirici ortamlarda gerçekleştirilen ve onu dünyayı anlama kuramından aradığı çözüme götüren rasyonel incelemeler için daha mükemmel bir program düşünülebilir mi?

Marx Spree'nin Atina'sı, felsefenin rakipsiz merkezi Berlin'de kuramsal bilgilerin tamamını sindirir.

Köln'de kuramla pratiği karşılaştırır, gerçek yaşama girer.

Sosyalist düşüncenin merkezi Paris'te tarihin yönünü ve motor gücü olan sınıf mücadelesini keşfeder.

Brüksel'de araştırmalarını somutlaştırır.

Sonra ekonomi dünyasının merkezi ve ideal bir gözlem yeri olan Londra gelir.

1
Sürgünlüğün Cehennem Azabı

*Londra, mother of exiles.**

İstenmeyen bir kişi olarak kıtadan sürülen Marx sürgüne gitmek zorundadır. 24 Ağustos'ta Londra'ya gitmek üzere coşkusuz gemiye biner. Daha önce Engels'le birlikte iki kez gidip kısa sürelerle kaldığı bu kentte özel olarak çekici bir yan bulmamıştır. İngilizler'in sakin, sabırlı ve pragmatik karakteri Marx'ın dinamizmi ve sabırsızlığıyla hiç uyuşmamaktadır. Üstelik İngilizce'yi çok az bilmekte, bu da onu engelleyen ve gururuna yediremediği hafif ve tatsız bir aşağılık duygusuna neden olmaktadır.

Sinirli olmakla birlikte kesinlikle umutsuz değildir. Mücadelenin çetin, sert ve farklı olacağını hissetmekte ama defalarca zorlu engelleri aşmasına olanak sağlamış olan güçlü kişiliğine ve sebatına güvenmektedir. Pratikteki gücünü bildiği ve ona o kökleşmiş iyimserliği veren bu niteliklerine güvenmektedir.

Oysa kıtadan son derece kötü koşullarda ayrılmıştır. Köln'de geçirdiği çılgın yıl onu fiziksel olarak tüketmiş, iyiden iyiye yıpratmıştır. Parasızlık nedeniyle ailesini Paris'te tehlikeli bir durumda bırakmak zorunda kalmıştır. Ama bu

* Sürgünlerin anası Londra. (çev.)

boyun eğmez devrimci her şeye rağmen gemiden iner inmez militan eyleme atılır.

İngiltere'de Karl Blind adındaki bir arkadaşını bulur. Blind iyi İngilizce konuşmaktadır. Marx Komünistler Birliği'nin "otorite"sini, yani yönetimini yeniden oluşturur, yapılandırır ve canlandırır. Bu işi birkaç gün içinde halleder. Ve ara vermeksizin *Neue Rheinische Zeitung Politisch Ökonomische Revue* adını vereceği bir propaganda dergisi yayımlamak üzere ilk girişimlerde bulunur.

Ancak devir epeyce değişmiştir. Kıtada devrimci avı tüm şiddetiyle sürmektedir. Bazı devrimciler İngiltere'ye kaçmayı başarırlar. Parasız pulsuz ve İngilizce bilmeyen insanlardan oluşan küçük gruplar adaya ayak basmaktadır. Avrupa'nın dört bir köşesinden İtalyanlar, Macarlar, Polonyalılar, Fransızlar gelmektedir. Yalnızca Londra'daki Almanlar'ın sayısı kısa sürede 300'e yükselir Bunların çoğu işçi ve zanaatkârdır. Aralarında yalnızca 18 aydın vardır. En zahmetli işlerde bile çalışmaya hazırdırlar. Ancak iş bulma çabaları çoğu kez sonuçsuz kalmaktadır. Kendileri de çok parasız olan Marx ve dostları Londra Yardım Komitesi'ni kurarak özveri ve devrimci dayanışma ruhunun güzel bir örneğini verirler.

Marx son derece coşkulu bir çağrı kaleme alır. Ama o ve arkadaşları simgesel jestlerle yetinmezler. Para yardımı toplamak için Londra'yı baştan aşağı dolaştıkları yorucu saatler geçirirler.

Karşı koyulması gereken başka sorunlar da vardır. Hamile olan Jenny'nin üç çocuk ve Helene Demuth'la birlikte 15 Eylül'de İngiltere'ye gelmesi beklenmektedir. Para yoktur. Marx 5 Eylül 1849'da filozof Freiligrath'a durumunu anlatır.

"Sevgili Freiligrath,

"Adres : Karl Blind, Peterson Kahvesi, Robert Sokak, No. 18, Grosvenor Meydanı.

"Bana yazdığın mektupları bu adrese gönder.

"Sana ancak birkaç satır yazabileceğim çünkü dört-beş gündür bir tür hafif kolera geçiriyorum ve korkunç zayıfladım.

"Karım içinde 100 Frank bulunan mektubunun eline geçtiğini sana bildirmemi istedi. Paris polisinin alçaklığının nerelere vardığına hele bir bak: Bizzat rahatsız edilen karım, Paris'te 15 Eylül'e kadar —dairemizin bu tarihe kadarki kirası ödenmişti— kalma hakkını güç bela elde etti.

"Şu anda gerçekten güç durumdayım. Karımın hamileliğinin son ayları, 12'sinde Paris'i terketmesi gerekiyor ve oradan ayrılıp buraya yerleşmesi için gerekli parayı nereden bulacağımı bilemiyorum.

"Öte yandan burada aylık bir dergiyi yayımlanır hale getirmek için her tür olanağa sahibim ama zaman sıkıştırıyor ve en zor olanlar ilk haftalardır. [...]"

İngiltere'ye gelen aile geçici olarak yoksul bir aile pansiyonuna yerleşir. Marx umutsuzca biraz daha rahat küçük bir daire aramaktadır. Bu acildir. Jenny doğurmak üzeredir. Marx yoksul Chelsea mahallesinde Anderson Sokak No. 4'te bir ev bulur. Jenny 5 Kasım'da Heinrich Guido adını verdikleri oğlan çocuğu dünyaya getirir.

Aile tüyler ürpertici bir kış geçirir. Jenny aşağıdaki mektupta bize bu kışın silik ama acıklı bir resmini çizmektedir:

"Londra, 9 Mayıs [1850].

"Sevgili Bay Weydemeyer,

"...Kocam burada, en sıradan günlük koşullar altında adeta ezilmiş durumdaydı. Çileden çıkarıcı o günlük, anlık mücadelelerin ortasında başını dik tutabilmek için tüm enerjisini, kendisine olan o tüm serinkanlı, sakin, dingin

güvenini kullanması gerekti. Sevgili Bay Weydemeyer kocamın zamanında ne özverilere katlandığını biliyorsunuz: Bu işte binlerce Taler yitirdi, işin yürüyeceğine ilişkin çok az umut olduğu bir sırada, kahraman demokratlarımızın gevezeliklerine kanıp gazetenin mali sorumluluğunu üstlendi. Böyle olmasaydı borçların yükümlülüğünü onlar üstlenmek durumunda kalacaklardı. Gazetenin siyasi onurunu, Kölnlü dostlarının medeni onurunu kurtarmak için tüm masrafları üzerine aldı, yazı makinesinden, tüm gelirlerinden vazgeçti; giderken yeni lokalin kirasını, redaktörlere olan ücret borçlarını ödemek için 300 Reichstaler borç almak zorunda bile kaldı ve zor yoluyla sınırdışı edildi.

"Kendimize tek bir kuruş bile ayırmadığımızı biliyorsunuz. Elimizde kalan son parça olan gümüş sofra takımını rehine koymak için Frankfurt'a gittim. Köln'de mobilyalarımı sattırdım çünkü çamaşırlamıza ve geriye kalan her şeye elkonması tehlikesiyle karşı karşıyaydım. Yürek karartıcı karşıdevrim dönemi başlayınca, kocam Paris'e gitti, ben de üç çocuğumla onu izledim. Paris'e henüz yerleşmiştik ki sınırdışı edildi; bana ve çocuklarıma da kentte daha uzun süre kalma izni verilmedi. Onu izlemek için bir kez daha denizi aştım. Bir ay sonra dördüncü çocuğumuz doğdu. Üç çocuğun ve bir dördüncüsünün doğmasının ne demek olduğunu anlamak için Londra'yı ve bu kentteki yaşam koşullarını tanımak gerekir. Yalnız kira için ayda 42 Taler ödememiz gerekiyordu. Tüm bunları varımızdan yoğumuzdan elimizde kalan ne varsa onunla ödeyip temizledik. Ancak derginin çıkmasıyla cılız kaynaklarımız tükendi. Kararlaştırılanlara rağmen para elimize geçmedi, sonra da küçük miktarlar olarak geldi. Sonuçta durumumuz korkunç biçimde kötüledi.

"Size bu yaşamın yalnızca bir tek gününü nasıl geçtiyse öyle anlatacağım ve şüphesiz pek az mültecinin benzer sınavlardan geçtiğini göreceksiniz. Burada sütanneler ölçüsüz paralar istediklerinden, göğsümdeki ve sırtımda-

ki korkunç ve sürekli ağrılara rağmen çocuğumu kendim emzirmeye karar verdim. Ancak zavallı küçük meleğim sütümle birlikte öylesine çok acı ve kaygı emmiş olmalı ki, sürekli olarak hastaydı ve gece gündüz şiddetli ağrılar çekiyordu. Dünyaya geldiğinden beri bir tek gece bile kesintisiz olarak iki üç saatten fazla uyumadı. Son zamanlarda talihsizliklerine bir de şiddetli çırpınmalar eklendi. Öyle ki çocuk sürekli olarak ölümle sefil bir yaşam arasında gidip gidip geliyordu. Ağrısı olduğunda öylesine şiddetle emiyordu ki göğüslerimde yaralar açıldı ve çatlaklar oluştu; titreyen küçük ağzına çoğu kez sütle birlikte kan geliyordu. Evi bize kiralayan kadın bir gün aniden çıkıp geldiğinde işte bu haldeydim. Onunla kontratı yaparken ileriki ayların kirasını ona değil, daha önce evine haciz koydurmuş olan evsahibine ödeme konusunda anlaşmıştık. Neyse, kadın evimize dalıp kontratı iptal ettiğini bildirdi ve kendisine olan 5 liralık borcu ödememizi istedi. Elimin altında bu kadar para olmadığından (Naut'nun mektubu çok geç geldi) parayla tuttuğu iki adam eve dalıp sahip olduğum az sayıda eşyaya, yataklara, çamaşırlara, giysilere, zavallı çocuğumun beşiğine ve bir köşede ağlamakta olan küçük kızlarımın en güzel oyuncaklarına varana kadar her şeyi haczettiler. Beni iki saat içinde her şeyi götürmekle tehdit ediyorlardı. Donakalmış çocuklarım ve ağrıyan göğsümle kendimi yere atmaktan başka çarem kalmamıştı. Dostumuz Schramm yardım aramak için kente koştu. Bir atlı arabaya binmiş, atlar gemi azıya alınca arabadan atlamış. Onu kanlar içinde eve geri getirdiklerinde tir tir titreyen zavallı çocuklarımla birlikte ağlıyordum.

"Ertesi gün, bu evi terk etmemiz gerekiyordu. Hava soğuk, yağışlı ve kapalıydı. Kocam ev aradı ama dört çocuk lafını duyan herkes bize ev vermek istemiyordu. Nihayet bir dost imdadımıza yetişti. Parayı ödedik. Haciz skandalıyla telaşlanıp ellerindeki hesap pusulalarını sallayarak tek bir yumruk halinde üzerime yürüyen eczacı, fırıncı, ka-

sap ve sütçüye olan borçlarımızı ödemek için zaman kaybetmeden tüm yatakları sattım. Satılan yataklar kapının önüne indirildi, bir at arabasına yüklendi. Ve başımıza ne geldi biliyor musunuz? Bu arada güneş çoktan batmıştı ve İngiliz yasaları gün batımından sonra taşınmayı yasaklıyordu. Bize evi kiralayan adam, polislerle birlikte evimize girip yüklenen eşyalar arasında kendisine ait eşyalar olabileceğini, belki de yurtdışına kaçmak istediğimizi ileri sürdü. Beş dakikadan kısa bir süre içinde kapımızın önünde 200-300'den fazla aylak, Chelsea'nın tüm ayaktakımı toplanmıştı. Yataklar yeniden içeri sokuldu. Alıcıya ancak ertesi sabah güneş doğduktan sonra teslim edilebildi. Zavallı eşyalarımızın tamamını satıp borçlarımızın tümünü ödeyecek duruma gelince, küçük sevgililerimle birlikte şu anda oturduğumuz Leicester Alanı Leicester Sokok No' 1'de bulunan Deutsches Hotel'in iki küçük odasına taşındım. Burada haftada beş buçuk lira karşılığında insanca bir barınak bulduk.

"Sevgili dostum, size buradaki yaşamımızın tek bir gününü böyle enine boyuna anlatmış olduğum için beni affedin. Bunun alçakgönüllülükten yoksun bir davranış olduğunu biliyorum. Ama bu akşam titreyen ellerimin içindeki yüreğim kabarıyor ve en eski, en iyi ve en sadık dostlarımızdan birisinin önünde içimi dökmem gerekiyordu. Bu sıradan acıların beni dize getirdiğini sanmayın. Mücadelemizde yalnız olmadığımızı çok iyi biliyorum. Üstelik hayatımın desteği sevgili kocam yanımda olduğu için, hâlâ mutlu ve ayrıcalıklı insanlar arasında yer alıyorum. Beni ruhumun derinliklerine kadar yaralayan, yüreğimi sızlatan şey kocamın bu kadar çok sıradanlığa katlanmak zorunda kalması. Oysa onun yardımına koşmak için ne kadar az şey yeterdi. Kaç kişinin sevinçle yardımına koşan bu insan, burada tam anlamıyla ne yapacağını bilmez durumda. Ancak sevgili Bay Weydemer, daha önce de söylediğim gibi kimseden bir şey talep ettiğimizi sanmayın. *Kim olursa olsun birinden borç alacak olursak*

kocam *hâlâ bunu servetinden geri ödeyebilecek durumda.* Kocamın sayısız kez fikir verdiği, cesaretlendirdiği ya da inançlarını pekiştirdiği insanlardan bekleyebileceği tek şey, dergisiyle ilgili işlerde daha fazla çaba harcamaları, bu işlere daha fazla ilgi göstermeleri olurdu. Şunu gururla ve çekinmeden söyleyebilirim: Ona en azından bunu borçluydular. Kocamın çalışmaları karşılığında üç–beş kuruşa hakkının olup olmadığını da bilmiyorum. *İnanıyorum ki, böyle yapmakla kimseyi dolandırmıyordu.* Bu bana acı veriyor. Ama kocam benimle aynı görüşte değil. Şimdiye kadar en korkunç anlarda bile geleceğe inanmayı elden bırakmadı, neşeli olmaktan asla vazgeçmedi. Beni neşeli, sevimli yavrucuklarımızı ise anneciklerinin çevresinde dolaşırken görmek ona yetiyordu. Sevgili Bay Weydemeyer, kocam size durumumuzu bu kadar ayrıntılı biçimde anlattığımı bilmiyor. Siz de ona bu satırlardan kesinlikle söz etmeyin. Yalnızca sizden onun adına para toplama ve yollama işini olabildiğince hızlandırmanızı rica ettiğimi biliyor. Bu satırlara, bize duyduğunuz ince ve ölçülü dostluğun esinlediği bir karşılık göstereceğinizi biliyorum.

"Elveda sevgili dostum. Sevgili karınıza en sıcak duygularımı iletin ve küçük meleğinizi, bebeği üzerine defalarca oluk oluk gözyaşı döken bir anne tarafından öpün. Eğer karınız emzikliyse ona bu mektuptan tek bir sözcük bile etmeyin. Her türlü heyecanın anneleri ne kadar yorduğunu ve zavallı minikler için ne kadar zararlı olduğunu biliyorum. Üç büyüğümüz her şeye rağmen felaket öksürüyorlar. Kızlar güzel, ışıl ışıl, keyifli ve neşe dolular. Büyük oğlumuz mizah duygusuyla dolu ve aklına hep çok gülünç fikirler geliyor. Küçük şeytan [Edgar] bütün gün inanılmaz bir tumturak ve davudi bir sesle eğlendirici şarkılar söylüyor. Ve korkunç bir sesle Freiligrath'ın *La Marseillaise*'inin şu dizelerini haykırdığında bütün ev sarsılıyor:

Ey kahramanlıklar ayı Haziran, gel artık.
Yüreklerimiz yeni kahramanlıklar özlüyor.

Belki de bu ay tıpkı iki bahtsız öncülü gibi* hepimizin yeniden el vereceği dev mücadeleyi başlatmak üzere dünya tarihinde boy göstermeye çağrılıyor.

"Elveda."

* Jenny Marx burada Paris proletaryasının Haziran 1848'deki yenilgi ile güneybatı Almanya'da yürütülen ve başarısızlıkla sonuçlanan Haziran 1849'daki anayasa kampanyasını kastediyor.

2
Dean Sokağı (1850-1856)

British Museum.

Marxlar kısıtlı bütçeleri için fazla masraflı olan otelde ancak kısa bir süre kalırlar. Soho mahallesindeki Dean Sokağı No. 64'te iki oda bir mutfak bulurlar. Heinrich Guido henüz bir yaşına varmadan bu berbat evde ölür. Marx haberi Engels'e şu sözcüklerle bildirir: "Eğer yüreğin elveriyorsa karıma birkaç satır yaz. Acıdan çılgına dönmüş durumda." Bir hafta sonra ise şunları yazar: "Mektubun karıma çok iyi geldi. Çok büyük bir şok geçirdi ve kaygı verici bir asabiyet içinde. [...] Buna bir de zavallı çocuğu maddi sefaletimizin kurbanı olduğu düşüncesi ekleniyor..."

Marx'ın mücadele etmekte olduğu bu maddi sefalet onu eski notlarını tamamlamak ve gözden geçirmek için zamanının bir bölümünü British Museum'un belge ummanına dalmaya ayırmaktan alıkoymamaktadır. Ailenin yoksul sofralarına konuk olan, gönüllü olarak sekreterliğini ve İngilizce çevirmenliğini yapan genç Alman Wilhelm Pieper, Marx'ın Engels'e yazdığı bir mektuba eklediği satırlarda şunları söyler:

"Sevgili Engels, Marx tam bir inziva yaşamı sürüyor. Tek dostu John Stuart Mill ve Loyd. Evine gittiğinizde

iltifatlarla değil iktisadi kategorilerle karşılanıyorsunuz."

En karanlık yıllar

Aile 1850 yılının sonunda, aynı sokakta No. 28'de bulunan birazcık daha geniş bir eve yerleşmek üzere yeniden taşınır. İşte altı kara yılı bu üç yoksul odada geçireceklerdir. Franziska'nın doğumundan bir yıl sonra 1852'de, "Musch"un (Edgar) ise Eleanor'un doğumundan dört ay sonra 1855'te ölmesiyle yasa boğulurlar. Özellikle "Musch"un ölümü Marx için çok ağır bir darbe olur.

Wilhelm Liebknecht şöyle yazar:

"O sahneyi asla unutmayacağım: Sessiz bir acıyla yıkılmış anne çocuğunun cesedi üzerine kapanmış, ayakta duran Lenchen hıçkırıklardan boğuluyor; korkunç bir üzüntünün pençesinde kıvranan Marx her tür teselliyi sert bir biçimde, neredeyse düşmanca bir tavırla reddediyor."

Çektikleri sefalete, biraz da bunun sonucu olan bu dramlar eklenmektedir. Marx Engels'e içini döker. Kendisini "geceler boyu tedirgin eden ve öfkelendiren gözyaşı selleri" düzenini bozduğundan çalışması çok güçtür. "Doğal olarak fazla bir şey yapamıyorum. Karım yüreğimi sızlatıyor. Esas yük onun omuzlarında ve aslında haklı... Zaman zaman ruh dengem bozulsa bile, yaradılışım gereği *pek az tahammüllü,* hatta *biraz sert* olduğumu anımsarsın."

Weydermeyer'e yazdığı bir mektupta ise şunları söyler:

"Durumum çok karanlık. Eğer uzun süre böyle devam ederse karım ölecek. Hep aynı sıkıntılar, en sıradan gündelik mücadeleler, tüm bunlar onu yiyip bitiriyor..."

Yakalarını hiç bırakmayan para sorunları aylar ve yıllar birbirini kovaladıkça sürekli olarak yeniden gündeme gelir. Marx'ın Charles Anderson Dana'nın yayımladığı *New York Daily Tribune* adlı gazeteye haftada iki kez iktisat-siyaset-diplomasi konulu mektuplar yazmasına rağmen, kaynaklar bu kadar geniş bir aileyi geçindirmeye yetmemektedir.

"Yanki"ler "Avrupa" emeğine az para vermekte, verdiklerini de çoğu kez düzensiz olarak yollamaktadırlar. Marx sömürüldüğünü bilmektedir ama seçim şansı yoktur. Hem *New York Daily Tribune* ona bazı düşüncelerini geliştirme ve duyurma olanağını vermektedir. Karşı karşıya kaldığı güçlüklerden söz ettiği mektuplarından şu aşağıdakini de aktaralım. Mektubun üslubu ilginçtir: "Bir haftadır redingotsuzluk nedeniyle –hepsi rehincide– hiç dışarı çıkmadığımdan pek hoş bir durumdayım."

Ve ileride: "Haftalardır ve şu son on beş gündür gırtlak için altı peniyi biraraya getirmek uğruna günde altı saat koşuşturmak zorundayım."

Marx hırsızlarla ortaklık yapmaktan şüpheli

Marx özellikle kasvetli geçen bu günlerden birinde, Jenny'nin zavallı küçük "hazine"sini, aileden kalma eski gümüş sofra takımını rehine koymak için bir *pown broker*'a (rehin karşılığı borç veren kişi) gider.

İngiliz, sofra takımlarını incelerken üzerinde Argyle düklerinin armalarının ve özdeyişleri olan *"Truth is my virtue"** yazısının bulunduğunu görüp biraz şaşırır. Böyle eşyalara sahip, donuk tenli, belirgin bir yabancı aksanıyla konuşan bu sakallı adama kaçamak ve şüpheli bir bakış atar.

* Doğruluk erdemimdir. (çev.)

Kendisine gösterilen parçalara değer biçmeye çalışırmış gibi yaparken bir yandan da sakin sakin düşünmektedir. Polis çağırmalı mıdır? Epey düşündükten sonra soru sormaya karar verir. Ve Marx bu gümüş sofra takımının o ünlü İskoç ailesinden gelen karısına ait olduğunu kanıtlamak için uzun açıklamalarda bulunmak zorunda kalır.

Günlük ekmek kavgasına mültecilerin seviyesiz saldırıları ve kıta polislerinin muhbirliği gibi başka sıkıntılar da eklenmektedir.

Mültecilerin bölünmesi. Klanlar. İftiralar. Casuslar ve muhbirler

Mülteciler kalabalık değillerdir ama bölünmüşlerdir. Bu tüm siyasi mültecilerin yazgısıdır. Yaşamlarının çetinliği, acı ve kırgınlıkları artırmakta ve ölçünün kaçırılmasına neden olmaktadır.

Marx kof demagoglara, kendini beğenmişlere, sahte büyük adamlara karşı sert bir mücadele vermektedir. Bunlar öclerini Marx'a dokunmayan ama Jenny'yi yıpratan alçakça iftiralarla almaktadırlar.

Öte yandan, 1848-1849'da yaşadıkları büyük korkuyu zor bela bastırmış olan gerici kıta hükümetleri her yerde kötülüğün tüm "nedenleri"ni, yani "elebaşları", "ajitatörler" denen kişileri saf dışı bırakmaya çalışmakta, bu insanların İngiltere'den de sürülmelerini istemektedir. Londra giderek çarın, Prusya kralının ve Louis Bonaparte'ın beslediği casus sürülerinin istilasına uğrar. Mesleklerinin erbabı olan bu adamlar demagogları önemsememekte, buna karşılık can sıkıcı bir süreklilikle Marx ve dostlarının ayaklarına dolanmaktadırlar.

Bunlar İngiliz muhbirleri kullanmaktadırlar. Marx ve Engels İngiliz gazetelerine protesto mektupları gönderirler. Bu mektuplar yayımlanır. *Spectator*'da yayımlanan mektupta şunların altını çizerler:

Şüpheliden de öte bir görünümü olan kişiler, oturduğumuz evlerin kapısını sıkı bir biçimde gözetlemekte ve hiç sakınmadan tüm giriş ve çıkışları tutmakta. Arkamızda onlar olmadan tek bir adım bile atamıyoruz. [...] Bu bilgi ve görgü artırıcı görevin emanet edildiği bu bayların "Majesteleri'nin hizmetinde" olup olmadıklarına ilişkin bir fikrimiz yok, ama aralarından çoğunun hiç de temiz ve dürüst insanlara benzemediklerini biliyoruz."

Gizli bir Prusya ajanının raporu

Gizli bir Prusya ajanı 1853'te bir bahane uydurup Dean Sokağı'na girmeyi başarır. Hükümetine ilettiği rapor şuradan buradan toplanmış dedikodular ve inandırıcı olmayan özel görüşler dışında oldukça ilginçtir. Evin sefil atmosferini oldukça iyi betimler. İşte raporun özü:

"Bu partinin [Komünist Parti] başı Karl Marx; yardımcıları Manchester'da Engels, Londra'da Freiligrath ve Wolff, Paris'te Heine, Amerika'da Weydemeyer ve Cluss; Bürgers ve Daniels Köln'de, Weerth ise Hamburg'da bölge şefiydiler. Öbürlerinin tümü basit üyeler. Marx gerçekten partinin beyni, ruhu. Bu nedenledir ki onu size tanıtmak istiyorum.

"Marx orta boylu; otuz dört yaşında ama saçları daha şimdiden ağarmaya başlamış; yapısı sağlam; yüzünün hatları Szemere'ninkileri [bir Macar devrimcisi] andırıyor, ama teni daha esmer, saçları ve sakalı daha siyah, sakalını hiç kesmiyor, kıvılcımlı ve delici bakışlı iri gözlerinde şeytanca ve tehlikeli bir şeyler var; dahi ve enerjik bir adam olduğu derhal anlaşılıyor, entelektüel üstünlüğüyle çevresindekiler üzerinde karşı konulamaz bir nüfuza sahip.

"Özel yaşamında son derece düzensiz ve kuralları hiçe sayan bir adam. Kötü bir ev sahibi, bohem bir ya-

şam sürüyor. Bakım, saç tarama, çamaşır değiştirme onun için ender olaylar; kolayca sarhoş oluyor. Çoğu zaman gün boyu tembellik ediyor, ama çok işi varsa bitmez tükenmez bir dayanma gücüyle gece gündüz demeden çalışıyor; düzenli yatıp kalkma saatleri yok; çoğu zaman bütün gece uyumuyor, sonra öğleye doğru giyinik halde bir kanepenin üzerine uzanıyor ve evine değirmene girer gibi giren insanları umursamadan akşama kadar uyuyor.

"Karısı Prusyalı bakan von Westpalen'in kızkardeşi. Kocasına duyduğu aşk uğruna bu sefalete alışmış ve bu bohem yaşamına ayak uydurmuş kültürlü ve hoş bir kadın. İki kızı, bir de oğlu var. Üç çocuk da çok güzel ve babalarınınki gibi zeki bakışlara sahipler.

"Marx genelde sinirli ve yabani kişiliğine rağmen, koca ve aile babası olarak dünyanın en müşfik, en yumuşak adamı. Londra'nın en yoksul, dolayısıyla en ucuz mahallelerinden birinde oturuyor. İki odalı bir evi var. Odalarından sokağa bakanı salon. Bunun arkasında yatak odası bulunuyor. Bu evde temiz ve iyi durumda tek bir eşya bile bulmak mümkün değil. Her şey kırık, bozuk ve yırtık. Kalın bir toz tabakası her şeyin üstünü kaplıyor ve her şey karmakarışık. Salonun ortasında muşambayla kaplı antika görünümlü büyük bir masa var. Bu masa elyazmaları, çaputlar ve Bayan Marx'ın elişleri altında görünmüyor. Aynı masanın üzerinde ağzı çentilmiş birkaç çay fincanı, kirli kaşıklar, bıçaklar, çatallar, büyük bir şamdan, su bardakları, bir mürekkep hokkası, Hollanda pipoları, tütün külü de göze çarpıyor. Tüm bunlar bu tek masanın üzerinde karmakarışık bir halde duruyor.

"Marx'ın evine girdiğinizde öyle bir kömür ve tütün dumanıyla karşılaşıyorsunuz ki, gözünüz buna alışana ve siste olduğu gibi birkaç nesne farkedene kadar bir mağaradaymış gibi el yordamıyla ilerliyorsunuz. Her şey pis, her şey tozla kaplı, oturmak gerçekten tehlikeli. Şurada-

ki sandalyenin yalnızca üç bacağı var; raslantı sonucu tüm parçaları hâlâ yerinde duran öbür sandalyenin üzerinde çocuklar yemek pişirme oyunu oynuyorlar. Ziyarete gelene tam da o sandalye getiriliyor; ancak çocukların mutfağı temizlenmiyor; eğer otursanız bir pantalondan olursunuz. Ama bunların hiçbiri kesinlikle Marx'ın ya da karısının canını sıkmıyor. Büyük bir sevecenlikle karşılanıyorsunuz, size nezaketle bir pipo, tütün ve el altında bulunan serinletici bir içki getiriliyor. Zeki ve hoş bir konuşma, evle ilgili kusurları telafi etmeye, konfor eksikliğini katlanılır hale getirmeye yetiyor. Bu ahbaplığa alışıyor, bu ortamı ilginç ve özgün buluyorsunuz. İşte komünist şef Marx'ın aile yaşamının aslına sadık tablosu böyle."

Marx inceliyor, yazıyor, yayımlıyor

Oysa Marx –bu neredeyse inanılmaz bir şeydir–, bu korkunç dönem süresince çalışır, inceler, yazar, yayımlar. İngilizce ve İspanyolca'yı mükemmel bir biçimde öğrenir. *New York Daily Tribune*'a yazdığı sağlam makaleler için olağanüstü bir araştırma çalışmasına girişir. British Museum'da ekonomi-politiğe dalar. New York'ta basılan *Louis Bonaparte'ın 18 Brumaire'i, 1848'den 1850'ye Fransa'da Sınıf Mücadeleleri, Lord Palmerstone* gibi kitapları ve broşürleri kaleme alır.

Teknik ve sınai ilerlemelerle ilgilenir. Bu arada Liebig'in organik kimyasını inceler. Londra'da Crystal Palace'ta açılan 1851 Dünya Fuarı'nı dikkatle gezer ve yazdığı mektuplarda gözlemlerini anlatır.

Jenny Mayıs 1856'da, yazı hasta olan annesiyle geçirmek üzere üç kızıyla birlikte Trier'e gider. Carolina von Westphalen 23 Temmuz'da ölür. Jenny miras işlerini halletmek için bir süre daha Trier'de kalır. Paris'e de uğradıktan sonra 10 Eylül'de Londra'ya döner.

Bu küçük miras ve Heinrich Georg von Westphalen adlı amcadan kalanlar sayesinde aile nihayet Dean Sokağındaki "delik"ten kurtulabilecek ve bu sağlıksız mahalleden kacabilecektir

3
Grafton Terrace (1856-1864)

Marx sonunda Maitland Park yakınlarında ailenin daha rahat sığabileceği küçük bir ev bulur.

Olayı dostuna duyurur:

"Londra, 22 Eylül 1856.
"Dean Sokağı, No. 28, Soho.

"Sevgili Engels,

"Son mektubunu daha erken *acknowledge** etmeliydim. Ancak *about*** on beş günden beri tüm günlerimi sabahtan akşama kadar ev arayarak boşa geçirdim. Hiçbir biçimde eski inimde oturmayı sürdüremezdim. Nihayet bir ev bulduk –tamamını kendimiz *furnish**** etmek zorunda olduğumuz bir ev. Adres: Hampstead Yolu, Haverstock Hill, Maitland Park, Grafton Terrace, No. 9. Kira: 36 lira. 29 Eylül'de taşınmak zorundayız, evi bu hafta döşemek gerekiyor. Biraz para sıkıntımız var çünkü kentte *about* 26 lira daha harcamak zorundayız. Taşınma için ise daha fazlası gerekiyor. Yani 10-15 liramız eksik –ancak bu geçici bir sıkın-

* Elime geçtiğini bildirmeliydim. (çev.)
** Yaklaşık. (çev.)
*** Döşemek. (çev.)

tı çünkü karım Berlin'deki kardeşinden Trier mirası kaynaklı, oldukça önemli bir miktar para almak durumunda. [...]"

Aile Hampstead Heath ve Primerose Hill'de pek uzak olmayan, Londra'nın banliyösündeki bu ufacık eve 1 Ekim 1856'da taşınır. Jenny çok sevinçlidir. Eski berbat mahalleleri Dean Sokağı'nın pisliğinden sonra yemyeşil çevre onu büyülemiştir. Her bir odayı "elden düşme eşyalar"la mütevazı bir biçimde döşemek onun için bir zevktir. Artık üst üste yaşamayacaklardır. Ve nihayet Marx'ın çalışmak için küçük ve sakin bir köşesi olacaktır.

Bununla birlikte Grafton Terrace'ın bazı kötü yanları da vardır. Bunların başında kent merkezine uzaklığı gelmektedir. Neyse ki Marx iyi bir yürüyüşçüdür. Ancak British Museum'a gitmek için beş kilometre katetmesi gerekmektedir. Ama hava kötü olduğu zaman trene binebilir. Hem sonra Engels'e yazdığı gibi:

"Yakın çevre, altyapı vb. *somewhat unfinished** olmasaydı evi bu kadar ucuza bırakmazlardı."

Jenny ileride şunları yazacaktır:

"Bu sevimli ev bütün küçüklüğüne rağmen önceki evlerimizle karşılaştırıldığında bize saray gibi geliyordu. Ancak eve ulaşmak mümkün değildi. Eve giden belli bir yol yoktu; tüm çevre yeni yeni ortaya çıkmaya başlamıştı, tam bir inşaat halindeydi; moloz yığınları arasından geçecek yol açmak gerekiyordu; yağmur yağdığında kırmızımtırak ağır bir kil ayakkabıların tabanına yapışıyordu. [...]

"Dahası bu ıssız yerlerde zifiri bir karanlık hüküm sürüyordu ve insanlar geceyle, molozlarla, kille ve taş yığınlarıyla boğuşmak yerine, şöminenin başında ısınmayı yeğliyorlardı.

"Bu mutlak yalnızlığa alışmam uzun zaman aldı."

Buna karşılık üç kız yakındaki parkta özgürce oynayabildikleri için mutludurlar.

---

* Bir ölçüde tamamlanmamış. (çev.)

İki büyük kız, Jenny ve Laura okullarını Grafton Terrace'da birincilikle bitirirler. Bundan sonra anababaları onlara özel dersler aldırmaya başlar. Ne özveriler pahasına!

Sözü yine Jenny'ye bırakalım:

"1857 ortalarında, Amerikalılar yeniden büyük bir ticari bunalımla karşı karşıya kaldılar. *Tribune* haftada iki makalenin karşılığı olan parayı ödeyemedi ve gelirdeki bu azalma bütçemizde büyük bir delik açtı. Bereket versin ki o sırada bir ansiklopedi yayımlamakta olan Dana [*New York Daily Tribune*'un editörü] Karl'dan iktisat ve askerlik konulu yazılar yollamasını istedi. Ama bu çok düzensiz bir gelir kaynağı olduğundan, büyüyen çocuklar ve dairenin daha geniş olması masrafları artırdığından, bolluktan uzak bir dönem yaşadık. Doğrusunu söylemek gerekirse bu tam bir yoksulluk değil, sürekli bir sıkıntı, gündelik kaygılar ve hesaplarla geçen bir dönemdi."

Grafton Terrace'da geçirdikleri sekiz yıl süresince yakalarını hiç bırakmayan para sorunları aileyi dönemsel olarak sıkıntıya sokacaktır. O noktaya kadar ki, Marx çok kısa süren bir umutsuzluk anında iş bile arayıp Demiryolu Şirketi'ne evrak memuru olarak başvuracak ama başvurusu "okunaksız yazısı" yüzünden geri çevrilecektir.

Ne yazık ki fazla sık yinelenen bu olağanüstü güçlükler üzerinde biraz durmaktaki amacım, Marx'ın olağanüstü cesaretinin altını daha iyi çizmek. O her şeye rağmen incelemeye, yazmaya ve kendisine çizdiği yolda ilerlemeye devam etmektedir.

Gerçekten de bu yıllar boyunca araştırmalarını sürdürmede diretecek ve 1850 iktisadi bunalımının da etkisiyle canla başla *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı* adlı yapıtı üzerinde çalışacaktır. Bu kitap 1859'da yayımlanır.

Aynı dönemde Danca ve İsveççe'yi öğrenir, kendini yüksek matematiğe verir. Rusya'daki toplumsal du-

rum üzerine eğilir. Rus köylülerinin kurtuluşu üzerine bir dizi makale yazar ve –bunun altı çizilmelidir– bu tarihten başlayarak Rusya'da devrimin olanaklarını öngörür.

III. Napoléon'un bir ajanı. Herr Vogt

Marx Avusturya ve Prusya tarafından ezilen halkların kurtuluşu ve Almanya'nın birliği için yürüttüğü kampanyayı yoğunlaştırır. Aynı zamanda III. Napoléon'un çevirdiği sinsi dolapları açığa çıkarmaktadır.

Hükümetler halk uyanışının ilk işaretleri kendini gösterdikçe daha da kaygılanmaktadır. Bu nedenle harekete geçmek ve hâlâ kötü örgütlenmiş durumdaki halk hareketinin vurucu gücü olan komünistleri tecrit etmek için acele etmek durumundadırlar.

Bunu gerçekleştirmek için komünistlerin kitlelerin gözündeki saygınlığının her ne pahasına olursa olsun yok edilmesi gerekmektedir.

Bu durumda eski kalleşçe iftira yöntemine başvurulur. Ancak bu iftiraların inandırıcı olabilmesi için sahte belgelerle desteklenmesi de gerekmektedir.

Ama en iyisi bunların iktidarın bir adamı ya da bir hasım tarafından değil, geçmişiyle yalanlara belli bir inandırıcılık kazandırabilecek sözde bir demokrat tarafından yapılmasını sağlamaktır.

Karl Vogt adlı biri bu işi görür. Vogt Frankfurt Parlamentosu'nda solun önderleri arasında yer almamış mıdır?

Gericilik düş kırıklığına uğramış veya satın alınmış muhteris döneklerin ya da bugün adlandırıldığı üzere "muhalifler"in değerli hizmetlerinden (sözcüğün her iki anlamıyla da) ne ilk ne de son kez yararlanmaktadır.

Manevra ustaca hazırlanmıştır. Marx'ın kıtadan uzakta oluşu, orada yaşayan ve yanlış bilgilendirilen bazı demokratları yanıltabilir.

Bu konuda yanılgıya düşmeyen Marx, yaklaşık bir yılını III. Napoléon adına çalışmakla suçladığı iftiracının maskesini düşürmek için sağlam kanıtlar toplamakla geçirir. Ve 1860'ta *Herr Vogt* adını taşıyan kitabı yayımlanır.

Cumhuriyetçiler on yıl sonra 1870'te "İmparatorluk ailesinin evrakları ve yazışmaları" arasında gizli fonlara yapılan ödemeleri gösteren bir liste bulacaklardır. 1859'da kendisine ödenen 40.000 Frank'la Vogt'un adı listenin oldukça yukarılarında yer almaktadır.

Jenny kitap çıkmadan kısa bir süre önce çiçeğe yakalanıp ağır hastalanır. Son derece üzgün olan Marx sürekli olarak karısının başucunda beklemekle, bu sırada da zihnini meşgul etmek için yoğun bir biçimde matematikle uğraşmaktadır.

Nihayet Amerika'da patlak veren İç Savaş *New York Daily Tribune*'u ikinci bir kez masraflarını kısmak zorunda bırakır. Bu durumda Marx yardım istemek amacıyla dayısı Lion Philips'e başvurur. Bir kez daha Engels'in cömert yardımları sayesinde Hollanda'ya Zaltbommel'e gidebilir ve borç alabilir. Jennychen'in on yedinci doğum gününde kuzeni Jacques Philips'le birlikte Londra'ya döner.

Böylece iki büyük kız özel ders almaya devam edebilecekler ve Bay de Colme ve *signor* Maggioni'nin yardımlarıyla Fransızca ve İtalyanca'larını mükemmelleştireceklerdir.

Zaltbommel'de Lion Philips'in evinde

Marx 30 Kasım 1863'te annesinin ölüm haberini alır ve Trier'e gider. Birkaç gün kızkardeşi Emilie'nin kocası olan eniştesi Johann Jacob Conradi'nin evinde kalır.

Oradan Henriette Marx'ın vasiyetini yerine getirecek kişi olarak seçtiği dayısı Lion Philips'in Zaltbommel'deki evine geçer. Bu üç yıl içinde dayısına yaptığı üçüncü ziyarettir. Marx her zamanki alaycılığıyla bazen: "Ah evet! Da-

vını, şu alacaklı canavar!" diye söz ettiği bu adamı çok sevmektedir.

Marx Hollanda'ya varır varmaz hastalanır. Başta "ürkütücü siyah gözleri olan, sevimli ve esprili kuzeni güzel Nettchen [Nanette]" olmak üzere akrabalarınca büyük bir özenle tedavi edilir.

Marx iki ayı aşkın bir süre bu güzel Felemenk evinde kalır. (Bu ev bugün Philipsler'in soyundan gelen Hans Philips tarafından küçük bir Marx müzesine dönüştürülmüştür. Evin giriş katında bulunan Marx'ın çalıştığı salon hâlâ dönemin eşyalarıyla döşelidir.) Jenny bu dönemi şu sözcüklerle anımsatır:

"Hastalık onu Noel'den 19 Şubat'a kadar Hollanda'da kalmak zorunda bıraktı. Bu yalnız ve üzüntülü kış, berbat bir dönem oldu! Marx'ın bize nakit olarak getirdiği küçük miras payı sayesinde borç zincirlerinden ve tutsaklığından kurtulabildik.

"Bereket versin ki çok güzel, sağlıklı bir daire bulduk. Burayı oldukça konforlu bir biçimde ve belli bir zerafetle döşedik. Paskalya'da güneş gören, aydınlık ve geniş odalarıyla son derece sevimli olan yeni evimize yerleştik."

Aile on beş yıllık sürgün yaşamından sonra nihayet ilk kez adına lâyık doğru dürüst bir evde yaşayabilecektir: Haverstock Hill, Maitland Park, Modena Villas, No. 1.

4
Maitland Park Yolu

Modena Villas (1884-1875), Crescent (1875-1883)

Maitland Park Marksizm tarihinde Paris'teki Vaneau Sokağı ve Belçika'daki Ixelles mahallesiyle aynı öneme sahiptir.

I. – SİYASİ GELİŞME

I. Enternasyonal, Abraham Lincoln'e mektup, Kapital.
Marx Rusça öğreniyor, Fransa'da İç Savaş

Marx'ın siyasi, kuramsal ve pratik etkinliklerinin ikinci doruğunu oluşturan bu dönem, 1842-1849 dönemini şaşılacak ölçüde anımsatır. Marx bir kez daha inanılmaz çalışma kapasitesini aşırı derece zorlayarak sağlığını bozar. Ünlü Uluslararası Emekçiler Derneği'ni (UED) yani I. Enternasyonal'i kurar; bu örgütün görüşlerine esin kaynağı olur ve yön verir; Enternasyonal'in ABD Başkanı Abraham Lincoln'e mektubunu kaleme alır.

Engels'e yazdığı bir mektupta derneğe çok zaman ayırmak zorunda kalmaktan yakınıyor olsa da uzun geri

çekilme yıllarından sonra –mülteciliğin kısır etkinliklerinden uzakta– "üzerinde önemli bir etkide bulunma olanağı olan bir iş"e var gücüyle atılabildiği için son derece mutludur.

Gündüzleri tüm zamanını UED ve sayısız ziyaretçi almakta, gecelerini ise *Kapital*'in redaksiyonuna ayırmaktadır.

Başyapıtının ilk cildi Eylül 1867'de Hamburg'da matbaadan çıkar. 1.000 adet basılan kitap "unutulmaz dost, proletaryanın yürekli, sadık ve soylu öncüsü" Wilhelm Wolff'a (ölümü 1864) adanmıştır.

Marx bozulan sağlığına rağmen çalışmalarının temposunu düşürmez. O sırada Rusya'da işçi sınıfının durumuyla ilgilenmektedir. Olguların derinliklerine inme ihtiyacıyla, ciddi bir biçimde Rusça öğrenmek için gereken zamanı bulur. Elli bir yaşındadır. Flerovski'nin, Herzen'in ve birçok başka düşünürün yapıtlarını okumaktadır.

İş yaşamından çekilmiş olan Engels 1870 sonbaharında Londra'ya, Maitland Park'a on dakika mesafedeki Regent's Park Yolu No. 122'ye yerleşir. İki dost bundan böyle her gün birbirlerini görebilecek ve o sırada büyük önem taşıyan sorunları tartışabilecektir.

Enternasyonal'in büyük önderi

Dünya kamuoyu o sırada Marx'ı, çok az sayıda dağıtılan ve büyük basının suskunluk komplosuna kurban olan *Kapital*'in yazarı olarak değil, gerici hükümetlerin yüreklerine korku salan ürküntü verici bir örgüt durumuna gelmiş olan İşçi Enternasyonali'nin *spiritus rector*'u, kurucusu olarak tanımaktadır.

İlk proleter devrimi olan Paris Komünü hükümetleri ve burjuvaziyi korkudan tir tir titretmiş ve öfkelerini taşırmıştır. Komünarlarla dayanışmasını ilan eden Enternasyonal'in Komün'e seslendiği, *Fransa'da İç Savaş*, Marx'a kar-

şı kinci ve adi iftiralarla dolu korkunç bir saldırı kampanyasının başlatılmasına neden olur.

Burjuva ve muhafazakâr tüm kıta ve İngiliz basını Marx'ı kinci, kurumlu, kibirli, sert, kalpsiz, çekilmez bir kişi olarak göstermektedir. En çok kullanılmış, en çok saptırılmış ve bol bol yayılıp yaygınlaştırılmış Marx "imajı" bu dönemden kalmadır. Marx'ın yaşamı ve etkinlikleri en aşağılık yalanlara konu edilmektedir.

Bu saldırı kampanyası Marx'ı üzmek şöyle dursun daha da yüreklendirir. Hatta bu saldırıların şiddetine ve yoğunluğuna seviniyor gibidir. Bu duygusunu 18 Haziran 1871'de Dr. Kugelmann'a yazdığı mektupta dile getirir:

Kitap *[Fransa'da İç Savaş]* çok büyük bir gürültü kopardı ve *at this moment the best calumniated and the most menaced man of London** [...] olmaktan onur duyuyorum. Hükümet gazetesi *The Observer* beni hakkımda adli bir kovuşturma açılmasıyla tehdit ediyor. Ah bir cesaret etseler! Bu zibidilerle iyi eğleniyorum!"

Ve 27 Temmuz'da:

'Canavar'ı kendi gözleriyle görmek isteyen binbir çeşit insan tarafından rahatsız ediliyorum."

Tepkilerin şiddeti Marx'ın kapitalist sistemin can alıcı noktasına parmak bastığını kanıtlamaktadır. Bu şiddet Marx'ın işçi sınıfının tarihsel rolünü bilimsel olarak tanımlayarak, ona insani hedefine ulaşma araçlarını veren kuramının taşıdığı değerin en sağlam kanıtıdır. Örgütlenen ve Marxizm'e giderek daha çok yönelen emekçilerin artan bilinçlenmesi bunu güçlü bir biçimde doğrulamaktadır.

Bu olaylar Enternasyonal için müthiş bir "reklam" olur ve tüm dünyanın dikkatini Marx'ın ve Enternasyonal'in üzerine çeker. Marx Kugelmann'a yazdığı 27 Tem-

---

* Şu anda Londra'nın en çok iftiraya uğrayan ve en çok tehdit edilen adamı. (çev.)

muz tarihli mektubunda: "Enternasyonal için yapılacak çok iş var. Dahası Londra ilgilenilmesi gereken mültecilerle dolu." demektedir.

UED'nin ikinci merkezi olan Maitland Park, bir mıknatısa dönüşmüştür. Marx büyük bir mektup yığını altında boğulmuş durumdadır. Sürekli olarak ziyaretçilerin baskınına uğramaktadır. Pek çok ülkeden ve eğilimden militan ve devrimci savaşçı danışmak için ona gelmektedir.

II. – AİLENİN GELİŞİMİ

MAITLAND PARK'IN EV SAHİPLERİ

Marx'ın kapısı herkese açık olan evi sürekli olarak coşkulu tartışmaların yapıldığı bir yerdir. Jenny ve kızların da etkin olarak katıldıkları tartışmalara taraf olanların niteliği ve değeri, toplantıların ilginçliğini artırmaktadır. Uzun bir tecrit ve içine kapanma döneminden sonra ailenin yaşamı değişmiştir. Bu durum aile üyelerinin kendilerini geliştirmelerine yardımcı olacaktır.

Maitland Park'ın ev sahiplerine ilişkin en değerli, en eksiksiz bilgiler ve ayrıntılar ile gerçek portreleri bu dönemden kalmadır.

MARX

Marx hakkında atıp tutan demagoglar (adi iftiracılar hariç) derin inançlarını tutkuyla, ısrarla ve katışıksız bir içtenlikle savunan ve –ileride Vladimir İlyiç Lenin'in de yapacağı gibi– ideolojik ilkelerde esnek olmadığını ortaya koyan dürüst militana saldırırlar.

Kendilerini eleştirmiş olduğu için onu bağışlamamaktadırlar. Marx'ı hoşgörüsüz ve amansız bir insan olarak be-

timlemeyi uygun bulmaktadırlar. 1850'de tek sayı çıkan *Neue Rheinische Zeitung*'da şu satırları yazan Marx'ın kendisidir:

"Görevimiz açık düşmanlarımızdan çok sözde dostlarımıza yönelik acımasız bir eleştiriye girişmektir. Bu tavrı benimseyerek demagojiye dayanan kolay bir popülariteden seve seve vazgeçiyoruz."

Buna karşılık ona yaklaşanlar, onu gerçekten tanıyanlar bize Marx'ın kişiliğine ve ailesine ilişkin bambaşka bir tablo sunmaktadırlar.

Friedrich Lessner'in yargısı

Marx'ın tüm mücadelelerinde yanında yer alan sadık izleyicisi ve yakını terzi Friedrich Lessner şöyle yazar:

"Bir bakıma her devrimci hoşgörüsüz olmalıdır ve bana göre Marx Enternasyonal'den hırslı ya da karanlık unsurları uzaklaştırmak için elinden gelen her şeyi yaparak harekete büyük bir hizmette bulunmuştur. Aslında başlangıçta her türden kararsız insan Enternasyonal'e akın etmişti..."

Hyndman Marx'ın kişiliğinin iki yönüne dikkat çekiyor

İngiliz Sosyal Demokrat Partisi'nin kurucusu Henry M. Hyndman Marx'ın yakın dostu olmamakla birlikte sık sık ziyaretine gitmektedir. Marx'ın kişiliğinin ikili yönünden çok etkilenir:

"Bir gün Marx'a insanın yaşlandıkça daha hoşgörülü olduğu duygusuna kapıldığımı söylediğimi anımsıyorum. 'Daha hoşgörülü mü?' diye yanıtladı Marx. 'O mu daha hoşgörülü!' Varlıklı sınıftan pek çok bilgili kişiyi Marx'ın büyük yapıtlarının önemini takdir etmekten alıkoyan şeyin ve Boehm - Bawerk gibi laf ebesi yarı bilginlerin (yalnızca,

Marx'ı tahrif ettikleri ve onu çürütmeye çalıştıkları için) onlara gerçek kahramanlar gibi görünmesinin tek nedeninin Marx'ın kurulu düzene karşı duyduğu derin nefret ve hasımlarını yerin dibine batıran eleştirileri olduğuna inanıyorum. Biz bugün özellikle İngiltere'de büyük ama kör kılıçlarla dövüşmeye alışmış durumdayız. Marx'ın hasımlarına yalın kılıç yönelttiği öfkeli saldırılar böylesine acımasız bir polemikçinin, kapitalistlerin bu kadar zorlu bir düşmanının gerçekten çağımızın en derin düşünürü olabileceğine inanamayan düello düşkünü ikiyüzlü beyefendilerimize yakışıksız geliyor.

"Marx Liberal Parti'nin –özellikle İrlanda konusundaki– politikasından tutkulu bir öfkeyle söz ederken yaşlı savaşçının çukura gömülmüş küçük gözleri parlar, kalın kaşları çatılır, tüm yüzü ve geniş burun delikleri kıpırdar ve dudaklarından hem mizacının tüm canlılığını hem de İngiliz dilini çok iyi bildiğini ortaya koyan parlak, coşku dolu bir suçlama seli boşalırdı. Öfkeden bu kadar çok coştuğu zamanlardaki konuşma tarzı ile belli bir dönemin iktisadi olayları üzerine görüşlerini ortaya koyduğu zamanlardaki tutumu arasındaki zıtlık şaşırtıcıydı. Peygamber, güçlü hatip o zaman hiç güçlük çekmeden sakin bir filozof oluverirdi. Bu son konularda onun önünde kendimi hocasının önündeki bir öğrenci gibi hissetmekten kurtulmam için yıllar geçmesi gerekeceğini hemen anladım."

Marx'ın az bilinen bir yönü

Marx'ı tanımak için onu yalnızca eylemin ateşi içinde değil fırtınalı toplantıların ve şiddeti ideolojik çatışmaların dışında da izlemek gerekmektedir.

Aile içindeki tutumu, karısına gösterdiği aşırı nezaket ve çocuklarına karşı yumuşaklığı bu "sert mizaçlı" insanı böyle davranırken görmeye hazırlıklı olmayan ziyaretçileri çoğu zaman şaşırtmıştır.

Marx'ın duygusal özellikleri yakınlarına yazdığı mektuplara da yansımıştır. Bu mektuplar bugün bile okuyanı etkiler. *"His eldest and favourite daughter"** babaannem Jenny'ye yazdığı mektuplar, ölçülü bir şefkatin ve sürekli bir ilginin izlerini taşır.

Ama belki de bunların en dokunaklılarından biri sadık eşi, can yoldaşı Jenny'ye, –on üç yıllık evlilikten sonra– yazdığı mektuptur:

"Manchester, 21 Haziran 1856
"34, Butler Sokak, Greenheys.

"Canım sevgilim,

"Sana yeniden yazıyorum çünkü yalnızım ve seninle haberin olmadan, beni duymadan ve beni yanıtlayamadan, kafamın içinden konuşmaktan rahatsız oluyorum. Resmin ne kadar kötü olursa olsun epeyce işime yarıyor. Şimdi Tanrı'nın Anası'nın en berbat portreleri olan 'Kara Bakireler'in neden o kadar çok tutkulu hayranı olduğunu, hatta neden iyi portrelerden çok daha fazla tutulduğunu anlıyorum. Her neyse, bu kara Meryem Analar'ın hiçbiri, kuşkusuz kara değil ama oldukça kötü olan ve senin o sevgili, yumuşak, öpülesi *dolce*** yüzünü kesinlikle yansıtmayan fotoğrafından asla daha çok öpülmüş, daha büyük bir hayranlıkla seyredilmiş ve daha çok övgüye boğulmuş değildir. Ama seni bu kadar kötü resmeden güneş ışınlarının kusurlarını gideriyor ve yapay ışık ve tütün dumanıyla oldukça yıpranmış olsalar bile gözlerimin, uyanıkken olduğu kadar rüyadayken de seni hâlâ resmedebildiklerini farkediyorum. O zaman seni etinle kemiğinle karşımda görüyor, kollarımın arasına alıyor, saçından tırnağına kadar öpüyor ve 'Bayan sizi seviyorum' diye inleyerek önünde diz çöküyorum.

---

* En büyük ve en sevdiği kızı. (çev.)
** Tatlı (çev.)

Ve gerçekten de sizi Venedikli mağribinin sevebileceğinden de çok seviyorum. Bu yalan ve kötü dünya insanları yanlış anlıyor. Bana iftira edenler arasından, kinle dolu düşmanlarım arasından beni ikinci sınıf bir jön prömiye yeteneğine sahip olmakla suçlayan tek bir kişi çıktı mı? Oysa bu doğru. Eğer bu külhanbeylerin biraz aklı olsaydı, bir yanda 'üretim ve dolaşım ilişkileri'nin, öte yanda ayaklarına kapanmış bendenin bulunduğu bir karikatür çizer, altına da *'Look to this picture and to that!'** diye yazarlardı. Ama bunlar geri zekâlı ve *in seculum seculorum*** böyle kalacaklar.

"Kısa süreli bir ayrılığın iyi yanları var çünkü el altındaki şeyler, birbirlerine ayırdedilemeyecek kadar fazla benzemeye başlıyorlar. Kuleler çok yakından bakıldığında küçücük görünür. Benzer biçimde anlamsız, sıradan şeyler abartılı bir önem kazanır. Aynı şey tutkular için de geçerli. Yakınlığın etkisiyle tutku biçimini alan alışkanlıklar, dolaysız nesneleri görüş alanından çıkar çıkmaz yok olurlar. Nesneleri fazla yakın olduğu için küçük alışkanlıklara dönüşen büyük tutkular ise uzaklaşmanın büyülü etkisi altında büyür ve yeniden doğal ölçülerini bulurlar. Aynı şey benim aşkım için de geçerli. Zamanın, tıpkı bitkileri büyüten güneş ve yağmur gibi aşkımı büyütmekten başka bir işe yaramadığını anlamam için bir rüya süresince benden uzaklaşman yetiyor. Uzakta olduğunda sana olan aşkım olduğu gibi, yani tüm ruh gücümün, tüm yürek özelliklerimin içinde yoğunlaştığı bir dev olarak görünüyor. Kendimi yeniden insan olarak hissediyorum çünkü büyük bir tutku duyuyorum; oysa çağdaş bilimin ve kültürün bizleri sürüklediği dağınıklık, bizleri tüm öznel ve nesnel izlenimleri eleştirmeye zorlayan kuşkuculuk, aslında bizleri çapsız, zayıf, hırçın ve kararsız kılacak nitelikte. Ama beni yeniden insan yapan aşk; Feuerbach'ın insana ya da Molesc-

---

* Bir bu resme, bir de şuna bakın. (çev.)

** Hep. (çev.)

hott'un metabolizmaya duyduğu ya da proletaryaya duyulan aşk değil, sevgiliye duyulan aşk ve yalnızca sana olan aşkım.

"Gülümseyeceksin canım ve kendi kendine, durup dururken tüm bu süslü laflar da nereden çıktı diye soracaksın. Benim tatlı sevgilim, seni kollarımın arasına alabilseydim tek bir laf bile etmezdim. Ama seni dudaklarımla öpemediğim için, bunu dilin yardımıyla, sana yazarak yapmam gerekiyor. Şiir bile yazabileceğime, Ovidius'un *Libri Tristium*'unu Almanca Ağıt Kitapları'na dönüştürebileceğime eminim. Üstelik o yalnızca İmparator Augustus tarafından sürülmüştü. Oysa ben senin varlığından sürülmüş durumdayım. Ovidius bu duyguyu tatmış olamaz.

"Kuşkusuz dünyada pek çok kadın var ve bunların bazıları güzel. Ama ben her çizgisi, hatta her kırışıklığı yaşamımın en tatlı ve en belirgin anılarını canlandıran bir yüzü nerede bulabilirim? Senin tatlı yüzünde sonsuz acılar, yeri doldurulamaz kayıplar okuyorum. Ama tatlı yüzünü öperken bunları kovuyorum. 'Kollarına sığındım öpücüklerinle uyandım' -eğer bunlar Senin kolların ve Senin öpücüklerinse ruh göçü kuramlarını Brahmanlar'a ve Pythagoras'a, ölümden sonra diriliş öğretisini de Hıristiyanlığa bırakmaya hazırım. [...]"

Marx ve çocuklar. Tussy. Johnny ile oyunlar

Marx'ı asıl çocuklarla birlikteyken seyretmek gerekiyordu. Bu sert militan onların karşısında kesinlikle savunmasızdı. Hiçbir kısıtlama koymaksızın bütünüyle teslim olur, ilgilerini çeken şeylerden duydukları heyecanı paylaşır, tüm fantezilerine büyük bir sabır ve uysallıkla boyun eğerdi. Oyunu yönetenler onlardı.

Paris'e Laura'yı ziyarete gitmiş olan Tussy'ye yazdığı aşağıdaki mektubun da ortaya koyduğu gibi işini gücünü

bırakıp değerli zamanını onlara ayırmakta duraksamazdı. Bu mektupta Tussy'ye uzun uzun köpeklerinin, kedilerinin ve kuşlarının yaptıklarından söz etmektedir:

"26 Nisan 1869.

"Sevgili küçük kokom,

"...İşim başımı aşmış durumda.

"Ama önce hayvanlarından söz edelim. Sambo ve ben neredeyse ayrılmaz olduk. Yüce efendisinin yokluğundan doğan boşluğun şu ya da bu biçimde doldurulması gerekiyordu. Blacky hep bir centilmen gibi davranıyor ama çok can sıkıcı bir centilmen. Tommy, Malthus'un kuramının geçerliliğini kanıtlamak için yine elinden geleni yaptı. İçimden bir ses bana, Helene'in bugün bu yaşlı cadının soyundan gelenleri ortadan kaldıracağını söylüyor. Whiskey, bu yüce ve iyi zat, ilk başta tıpkı Calypso gibi gidişin nedeniyle teselli edilemez ve umutsuz bir haldeydi. En iyi kemikleri bile geri çevirdi, odandan hiç çıkmadı ve 'iyi bir yüreğin' çektiği acıların tüm belirtilerini gösterdi. Ama adını duyunca zincirinden boşanıyor. Dicky çok iyi bir şarkıcı olduğunu ortaya koydu. İkimiz ortak 'etüdler' yaparak müzik yeteneğimizi geliştiriyoruz. Ama bazen, ıslık çalmaya başladığımda bana Luther'in şeytana davrandığı gibi davranıyor –bana ını gösteriyor. Jocko döndü ama çok keyifsiz. Senin evde olmadığını anlayınca tam bir bunalıma girdi ve Helene'in tüm teselli çabalarına duyarsız kaldı. Jocko'nun kızgınlığının bir başka nedeni de haklı olarak kendi yeri ve bölgesi olarak gördüğü bahçenin bahçıvan tarafından düzenlenmesi. Jocko küçük tepecikleri ve 'mağaraları', kendisini çok neşelendiren o sevimli düzensizliği yitirdiği için üzgün. [...]"

Marx'ın çocuklarına yaklaşımından çok etkilenen Wilhelm Liebknecht anılarında şunları anlatır:

"O yalnızca saatler boyunca çocuklarla çocuk olabilen, dünyanın en yumuşak babası değildi: Yabancı çocuklar da onu mıknatıs gibi çekerlerdi. [...]

"Çocukların dünyası onun için diriltici bir gereksinim, zindelik veren bir gevşemeydi. Çocukları büyüyünce yerlerini torunları aldı. Komün sürgünlerinden Longuet ile evlenen Jenny ona başta gözdesi Johnny olmak üzere birçok torun verdi. Johnny dedesine her istediğini yaptırabiliyordu ve bunu çok iyi biliyordu. Ziyaret amacıyla Londra'da bulunduğum bir gün, anababası tarafından oraya yollanmış olan –bu yılda birkaç kez olurdu– Johnny'nin aklına 'Mohr'u* posta arabası yapmak gibi bir düşünce geldi. Omuzlarına çıkıp ata biner gibi oturdu. Bu arada Engels'le benim arabanın atları olmamız uygun görülmüştü. Arabaya sıkıca koşulmamızdan sonra, bir av koşusu, demek istediğim, Marx'ın Maitland Park Yolu'ndaki küçük kır evinin arkasındaki küçük bahçede vahşi bir koşu başladı. [...]

"Ve yola koyulduk. Deh! Çüş! Ve *Go on! Plus vite!*** Hurra! gibi Almanca. Fransızca, İngilizce uluslararası çığlıklar yükseliyordu. 'Mohr' dört nala gitmek zorundaydı; alnından ter damlıyordu. Engels ve ben yavaşlamaya kalktığımızda acımasız sürücünün kırbacı ıslık çalarak üzerimizde patlıyordu. 'Haydi bakalım kötü at, ileri!' Bütün bunlar dermanı kalmayan Marx'ın Johnny ile anlaşıp ateşkes yapmasına kadar sürdü."

Marx kendini beğenmiş miydi?

Marx sık sık kendini beğenmiş ve kibirli olmakla suçlanmıştır.

Marx kuşkusuz sahip olduğu değerin bilincindeydi. Nitekim Jenny'ye yazdığı şiirlerden birinin adı "Gurur"du.

---

* Almanca zenci. (çev.) Gür ve kömür gibi siyah saçları ve sakalı olan Marx'a yakınlarının taktıkları lakap.

** Hadi! Daha hızlı! (çev.)

Kuşkusuz gururlu olmaya hakkı vardı. Ama Marx'ın kibirli olduğu söylenebilir mi?

Marx'ın kibirli olarak nitelenen saldırgan, otoriter davranışları esas olarak bir bilim adamının, yaşamını bilime adamış ve kelleyi koltuğa almış bir adamın, cahillerin çelişkilerini, söz cambazlarının yarım yamalak bilgilerini ve her şeyden önce entelektüel dürüstlükten yoksun olmanın ne demek olduğunu bilen ve bunlara katlanamayan bir adamın davranışlarıydı.

Kibir olarak nitelenen, gerçek bilginin cüretkâr sahte bilgiye duyduğu öfkeydi. Marx elbette haklı çıkmak istiyordu ve bu konuda hırslı ve saldırgandı. Çünkü o başka birçok insanın yalan yanlış bildiği şeylerin doğrusunu biliyordu. Söylememe izin verilirse bu nesnel bir kibirdi.

Buna karşılık küçük şeylerde Jenny'yi gülümseten çocuksu bir kendini beğenmişliği vardı. Zaten Jenny ona *"my big child"** derdi. En sevgili dostları ve izleyicileri Marx'ın bu özelliğiyle eğlenirlerdi.

Wilhelm Liebknecht bize bu konuda sevimli öyküler anlatır:

"Hampstead fundalığında gezintiye çıktıklarında Marxlar'ın en büyük zevki eşeğe binip dolaşmaktı. Gençliğinde belki bir-iki binicilik dersi almış olan Marx kusursuz bir binici olma iddiasındaydı. Bu konudaki ustalığını, becerisini ve üstünlüğünü kanıtlamak için son derece ciddi bir biçimde ayak diretir, bundan vazgeçmek istemezdi."

Marx aynı zamanda mükemmel bir satranç oyuncusu olma iddiasındaydı. Mağrur bir havayla "müthiş oyunlar" bulduğunu ilan eder ama bu oyunlar Liebknecht'in klasik tekniği karşısında işe yaramazdı.

Oynadığı oyunların çoğunda yenilen Marx her yenilgiden sonra saatlerce çekilmez bir insan oluyordu. Sonunda Jenny, Liebnecht'ten Marx'ı kendini bu oyuna kaptırmaya kışkırtmamasını rica etmek zorunda kaldı.

---

* Büyük çocuğum. (çev.)

Bunun üzerine Marx en küçük kızı Tussy'ye satranç öğretti. Çok geçmeden "büyük şampiyon" dokuz yaşındaki çocuğa düzenli olarak yenilmeye başladı. Tussy büyük dayısı Philips'i olaydan şöyle haberdar ediyordu: "Satrançla aram çok iyi. Hemen hemen her zaman ben kazanıyorum. Babam buna öylesine bozuluyor ki..."

JENNY MARX

Ev, kadının hoş ve sevimli bir atmosfer yaratmak için olabildiğince uyumlu bir yaşam örgütlediği çerçevedir.

Jenny on beş yıl süren sınırlı bir yaşamın ardından geniş ve aydınlık odalarıyla Maitland Park'ta, yıllardır özlemini çektiği yuvayı bulmuştur.

Artık, "Marx baba"yı görmeye gelen herkesi konukseverliğin gerektirdiği biçimde ağırlayabilecek, geçmişte evsahibesi olarak duyduğu eziklikleri yaşamayacaktır. Marx'ın yazdığı gibi en kötü anlarda bile hep "müthiş bir direnme gücü" ve ağırbaşlılık göstermiş olan Jenny hiç yitirmediği o doğal neşesini daha rahat açığa vurabilecektir. Wilhelm Liebknecht Jenny'nin bu özelliklerini çok güzel anlatır:

"Bayan Marx üzerimizde belki de Marx'tan daha fazla otoriteye sahipti. Samimiyete engel olmayan ama her tür münasebetsizliğe ve yakışıksız öneriye set çeken o 'ağırbaşlılık', o 'vakar' son derece yabani ve kaba insanlar olan bizler üzerinde büyülü bir etki yaratıyordu.

"Bayan Marx bana kadının eğitici gücünü öğreten ilk insan oldu. Ben çok küçükken ölen anneme ilişkin düşüncelerim belli belirsizdi. Daha sonra çocukluğumdaki çok kısa bir dönem dışında maneviyatımı yükseltebilecek ve kişiliğimi yatıştırmama ve inceltmeme yardımcı olabilecek her tür kadın toplumunun uzağında kaldım.

Jenny

"Bayan Marx'a rastlamadan önce Goethe'nin şu sözlerinin doğruluğunu kavramamıştım: 'Gerekeni tam olarak öğrenmek istiyorsan soylu kadınlara başvur!'

"O benim için kâh barbarları insanlaştırıp eğiten İphigeneia, kâh gücünü yitirenlere ya da şüphe duyanlara sükunet veren Eleonore idi. Hem bir ana, hem bir dost, hem bir sırdaş, hem de bir öğütçüydü. Benim için ideal kadındı ve hep öyle kaldı. Şunu yineliyorum, eğer Londra'da yok olup gitmediysem –hem ruhsal, hem fiziksel olarak– bunu büyük ölçüde ona borçluyum. O sürgünlük sefaletinin uğultulu okyanusunun dibine gömüldüğümü sandığım bir sırada bana deniz kazasına uğrayan Odysseus'un karşısına çıkan Leukothea gibi göründü ve yeniden denizin üstüne çıkma cesaretini verdi."

Terzi Lessner *Bir İşçinin Anıları* adlı kitabında şunları yazar:

"Marx'ın evi tüm arkadaşlara açıktı. Marx ailesiyle birlikte geçirdiğim güzel zamanları asla unutmayacağım. Orada ender raslanan bir güzelliğe ve seçkin bir görünüme sahip dikkat çekici, büyük bir kadın olan Bayan Marx pırıl pırıl parladı. Öylesine iyi, sevimli ve kibar, her tür kibirden ve katılıktan arınmış bir kadındı ki, onun evindeyken insan kendini bir ananın ya da kızkardeşin yanındaymış gibi hissederdi. Tüm varlığıyla İskoçyalı halk ozanı Robert Burns'ün şu sözlerini anımsatırdı: *'Woman, lovely woman, heaven destined to temper man'* * İşçi hareketine coşkuyla bağlıydı ve burjuvaziye karşı mücadelede kazanılan en ufak bir başarı bile onu mutluluğa boğardı."

Bir süre Londra'da bulunmuş olan Auguste Bebel şunları anlatır:

"Londra'da geçirdiğim tek pazar günü hepimiz Marx'ın sofrasına konuk olduk. Bayan Jenny Marx'la daha önce tanışmamıştım. Çok soylu bir insan havası vardı ve he-

* Tanrı'nın erkeği yumuşatmak için yarattığı kadın, sevimli kadın. (çev.)

men sempatimi kazandı. Konuklarını çok hoş ve sevimli bir biçimde ağırlamayı biliyordu."

MARX'IN KIZLARI

Jennychen.

Jenny artık yirmi yaşındadır. Babası gibi siyah gözleri ve saçları vardır. Annesinden aldığı yumuşaklık, tutkulu kişiliğini yatıştırmıştır. Marx onda hem kendi tepkilerini, hem de karısının özelliklerini bulmaktadır. Bu en sevdiği büyük kızı için *"Jenny is most like me"** demektedir.

Jenny bildiği yabancı diller sayesinde yavaş yavaş Marx'ın sekreterliği ve yardımcılığı görevini annesinden devralır. Önemli uluslararası olayları yakından izlemekte, uluslararası harekete bağlı çok sayıda grupla babası adına düzenli olarak yazışmaktadır.

Daha 1863'te Polonya davasına coşkuyla bağlanan Jenny, Polonyalı ayaklanmacıların simgesi olan haçı uzun süre boynunda taşıyacaktır. Ailenin tüm üyeleri gibi o da İngiliz ve Fransız hükümetlerinin Polonya konusundaki ikiyüzlülüğünden ve riyasından şikayetçidir.

İngiltere ve Fransa'da işçiler ısrarla Polonya'yı korumaya yönelik bir müdahalede bulunulmasını istemektedirler. Napoléon müdahale etmek için duyduğu büyük isteğin İngilizler tarafından engellendiğini ileri sürmektedir. Suç ortağı Palmerstone ise İngiliz işçilerine hiçbir şey yapamayacağını çünkü Fransa'nın buna karşı çıktığını söylemektedir.

Bu uğursuz kaba güldürü aynı ölçüde "başarılı" bir başka olayı. Léon Blum'un İspanya İç Savaşı sırasında İngilizler'in harekete geçmemelerini gerekçe göstererek izlediği müdahale etmeme politikasını anımsatıyor. Oysa

* Bana en çok Jenny benzer. (çev.)

muhafazakâr İngiliz hükümeti Fransa'yla ilişkilerini *koparamazdı*. Uluslararası konjonktür nedeniyle *kesinlikle* Fransa'nın çizgisini izlemek ve desteklemek *zorundaydı*. Fransız delegasyonuna söylenen ve tekrarlanan buydu.*

Polonya sorunu çok önemlidir. Aslında Uluslararası Emekçiler Derneği Londra'da bu konuda düzenlenen büyük İngiliz-Fransız ortak işçi gösterisinden ve delegasyonlararası görüşmelerden doğacaktır.

Jennychen uluslararası siyasi etkinliklere giderek daha yoğun bir biçimde katılmaktadır. Henri Rochefort'un yayımladığı *La Marseillaise*'de J. Williams takma adıyla İrlanda sorunu üzerine bir dizi makalesi yayımlanır.

Dr. Kugelmann'a yazdığı uzun mektuplar ateşli ve cesur kişiliğini, ezilenlere duyduğu bağlılığı ortaya koymaktadır.

Bunlardan birinde Fransa'daki duruma ilişkin uzun ve son derece ilginç çözümlemeler yaptıktan sonra şöyle devam eder:

"*La Marseillaise* için yazmayı sürdürüyorum. Ulusal İrlanda gazetesi *Irishman* birçok mektubumdan alıntılara yer verdi. Şu sıra İrlanda'dan siyasi tutukluların durumuyla ilgili haber bekliyorum."

Ve daha ileride:

"İki haftadan beri Londra'nın bir banliyösünden ötekine koşuşturup duruyorum (bu, bu devasa kentte hiç de azımsanacak bir iş değil). Sonra, çoğu zaman sabahın birine kadar mektup yazıyorum. Bu yolculukların ve mektup-

---

* Bunu Cumhuriyetçi İspanya Komitesi'nin sekreteri sıfatıyla katıldığım ve babamın Winston Churchill ve yazar H.G. Wells ile Londra'daki evlerinde yaptığı iki uzun görüşmeden; Prof. Paul Langevin, Victor Busch ve Jean Longuet'nin, hepsi de Léon Blum'un uğursuz müdahale etmeme projesine karşı olan liberal muhafazakâr Athol düşesi, liberallerin önderi Sir Archibald Sinclair ve İşçi Partisi'nin önderi Clement Atlee ile Westminster'da (Parlamento) yaptıkları konuşmalardan biliyorum.

ların amacı mültecilere yardım için para bulmak. Ne yazık ki şu ana kadarki çabalarımız boşa çıktı! Utanmaz basının iğrenç iftiraları İngilizler'i komünarlara karşı öylesine etkiledi ki, genelde onlardan müthiş korkuyorlar. İşverenler laflarını bile işitmek istemiyorlar. Takma adlarla iş bulmayı başaranları kim oldukları anlaşılır anlaşılmaz kapının önüne koyuyorlar.

"Benzer bir olay benim de başımdan geçti. 'Yüz kızartıcı' bir hareket olan Komün'ü savunan *'kundakçı'* önderin kızı olduğumu öğrenince dehşete kapılan Monroëler* benimle ilişkiyi kestiler."

Jenny, Marx'ın yapıtında duyduğu hayranlık nedeniyle kendisinden *Kapital*'in ikinci cildini bitirmesi için babasını sıkıştırmasını isteyen Dr. Kugelmann'ı yanıtlarken büyük bir tepki gösterir:

"Babamın sağlığı söz konusu olunca şakaya yer yok. Bana 'Mohr'un büyük yapıtını tamamlayıp misyonunu yerine getirmesi gerektiğini söylüyorsunuz. İçiniz rahat olsun sevgili dostum. Böyle bir yüreklendirmeye ihtiyacım yok. Benim için babamın serçe parmağı şimdiye kadar yazılmış olan ya da hiç yazılmayacak tüm kitaplardan daha değerlidir. [...] Sürgünlüğümüz, tecrit yılları vd. proletaryanın soylu davası uğruna katlanılmış fedakârlıklardır. Bundan pişmanlık duymuyorum. Ama gene de hâlâ bazı insani zayıflıklarımın olduğunu ve babamın sağlığının benim için *Kapital*'in son cildinin tamamlanmasından daha değerli olduğunu itiraf ediyorum."

Laura

Laura on dokuz yaşındadır. Kumral ve açık tenlidir. Zarif ve sportiftir. Binicilikle uğraşmaktadır. Yakınları ona "güzel ve soylu" binici demektedirler.

---

* Jenny'nin iki yıldır çocuklarına öğretmenlik yaptığı İskoç aile.

Ev dışı yaşam onu kızkardeşlerinden daha fazla çekmektedir.

Zeki ve kültürlü bir kız olan Laura, siyaset konusunda son derece bilgilidir. Ama daha az ateşli, daha az tutkulu, daha az duyarlı bir kişiliği olduğundan siyasi etkinlikleri daha sınırlıdır.

Ablasının Marx'ın ayrıcalıklı ve işine tutkuyla bağlı yardımcısı, en sevdiği kızı olduğu doğrudur.

1865 yılının sonlarına doğru Maitland Park'ta boy gösteren ve çok geçmeden evin gediklisi olan genç bir tıp öğrencisi kendisince âşık olduğunda henüz yirmi yaşındadır. Bu delikanlı Paul Lafargue'dır.

Birkaç ay sonra nişanlanan çift 1868'de evlenecektir.

Bu olaylar Laura'nın geçici olarak sahneden çekilmesinin nedenini açıklar. İleride, Fransa'da Paul Lafargue'ın gölgesinde –ve Engels'in sıkı, dikkatli ve sürekli denetimi altında– Fransız sosyalist hareketi içinde çok önemli bir rol oynayacaktır.

Eleanor "Tussy"

Eleanor –daha çok Tussy olarak tanınır– kızların en küçüğüdür. Bütün aile tarafından çok sevilen ve şımartılan Eleanor her tür kaprisine hoşgörü gösterileceğini bilmektedir.

Çok yetenekli olan Tussy'nin davranışları biraz babasının gençliğini anımsatmaktadır. Her şeyle, toplumsal sorunlarla, edebiyatla, şiirle, özel olarak da birçok yönden benzediği ablası –babaannem– gibi tiyatroyla ilgilenmektedir.

Jennychen gibi o da son derece duyarlı, cesur ve candandır. Ama ondan daha tutkulu, daha coşkuludur.

Birbirlerine çok yakındırlar. Tussy Jennychen'in çocuklarını, özellikle de ikinci bir anne gibi olacağı babam "Johnny"yi çok sevmektedir. Çocukluğunun ve gençliğinin

Marx'ın küçük kızı Elanor Marx-Aveling (1855-1898)

bir bölumunü Tussy'nın yanında geçirecek olan Johnny'ye Marxizm'i benimseten o olacaktır. Bir mektubunda babaanneme "Jean'ı öyle çok seviyorum ki onun senin oğlun olduğunu unutuyorum." diye yazabilecektir.

Laura'yla ilişkileri çok daha az samimidir. Birbirlerinden çok farklıdırlar. Tussy tıpkı babası gibi özveri anlayışını sonuna kadar götürürken, daha silik bir insan olan Laura olaylara daha felsefi bir biçimde, hatta belli bir kayıtsızlıkla yaklaşmaktadır.

Laura şıktır. Oysa giyim-kuşam, maddiyat Tussy'nin umurunda bile değildir. British Museum'da karşılaştığı iktisatçı Sydney Webb'in müstakbel karısı Bayan Beatrice Potter onu şöyle anlatır:

"Dört bir yana uçuşan bukleli siyah saçlarıyla sevimli bir kız. Orijinal giysiler giyiyor. Kıyafeti özensiz. Güzel kara gözleri canlılık ve kurnazlıkla dolu, ama hatları ve ifadesi hoş değil; teni çalkantılı bir yaşamı olduğunu gösteriyor."

Marx'ın ziyaretine gelen Édouard Bernstein "babası gibi siyah saçları ve gözleri ve son derece müzikal bir sesi olan" Tussy'den derin bir biçimde etkilenir. "Duyarlılığı ve tutkulu mizacıyla partiyle ilgili tartışmalarımıza şaşırtıcı bir belagatle katıldı." der.

Rus devrimci N. Morozov kendisine "romantik Gretchen'i ya da Faust'taki Margaret'i" anımsatan Tussy'yi "ince, çekici, Alman tipli bir gençkız" olarak betimler.

İngiliz sosyalist Henry M. Hyndman Tussy'nin "babasının fiziksel enerjisine ve kararlılığına [...] ve kıvrak bir zekâya sahip olduğuna" dikkat çeker.

Tussy ablalarının evlenmelerinden sonra babasının yanında kalır ve o zamana kadar Jenny'nin yürüttüğü yardımcılık görevini üstlenir. Avrupa'daki sosyalist hareketlerin tüm sorunları hakkında derin bir bilgi sahibidir ve bu hareketlerin önderlerinin çoğunu tanımaktadır.

Komün'ün Tarihi'nin –bu kitabı İngilizce'ye çevirecektir– yazarı olan komünar Lissagaray ile nişanlanan Tussy birkaç yıl sonra, babasının muhalefetine teslim olur ve istemeye istemeye ondan ayrılır.

Marx'ın kaygılarını anlamak güç değildir. Tussy'nin geleceğini düşünmektedir. Gencecik kızını karısının çektiği korkunç sıkıntılardan uzak tutma kaygısındadır. Bu nedenle daha önce Laura'yla nişanlılığı sırasında Paul Lafargue için getirdiği aynı itirazları ortaya koyar.

Lissagaray'ın bu sürgün toprağında ne tutunacak bir dalı, ne de bir işi vardır. Hem sonra Tussy'den on-on beş yaş kadar büyüktür. Bu yetenekli gazetecinin nitelikleri aleyhine işlemektedir. Mutlak çıkar gözetmezliği bir aile kurup bakabileceğine dair güven vermemektedir.

Lissagaray'den açıkça nefret eden Lafargue'ın Marx'ın yanında ısrarla Basklı gazetecinin "bireyciliği"nden söz etmesi de bu muhalefetin güçlenmesine katkıda bulunmaktadır. Tussy ablası Jenny'ye yazdığı bir mektupta Lafargue'lar'ın hem de Marx'ın kendi evinde nişanlısına karşı takındıkları "kaba ve kötü niyetli" tutumdan acı acı yakınır.

Özel yaşamındaki bu dram çok duyarlı bir insan olan Tussy'yi etkiler ve iç çatışmasını daha da derinleştirir: Karşı koyamadığı bağımsızlık özlemiyle ailesine duyduğu derin bağlılık arasında kalmıştır. Çözmek için boşuna çabalayacağı bu sorun uzun yıllar kafasını kurcalayacaktır.

Ne özlemlerinden ne de evlatlık görevlerinden vazgeçmek istemediğinden ikisini uzlaştırmaya çalışır. Beatrice Potter'ın dikkatini çeken o "çalkantılı yaşam"ı sürdürür. Babasının da yüreklendirmesiyle kendisini tiyatro tutkusunun kollarına bırakır. Ünlü şair Shakespeare konusunda büyük bir uzman olan James Furnival'in kurduğu Yeni Shakespeare Derneği'ne üye olur ve başka birçok edebiyat derneğinin etkin bir üyesi durumuna gelir.

Bu etkinlikleri sırasında Ernst Redford ve Dollie (Caroline) Maitland gibi genç oyuncularla, başta Israel Zangwill, Georg Bernard Shaw ve 1804'te evleneceği Dr. Edward Aveling olmak üzere parlak yazar ve aktörlerle tanışıp yakın dost olur.

Dil öğrenme konusunda çok yetenekli olan Tussy (daha o sırada İngilizce, Almanca ve Fransızca'yı mükemmel bir biçimde konuşmaktadır) Norveççe öğrenir. Henrik Ibsen'e büyük bir hayranlık duymaktadır. Çevirileriyle yazarın İngiltere'de tanınmasına önemli katkıda bulunur. Başka kitapların yanı sıra Israel Zangwill'le birlikte *Doll's House*'un (Bebek Evi) İngilizce bir uyarlamasını kaleme alır.

Aynı özen ve tutkuyla *Madam Bovary*'nin başarılı bir çevirisini yapar. Bu çeviri İngiliz yayımcılar tarafından bugün bile kullanılmaktadır.

Edebiyatla ilgili etkinliklerini yoğunlaştırır; sırasıyla çevirmen, yazar, uyarlamacı ve oyuncu olur. Bu arada sosyalizm mücadelesini de ihmal etmemektedir.

Babasının ölümünden sonra sendikalardaki sosyalist propaganda etkinlikleriyle ve Marx'ın düşüncesinin yayıl-

ması için yürütülen çalışmalarla giderek daha çok uğraşmaya başlar. Sosyal Demokrat Federasyon'un üyesi, Sosyalist Birlik'in kurucu üyesi ve emekçi kitle hareketleri ile sendikaların örgütleyicilerinden olan Eleanor, İngiliz Sosyalist Partisi'nin kuruluşunu müjdeleyenler arasında yer alacaktır.

MARX'IN DAMATLARI

Komünar Charles Longuet. Paul Lafargue

1865 yılı içinde birkaç hafta arayla iki genç Fransız Marx'ın ziyaretine gelir. Adları Charles Longuet ve Paul Lafargue'dır.

Yirmi altı yaşında iri yarı bir Norman olan birincisinin daha şimdiden devrimci bir geçmişi vardır.

Yirmi üç yaşında kreol* bir tıp öğrencisi olan ikincisi ise Fransız üniversitelerinden "uzaklaştırılmış"tır.

Onları Maitland Park'ta içten bir biçimde ağırlayan Marx'ın bu delikanlıların damatları olacaklarından ve sosyalizmin gelişmesinde önemli bir rol oynayacaklarından kuşkusu yoktur.

Friedrich Lessner sonradan şunları yazacaktır:

"Marx büyük kızları Jenny ve Laura'nın mükemmel yoldaşlarla evlendiklerini görmekten büyük bir mutluluk duydu. Jenny, Charles Longuet ile Laura ise Paul Lafargue'la evlendi. [...]

"Yaşasaydı çocuklarının işçi sınıfının kurtuluşu için yürüttükleri propaganda çalışmalarını nasıl da büyük bir ilgiyle izlerdi!"

1868'de Laura'yla evlenerek aileye ilk giren Paul Lafargue olur.

---

* İspanyol sömürgelerinde doğmuş Avrupalı. (çev.)

15 Ocak 1842'de Santiago de Cuba'da doğan Lafargue'ın ailesiyle ilgili olarak, Saint-Domingueli bir melezle evlenmiş Bordeauxlu bir dedesi ile Karaip yerlisi bir büyükannesi olduğundan başka pek az şey bilinmektedir.

Anne ve babası turfanda sebze meyve ticaretinden biraz para kazandıktan sonra Bordeaux'ya yerleşir.

Bordeaux Lisesi'nde öğrenim gördükten sonra, teredüdlerine rağmen, babasının isteğine boyun eğerek tıp öğrenimine başlar

Ama Paul siyasetten başka hiçbir şeye ilgi duymamaktadır. Liege'de toplanan Uluslararası Öğrenci Kongresi'nde çıkan olayların ardından, "toplumsal düzenin temel kurallarına saldırma" suçundan "iki yıl süreyle" üniversiteden uzaklaştırılan öğrenciler arasında yer alır

Okuldan kurtulma telaşı ve babasının ısrarları nedeniyle öğrenimini yurtdışında sürdürmeye karar verir. Bu iş için İngiltere'yi seçmesi oldukça tuhaftır. Tek kelime bile İngilizce bilmemektedir. Ama Enternasyonal'in merkezi olan Londra, tüm militanları olduğu gibi kuşkusuz onu da kendine çekmektedir.

Böylece Maitland Park'ın konuğu olur

O sırada güçlü kuvvetli, sportif, iyimser ve keyif ehli yakışıklı bir delikanlıdır.

Kanından gelen neşeli, coşkulu ve taşkın bir kişiliği vardır. Kendisinden emin ve hoşnuttur. Bordeauxlular'a özgü olduğu söylenen biraz palavracı bir yanı vardır Sonraları Engels'e yazacağı gibi "çok kendini beğenmiş"tir.

Marx'ın ortanca kızı Laura'nın kocası Paul Lafargue (1842-1911)

Ancak güneylilere özgü kolay ve rahat konuşma özelliği, lüks merakı, coşkusu –yirmi üç yaşındadır– Marx'a sevimsiz gelmemektedir.

İlk başta "Enternasyonal'in önderi"nin cazibesine kapılmış olan melez Lafargue, kumral Laura'ya tutulmakta gecikmez.

Bu çekimin nedenini anlamak güç değildir. Laura da onun gibi sportiftir, ailede ev dışı yaşama en meraklı olan odur. Zariftir. Kızkardeşlerinden daha az mücadeleci olan Laura, Lafargue'ın çekici yanlarına ve kabına sığmayan canlılığına duyarsız görünmemektedir.

Marx'ların birbirlerine lakap takma merakı vardır. Laura'nın takma adlarından birinin "Hottentot" olması oldukça ilginçtir. Oysa bir melezle evlenecektir!

Marx "Afrikalı" lakabını takacağı delikanlının kendisine gösterdiği yakınlığın ve sürekli ziyaretlerinin gerçek nedenini anlamakta güçlük çekmez.

Kısa bir süre sonra Engels'e şu satırları yazar:

"Laura dünden beri tıp öğrencisi kreolüm Bay Lafargue'la hemen hemen nişanlı. Laura ona da diğerlerine olduğu gibi davranıyordu ama kreollerin duygusal aşırılıkları, biraz delikanlının canına kıymasından duyduğu endişe, biraz da ona duyduğu ilgi (delikanlı akıllı, enerjik, çok sportif ve yakışıklı) bu uzlaşmayla sonuçlandı. Delikanlı önce bana bağlanmıştı ama ilgisini babadan kızına aktarmakta gecikmedi."

Ve kısa bir süre sonra kendini Lafargue'a, damat adayının kişiliğine ilişkin çok şey söyleyen şu sert uyarı mektubunu yollamak zorunda hisseder:

"Size aşağıdaki uyarıları yapmama izin veriniz:

"1° Eğer kızımla olan ilişkinizi sürdürmek istiyorsanız 'kur yapma' yönteminizi gözden geçirmeniz gerekecek. Verilmiş bir söz olmadığını, henüz her şeyin geçici olduğunu, Laura nişanlınız olsa bile kural gereği uzun soluk gerektiren bir işin söz konusu olduğunu unutmamanız gerektiğini biliyorsunuz. [...] Yalnızca bir haftalık jeolojik bir süre için-

de davranışlarınızda günden güne meydana gelen değişiklikleri dehşetle gözledim. Kanımca gerçek aşk kendisini kesinlikle tutkunun kapıp koyuverilmesi ve zamanından önce gelişmiş bir samimiyet gösterisiyle değil, ihtiyatla, alçak gönüllülükle, hatta âşığın idolü karşısındaki utangaçlığıyla gösterir.

"Kendinizi savunmak için kreol mizacınıza sığınıyorsanız benim görevim de mizacınızla kızım arasına kendi aklımı koymak. Onu Londra iklimine uygun bir tarzda sevmeyi beceremiyorsanız uzaktan sevmeye katlanmanız gerekecek. Ne demişler: Anlayana sivrisinek saz anlamayana davul zurna az.

"2° Laura ile olan ilişkinizi kesin sonuca bağlamadan önce ekonomik durumunuzla ilgili ciddi ve aydınlatıcı bilgilere ihtiyacım var. [...]

"Ben tüm servetimi devrimci mücadelelerde harcadım. Buna da hiç pişman değilim. Yalnızca kızımı, annesinin yaşamını mahveden tehlikelerden elimden geldiğince korumak istiyorum.

"Şu anki durumunuza gelince, bu konuda kendim araştırma yapmadım. Ancak istemediğim halde bana ulaşan bilgiler kesinlikle iç açıcı değil. Ama bunları es geçiyorum. Genel durumunuza gelince, hâlâ öğrenci olduğunuzu, Liège olayı nedeniyle Fransa'da mesleki geleceğinizin neredeyse bitmiş olduğunu, İngiltere'ye uyum sağlamanız için mutlaka öğrenmeniz gereken İngilizce'yi hâlâ bilmediğinizi ve en iyi durumda bile geleceğinizin kuşkulu olduğunu biliyorum.

"Gözlemlerim sonucunda hummalı etkinlik ve iyi niyet nöbetlerine rağmen yaradılışınız gereği *çalışkan olmadığınıza* da ikna oldum.

"Ailenize gelince onlar hakkında hiçbir şey bilmiyorum.

"Nişanlanma tasarınıza ne gözle baktıklarını bilmiyorum. Tekrarlıyorum; bana aydınlatıcı, olumlu bilgiler gerekiyor.

"Zaten *hayat konusunda gerçekçi* bir insan olarak benden kızımın geleceğine idealistçe yaklaşmamı bekleyemezsiniz.

"Siz ki *şiiri ortadan kaldırmayı* isteyecek kadar pozitif bir insansınız herhalde çocuğumun sırtından şairlik yapmak istemezsiniz.

"3° Bu mektubun yanlış anlaşılmasını engellemek için size bugün nikah kıyacak durumda olsaydınız bile bunun olmayacağını bildiriyorum. [...] Evlenmeyi hayal etmeden önce olgun bir insan olmalısınız. Ayrıca hem size hem de ona uzun bir deneme süresi gerekiyor."

Marx Lafargue'a yaptığı uyarıları sözlü olarak da tekrarlamak zorunda kalacaktır.

Engels'e şunları yazar: "Bizim kreole dün gece İngilizler'e özgü daha soğukkanlı tavırlar edinmeyi beceremezse Laura'nın onu başından savacağını izah ettim.

"Bunu net olarak anlaması gerekiyor yoksa her şey suya düşecek."

Nikâh 2 Nisan 1868'de kıyılır ve Laura ilk çocuğunu beklerken Lafargue iyi kötü öğrenimini tamamlar.

"İnanmadığını" söylediği tıptan çok siyasetle uğraşmakta olan Paul, Fransa'ya dönmek için sabırsızlanmaktadır.

Bu arada Marx'a ve kendi babasına Fransa'da hekimlik yapabilmek için gerekli olan iki sınava girme (basit bir formalite) sözü vermiştir.

Ama bu konuda hiçbir şey yapmaz. Laura'nın geleceği Marx'ın kafasını kurcalamakta, bu umursamazlıktan kaygılanmaktadır. Williams adıyla Paris'e gider. Lafargue vaatlerini tekrarlarsa da sözünde durmaz. Muhalefet gazetelerinin yazıişleri bürolarına takılmakta, makaleler yazmaktadır...

1870 savaşı sırasında Laura'yla birlikte Enternasyonal'in temsilcisi sıfatıyla hareket edip rol oynayabileceğini umduğu Bordeaux'ya gider.

Hep kabına sığmayan bir coşku ve abartılı bir iyimserlikle Jenny'ye şöyle yazar:

"Bana yolladığınız İngiliz gazeteleri çok işime yarayacak çünkü onları Bordeauxlular'ın *gözlerini kamaştırmak* için kullanacağım."

Ama etkinliği oldukça sınırlı görünmektedir.

Bordeaux cumhuriyet savcısı raporunda Lafargue hakkında şunları yazar:

"Onun Enternasyonal'in başrahibi Karl Marx'ın damadı olduğunu sanıyorum, ama bu derneğe üye kaydetmekten başka bir işle uğraşıyora benzemiyor. Yaşanan olaylara katıldığını gösteren hiçbir kanıt yok."

Bir süre İspanya'da kalan Lafargue'ın bu ülkede yürüttüğü siyasi çalışmalar Bakunin'in anarşist görüşlerinin etkisi nedeniyle sonuçsuz kalır. Londra'ya umudu ve hevesi kırılmış olarak döner. Aralarında yer almadığı komünarlara belli bir küçümsemeyle bakmaktadır.

Mesleğini icra etmek yerine, bir fotolitofgraf atölyesi kurmak gibi tuhaf bir fikir geliştirir. Bu girişim başarısızlıkla sonuçlanır. Laura yaşamak için ders vermekte, Paul ise Engels'den sürekli olarak para yardımı istemektedir.

Lafargue Fransa'ya dönüşünde kendisi için en uygun yolu bulacak, Jules Guesde'le birlikte Marxizm'i vülgerleştirecektir. Bu konuda tartışmasız bir yeteneğe sahiptir.

Marxizm'i aşırı derece basitleştirmekte ve "iktisadi yazgı" gibi sık sık tekrarlanan ifadeler kullanmaktadır. Bunlar Marx'ı çileden çıkartacak şeylerdir.

Lafargue'ın dostlarından olan, *Le mouvement socialiste* adlı derginin müdürü şöyle yazar: "Fransa'ya koruduğu 'özel' biçimle Marxizm'i sokan Lafargue'dır."

Lafargue kafa karışıklığı nedeniyle birçok hata işlemektedir. Engels "ekonomi-politik konusundaki zayıflığına" dikkat çekerek onu sık sık uyarmaktadır.

Ona: "Kuramın aslına daha sadık kalmaya çalışın." diye yazar. "Marx hafife alınmasına göz yumulacak bir insan değil." Lafargue ise onu şöyle yanıtlar: "Sizi memnun etmek güç."

Lafargue yetersizliklerine rağmen bıkmadan usanmadan yürüttüğü güçlü propaganda etkinlikleriyle Marxizm'i Fransa'ya sokan kişi olarak kalacaktır.

Charles Longuet. Jenny

Dedem Charles Longuet, toprakla uğraşan Normandiyalı eski bir Norman burjuva ailesinin çocuğu olarak 1839'da Caen'de dünyaya gelir. Ailesi monarşist, liberal ve katoliktir. Avukat olan büyükdedesi 1789'da Caen bölgesinde yaşayan burjuvaların ve emekçilerin hak taleplerini kaleme alan kişidir.

İmparatorluğa ve otoriter rejime nefret duygusuyla yetiştirilen Longuet güçlü bir klasik öğrenim gördükten ve Yunan filozoflarını inceledikten sonra cumhuriyetçi ve tanrıtanımaz olacaktır.

Hukuk öğrenimine başladıktan hemen sonra, 1863'te Rouen'da Gambetta'yla birlikte *La jeunesse normande* adlı küçük bir gazete yayımlamaya başlar. Gazetenin ilk sayısı imparatorluk savcısı tarafından derhal toplatılır.

Bunun üzerine hukuk doktorasını hazırlamak, tarih okumak ve İngiliz dili ve edebiyatı eğitimini sürdürmek için Paris'e gider.

Proudhon'dan etkilenen ve toplumsal sorunlara büyük ilgi duyan ateşli Quartier Latin gençliği onu derhal kendine çeker.

Hastanelerde çalışan genç bir doktor olan Georges Clemenceau, gencecik bir yazar olan Anatole France, Henry Bauer, Louis Rogeard ve daha ileride Charles Baudelaire ile çok yakın dost olur. Başlıca buluşma yerleri bir ölçüde Stehely Kahvesi'ni ve Berlin'deki *Doktorklub*'u anımsatan Glaser Birahanesi'dir. Burası edebiyat ve felsefe, özellikle de siyaset tartışmalarının yapıldığı ve sayısız dergi projesi hazırlandığı bir merkezdir.

Charles Longuet Georges Clemenceau ile birlikte *Écoles de France* adlı küçük bir gazete kurar. Hakkında dava açılan gazete kısa bir süre sonra kapatılır ve kurucusu dört ay hapis cezasına çarptırılır.

Longuet Sainte-Pélagie'deki hücresinde ünlü hicivci Henri Rochefort'la birlikte kalacaktır.

Charles Longuet La rive gauche'u kuruyor. *George Clemenceau* ve *Anatole France. Victor Hugo.*

Marx'ın büyük kızı Jenny'nin kocası Charles Longuet (1839-1903)

İnatçı bir insan olan Charles Longuet, imparatorluk zindanlarından çıkar çıkmaz daha önemli bir gazete olan *La rive gauche*'u kurar. Filozof Nettlau bu gazeteyi "dönemin en ileri sosyalist yayın organı" olarak niteleyecektir.

Dedem Georges Clemenceau, Anatole France, Louis-Auguste Rogeard, Victor Hugo ve şair Sully-Prudhomme'dan oluşan parlak bir yazı kuruluyla birlikte çalışmaktadır. On yedinci sayısında gazete hakkında dava açılır ve Charles Longuet imparatorun kısa bir süre önce yayımladığı *Caesar'ın Yaşamı* adlı kitabıyla dalga geçtiği "La Palisse Hanedanı" adlı alaycı makalesi nedeniyle sekiz ay hapis cezasına çarptırılır.

Henry Bauer* *Bir Delikanlının Anıları* adlı kitabının "Glaser Birahanesi" başlıklı bölümünde tüm bu dönemi mükemmel bir biçimde anlatır:

Yeni Kaledonya'ya sürülen komünar. Académie Goncourt üyesi Gérard Bauer'in babasıdır

"Arkadaşlarım arasından üç özgün kişilik belleğime kazınmış durumda. Bu insanların beni etkileyen manevi ve fiziksel özelliklerini olduğu gibi aktarabilecek durumdayım.

"Üçünün en üstün olanı, sivri köşeli, çıkıntılı bir yüzü olan yirmi beş yaşında ince uzun bir delikanlıydı. Don Quihotte'ye özgü bir yumuşaklık ve iyilikle dolu bir yüz ifadesine sahip bu delikanlının adı Charles Longuet'ydi. Beş yıl önce Caen'den geldiğinde şaşılacak derecede bilgiliydi ve renkli, zengin bir dile sahipti. En nitelikli delikanlılar, sol yakanın zeki ve cesur gençleri çok geçmeden çevresinde toplandılar. Önceden izin alma ve teminat akçesi yatırma gibi engellemeler nedeniyle büyük bir günlük siyasi gazete yayımlanamadığından, haftalık bir edebiyat dergisi aracılığıyla imparatorluk karşıtı tartışmalara girişebilecek kadar cesurdular. Silah olarak iğnelemeyi, imayı, tarihsel karşılaştırmaları kullandıkları küçük çaplı bir savaş vermeye zorlanmışlardı ve canavarı laflarla iğnelemeye çalışıyorlardı. Bulutları yarıp geçen şimşekleri andıran bu mızraklar çok güçlü darbeler indirdi; 'Labienus'un Niyeti', 'La Palis Hanedanı' gibi makaleler o suskunluk ortamında uzun süre yankılandı.

"Bu öncü yayınların manevralarını Charles Longuet yönetiyordu. Bunlardan üçünün düşman tarafından yok edilişine tanık oldu. Her defasında kendisi de para ve hapis cezalarına çarptırıldı."

Hapiste zaman yitirmeye niyeti olmayan Longuet *La rive gauche*'un yayımını sürdürmek için Belçika'ya iltica eder. Kral I. Léopold'ün "özel" emriyle bu ülkeden sınırdışı edilince yayını "özgür" kent Frankfurt'ta sürdürmeyi dener. Ama bu "özgürlük" o kadar sınırlıdır ki ikinci sayının çıkmasından sonra Bismarck'ın emriyle oradan da kovulur.

Daha o sırada Enternasyonal'in üyesi olan Longuet büyük bir sebat göstererek girişimini sürdürmek üzere Kasım 1865'te Londra'ya geçer.

Maitland Park'ın konuğu olur ve eve sık sık girip çıkan insanlardan biri durumuna gelir. Marx yirmi altı yaşındaki bu delikanlıya "entelektüel ve ahlaki üstünlüğü" kadar devrimci çalışmaları nedeniyle de değer vermektedir.

Marx Ocak 1866'da Engels'e: "Longuet ayın dokuzunda UED'nin Genel Kurulu'na girdi ve Belçika ile haberleşme sekreterliğine atandı." diye yazar.

Jennychen daha o sırada dedemi derinden etkilemektedir. Jenny de ona değer vermektedir. Ancak siyasi tartışmalarda canlı ve heyecanlı olan Longuet, özel ilişkilerde Marx gibi yumuşak, ihtiyatlı ve ölçülü biridir.

O sırada ne onun ne de Jennychen'in yoğun siyasi çalışmalardan başlarını kaşıyacak zamanları yoktur. Charles işçileri ve aydın gençliği saran yoğun siyasi kaynaşma nedeniyle Fransa'ya dönmek istemektedir. Bagnères-de-Bigorre'da tutuklanır ve Paris'e geri götürülüp Sainte-Pélagie Hapishanesi'ne kapatılır. Sekiz ay hapis yattıktan sonra, UED'nin Lozan'daki ikinci uluslararası kongresine, ertesi yıl da Brüksel Kongresi'ne delege olarak katılır. 1869'da da Basel Kongresi'nde hazır bulunur.

UED'nin Paris Seksiyonu'nun üyesi olan Longuet sık sık Redoute Kulübü ile Molière Salonu Kulübü'ndeki tartışmalara katılmakta ve tıpkı babaannem gibi Henri Rochefort'un yayımladığı *La Marseillaise* adlı dergiye katkıda bulunmaktadır.

Sonra savaş patlak verir.

Paris Komünü

Charles Longuet 4 Eylül 1870'te Édouard Vaillant'la birlikte işgal edilen Yasama Meclisi'nden dönerken Marx'a çektiği telgrafta şunları söyler: "Cumhuriyet ilan edildi. Almanya'daki dostlarınızı harekete geçirin."

Komün sırasında 248. Alay'ın komutanı olan Charles Longuet Ulusal Muhafızlar Merkez Komitesi'nin üyeliğini

yapar. Komitenin yayımladığı bildirilerin büyük bölümünü o kaleme alır. (İçişleri Bakanlığı'nın raporu) Sırasıyla Resmi Gazete'nin müdürlüğü ve XVI. İlçe'nin temsilciliği görevlerinde bulunur. "Kanlı Hafta"nın son günlerini Gobelins Belediyesi'nde General Walery Wroblesky'nin yanında geçirir.

Babamın bana sık sık anlattığı gibi Versailles birliklerinin elinden bir dizi raslantı sonucu kurtulur.

Paris sokaklarında dolaşmakta olan Charles Longuet aniden askeri bir hekimle burun buruna gelir. İnanılmaz raslantı! Bu onun ve Georges Clemenceau'nun yakın dostu Dr. Gustave Dourlen'dır. Başhekim onu hiç korkma, günlerce evinde saklayacaktır. Hayatının tehlikede olduğunu düşünmeden her kapı çalmışında "Kim o?" diye bağıran bu müthiş tedbirsiz "konuğu"nun gürlemeleri nedeniyle bu günleri yüreği ağzında geçirecek, "ikimizi de kurşuna dizdireceksin" diyerek susması için ona yalvaracaktır.

Yürekli Dourlen daha sonra dedemi Saint-Jean de Dieu kardeşlerin Oudinot Sokağı'ndaki evine götürmeyi, oradan da bir rahibin yardımıyla çok büyük tehlikeler pahasına Belçika'ya geçirmeyi başarır.

Belçika'da kalması istenmeyen Charles Longuet Brüksel'den sürülür. İngiltere'ye gitmek üzere gemiye biner. Karaya ayak basar basmaz soluğu Maitland Park'ta alıp kısa bir süre sonra evleneceği Jennychen'i bulur.

Engels Laura'ya şunları yazar:

"Şu sıralar yani Longuet hikâyesi başladığından beri ailen büyük bir neşe içinde. Nişanlılığın sırasında orada burada birbirlerine göz süzenler üzerine tatsız şakalar yapıldıysa bunların tümünün öcünü almış durumdasın: Jenny bu konuda elinden geleni yapıyor. Bu olay ona çok iyi geldi; son derece mutlu ve neşeli, fiziksel olarak daha da iyi. Longuet'ye gelince, çok sevimli bir arkadaş."

Charles ve Jenny duyarlı ve yürekli insanlardır. Her ikisi de gösterişten ve kendilerini öne çıkarmaktan nefret etmektedir.

Marx Jenny'ye yazdığı mektuplarda ona sık sık "Sevgili Don Quihotte'm" diye seslenirdi. Clemenceau da Charles Longuet'yi Cervantes'in roman kahramanına benzetmekte ve ondan "üstün bir üsluba sahip bir yazar. [...] Yaşamının tek kuralı her zaman mutlak bir çıkargözetmezlik olmuştur." diye eklemektedir.

Böylece Jenny kocasında kendisiyle birçok benzer noktası olan Marx'a benzer bir yol katetmiş bir insan bulacaktır.

Kuşkusuz, erdemleri ne olursa olsun, bu dürüst militanı büyük düşünürle karşılaştırmak, onunla aynı mertebeye yerleştirmek söz konusu bile olamaz.

Ama gene de bu benzerliklerin altını çizmeme izin verilmesini diliyorum. Charles Longuet tıpkı Marx gibi ileri gelen bir ailenin oğludur. Tıpkı onun gibi gerici mutlakiyet yönetimine karşı çıkar. Tıpkı onun gibi karşı konulamaz bir biçimde toplumsal sorunların cazibesine kapılır. Tıpkı onun gibi henüz öğrenciyken bir aydınlar grubunun kurucuları arasında yer alır. Bu grubun merkezi bir kahvedir (Glaser Birahanesi). Tıpkı onun gibi dönemin en ileri gazetelerini kurar. Tıpkı onun gibi zorlu bir devrim –ve kan gölüne çevrilen bir baskı– deneyiminden geçer ve sürgünde yaşamak zorunda kalır. Nihayet tıpkı onun gibi kalemiyle kazandığı mütevazı bir yaşam sürecek, bu arada dört çocuğunu sevgiyle büyütecek –Engels onun için "çok iyi bir baba" diye yazar– tüm gücünü ve sınırlı gelirlerini uluslararası sosyalizm davası uğruna harcayacaktır.

Oxford. King's College of London. Edgar Quinet. Victor Hugo.

Dedem ve babaannem Oxford'da bir Fransızca kursu açarlar. Bir süre sonra Jenny Dr. Kugelmann'a şunları yazar:

"Oxford'dan ayrıldık. Yaz döneminde bizden ders alan züppe bilginler, Enternasyonal'in kongre delegeleri arasında Longuet adını görünce çok büyük bir şoka uğramış olmalılar ki eski öğretmenleriyle tüm ilişkilerini kesmeye karar verdiler."

Neyse ki kısa bir süre önce, İngiliz aristokrasisinin en ileri gelen kesiminin kuruluşu olan, Gladstone, Beaconsfield ve Lord Derby'nin yönettiği Londra'daki King's College'da bir Fransız edebiyatı kürsüsü açılmıştır.

Charles Longuet kültürü sayesinde 150 aday arasından birincilikle bu okula kabul edilecektir. Öte yandan Victor Hugo ve Edgar Quinet, ahlaki ve entelektüel nitelikleri nedeniyle onu okula tavsiye etmişlerdir.

Longuet bu kuruluşta Fransa'ya dönene kadar ders verecek, bu arada Charles La Rive takmaadıyla Clemenceau'nun yayımladığı *La Justice* adlı gazetenin Londra muhabirliğini yürütecektir.

5
Son On Yıl

La Haye Kongresi. Kapital'*in yabancı dillerdeki baskıları. Charles Darwin ve Herbert Spencer. Karlsbad'a yolculuklar.*

1872 yılını izleyen dönem Marx'a büyük doyumlar kadar büyük acılar da getirir. İş yaşamından çekilen *alter ego*'su Engels, evine iki adım mesafede oturmaktadır. Damatlarla kalabalıklaşan ailenin tüm üyeleri Londra'da toplanmıştır. Kısa bir süre sonra ev torunlarla şenlenecektir.

Lopatin ve Danielson tarafından Rusça'ya çevrilen *Kapital* Moskova'da 3.000 adet basılır. Fransızca baskı hızla ilerlemektedir. Sosyalist işçi örgütleri gelişmektedir.

Maitland Park'ın sıcak ve uyarıcı atmosferi dedem Charles Longuet'nin Fransızca'ya çevirdiği *Fransa'da İç Savaş*'a yazdığı önsözde mükemmel bir biçimde betimlenmiştir:

"... Bu tarihsel materyalizm mabedinde hep en cesur idealist hayat, yaşanmış olmaya değen tek hayat yaşandı. Orada halkçı mücadelelerde yer aldıkları için sürgünde yaşamak zorunda kalan herkese kucak açılırdı. Öğretisel kayıt ve koşulların, mezhep zihniyetinin zerresinin bile olmadığı o evde, ziyaretçilerden en içten konukseverli-

ğin gerekleri esirgenmezdi. Orada ne orada bulunmayanlar, ne de bağımsızlar haksız görülürdü. Orada İtalyan bağımsızlık hareketinin maceracı ama soylu önderine [Garibaldi]] saygı göstermekten çekinilmezdi. Orada Gustave Flourens gibi birinin Girit ya da Belleville'deki sonuçsuz kahramanlığı bile ancak acı duyularak alaya alınırdı. Ve orada zarif eller romanesk Manche şövalyesinin idealleştirilmiş imgesine sürekli olarak çiçek açtırırdı."

Sayısız insanın bilimsel sosyalizmin kurucusuna gösterdiği saygı, Karl ve Jenny'nin katlandıkları büyük özverilerin en güzel karşılığı olur. Bu destek, yaslarla kararan bu yıllarda onlara direnmek için daha fazla moral gücü verecektir. Lafarguelar'ın ilk üç çocuğunun küçük yaşta ölmesi Marx ve Jenny'yi çok etkiler. Longuetler'in ilk çocuğu amcam Charles'ın bir yaşındayken ölmesine de çok üzülürler. Babam Jean'a doğumundan sonra ziyaretçileri şaşırtacak kadar büyük bir özen ve dikkatle bakılmasının, daha sonraları, özellikle Marx'ın torunu Johnny'nin her isteğine, en ipe sapa gelmez isteklerine bile karşı koymamasının nedenleri kuşkusuz bunlardır.

Kısa bir süre sonra Marx'ın sağlığı bozulur. Bu, mücadele ve yoksunluklar içinde geçen onca yıldan sonra, 1864'te UED'nin kurulmasından Eylül 1872'de toplanan La Haye Kongresi'nin ertesi gününe kadar harcamayı sürdürdüğü olağanüstü çabaların sonucudur.

Çalışmalarının temposu düşer. Gene de boş durmamaktadır. Hastalığın dayattığı ya da hekimin zorla kabul ettirdiği her molanın ardından yeniden yorucu ve ağır işinin başına dönmekte, işe koyulmaktadır. Çok okur. Okuduğu yazarların başında Sainte-Beuve ve Chateaubriand gelmektedir. Bu dönemde eski Friz dilini bile inceler; filozof Herbert Spencer'la ve yapıtlarına özel bir önem verdiği Charles Darwin'le mektuplaşır. Onlara *Kapital*'in birer nüshasını gönderir. Bu büyük doğabilimci ona şu sözcüklerle teşekkür edecektir:

"Bayım, bana büyük yapıtınız *Kapital*'i yollayarak verdiğiniz onur için size teşekkür ediyorum. Her ikimizin de içtenlikle Bilgi'nin yayılmasını arzuladığımızdan eminim. Çünkü bilgi insanın mutluluğuna tartışmasız bir biçimde katkıda bulunacaktır."

Marx aşırı bir özenle ve sık sık değişiklikler yaparak *Kapital*'in Fransızca çevirisini baştan sona gözden geçirir. Almanca ikinci baskıyı yayıma hazırlar ve kitabın II. cildi için yığınlarca not ve belge biriktirip sınıflandırır. Ancak karaciğer hastalığının ağırlaşması onu tüm çalışmalarını kesmek zorunda bırakır. Doktoru Gumpert ısrarla Çekoslovakya'daki ünlü Karlsbad (bugün Karlovy Vary) kaplıcalarda bir kür yapmaya gitmesi gerektiğini söylemektedir. Sonunda Marx bu ısrarlara boyun eğer.

Karlsbad

Marx kendisi gibi hasta olan Tussy ile birlikte yola çıkmadan önce Avusturya hükümetinin çıkarabileceği güçlüklerden çekinerek İngiliz vatandaşlığına kabul edilmesi için İçişleri Bakanlığı'na başvurur. Yanıt ancak yola çıktıktan sonra eline geçecektir. Marx'ın talebi şu gülünç gerekçeyle reddedilir: *"This man was not loyal to his king"**

Marx ve Tussy Karlsbad'da Dr. Kugelmann ve ailesini bulurlar. Kasıtlı olarak gizli tutulan gelişleri başlangıçta dikkat çekmez. Ancak kısa bir süre sonra *Der Sprudel* gazetesi şu kısa haberi yayımlar: "Enternasyonal'in ünlü yöneticisi Marx ile Rus nihilistlerinin önderi Polonyalı Kont Plater kür yapmak için Karlsbad'a geldiler." Bu "enformasyon"un ardından izlenmeye başlayan Marx her şeye rağmen porselen fabrikalarında çalışan işçilerle buluşmayı başarır.

* Bu adam kralına sadık değildi.

Bu kür –ve 1875, 1876 yıllarındaki diğer kürler– çok faydalı olur. Marx yeniden gücüne, neşesine ve sağlığına kavuşur. Ünlü çalışması *Gotha Programı'nın Eleştirisi* hem içeriği hem de biçimiyle bunu ortaya koyar.

Yeni Prusya yasaları nedeniyle artık Karlsbad'a gitmesi olanaksız olan Marx Ağustos 1877'de Bad Neuenahr'da kısa süreli bir kür yapacaktır. Oraya karısını ve Tussy'yi de götürür.

1878'den sonra Karl'ın ve Jenny'nin sağlık durumları ağırlaşır. Yiğitçe ve sessizce acı çekmektedirler. Jenny her şeye rağmen konuklarını tatlı dille, güleryüzle ağırlayacak kadar büyük bir moral güce sahiptir. Marx'a gelince, acılarını bastırarak okumaktan, mektuplaşmaktan, başta Rusya'daki mali durum olmak üzere incelemeler yapmaktan geri kalmamakta, sosyalizmin dünyadaki gelişmesini dikkatle izlemektedir. 1880'de Londra'ya kendisine danışmaya gelen Jules Guesde'ün talebi üzerine *Fransız Sosyalist İşçi Partisi'nin Seçim Programı*'na büyük bir katkıda bulunur.

Af, Komün sürgünlerinin Fransa'ya dönüşü

1880 yılı içinde Marx'ın hem umutla beklediği hem de korktuğu olay gerçekleşir. Komünarları affeden yasa Temmuz'da meclisten geçer. Mülteci çevrelerinde tam bir curcuna yaşanmaktadır. Fransa'ya dönmek için sabırsızlanmaktadırlar. Marx siyasi sonuçlarını kestirdiği bu olaya kuşkusuz çok sevinmektedir. Ama aynı olayın ne yazık ki acı ayrılıkların da habercisi olduğunu çok iyi bilmektedir.

Charles Longuet, eski dostu Georges Clemenceau tarafından *La Justice*'in dış politika bölümünün başına geçmek üzere Fransa'ya davet edilince Marx'ın içini derin bir hüzün kaplar. Neşe ve güç kaynağı olan en sevdiği kızıyla torunlarının gidişinden büyük üzüntü duymaktadır.

Her zaman yakınlarının üzerine titreyen Marx'ın bu insanların geleceğine ilişkin bazı kaygıları vardır. Charles Longuet istikrarlı, önemli, iyi ücretli ve *La Justice*'dekinden çok daha güvenli olan işini bıraktığı için içi hiç rahat değildir. Militan bir gazeteci olarak yaşamanın ne olduğunu çok iyi bilmektedir. Diğer damadı Paul Lafargue'ın hepsi de başarısızlıkla sonuçlanan girişimleride yeterince başını ağırtmıştır.

Argenteuil

Bu birbirine bağlı ailenin dağılma süreci, Paris basınında yeniden mücadeleye elverişli bir yer edinmek isteyen dedemin Fransa'ya dönüşüyle başlar.

On yıl önce yaşamını kurtarmış olan dostu Dr. Dourlen, hekim olarak çalıştığı Argenteuil'de ona küçük bir ev bulur. Jennychen ve çocuklar* Nisan 1881'de, amcam Marcel'in doğumundan kısa bir süre önce yanına gelirler.

Talihin cilvesine bakın ki evleri komünarların katilinin adını taşıyan Thiers Bulvarı'ndadır. Charles Longuet belediyeden bulvarın adını Katliam olarak değiştirmesini istemek gerektiğini söylemektedir. (Bu bulvar bugün Karl Marx adını taşımaktadır.)

Jenny'nin son sevinci

Jennychen ile şamatacı çocukların gitmelerinin üzerinden henüz üç ay bile geçmemiştir. Maitland Park oldukça sessiz ve cansız görünmektedir. Marx ve Jenny kızlarını görmek ve yeni doğan torunlarını tanımak için sabırsızlanmaktadırlar.

---

* Jean (1876), Harry (1878) ve Edgar (1879).

Temmuz sonunda Argenteuil'e Longuetler'e giderler. Jenny'nin sağlığının her geçen gün biraz daha bozulmasına rağmen, orada geçirdikleri süre her ikisine de büyük bir güç verir. Marx dönüşlerinde duygularını Jennychen'e şu sözcüklerle ifade eder: "Seninle ve sevgili çocuklarla birlikte olmak bana başka herhangi bir yerde bulabileceğimden çok daha büyük bir keyif verdi."

Jenny'nin ölümü

Ancak sonbahar kara bulutlarla birlikte gelir. Ağır bir zatürree geçirmekte olan Marx yataktadır. Yan odada ise Jenny can çekişmektedir. Jenny 2 Aralık 1881'de ölür. Engels "Onunla birlikte Mohr da öldü." der.

Tussy 4 Aralık pazar günü Argenteuil'deki ablası Jenny'ye şu satırları yazar:

"Şu anda sana *öylesine* ihtiyacım var ki. Canım, sana onun saçlarından küçük bir tutam yolluyorum. Saçları bir gençkızınkiler kadar yumuşak ve güzel. Son anda yüzünü bir görebilseydin. Gözlerindeki ifadeyi tarif etmem mümkün değil. Yalnızca o aydınlık –sadece *çocuk gözlerinde* görülen o berraklık, bizi gördüğündeki, tanıdığındaki yumuşak ifade. Ve bu son ana kadar böyle sürdü. Babama söylediği son söz *'good'** oldu; başka bir şey daha ekledi. Daha önce de anlayamadığımız birkaç sözcük mırıldanmıştı. Ah Jenny! Şimdi öylesine güzel görünüyor ki. Dollie onu gördüğünde yüzünün bütünüyle değişmiş olduğunu söyledi. Alnı, sanki narin bir el tüm karışıklıkları silmişcesine pürüzsüz ve parlaktı; güzel saçları başının çevresinde adeta bir hale oluşturuyordu. [...]

"Son ana kadar herkesten çok seni ve çocukları düşündü. Daha perşembe günü Noel'de onlara yollamak istediği şeylerden söz ediyordu. [...]

---

* İyi.

"Sevgili küçükleri annem ve benim için öp -onları çok ama çok seviyordu."

Jenny'ye son saygı

Jenny'nin ölümüyle yıkılan Marx cenaze törenine katılamaz. Doktorları bunu kesinlikle yasaklamıştır. Veda konuşmasını sadık dost Engels yapar. Bu sıradışı kadının ruh yüceliğine duyduğu saygıyı dile getirdiği konuşmasını şu sözcüklerle tamamlar:

"Bu kadar keskin ve eleştirel bir zekâya, bu kadar yanılmaz bir siyasi sezgiye, bu kadar kabına sığmaz bir enerjiye, bu kadar güçlü yeteneklere sahip bir kadının devrimci hareket için yaptıkları hiçbir zaman siyaset sahnesinin ön planına çıkmadı, gazete sütunlarında anılmadı. Yaptıklarını yalnızca onunla birlikte yaşamış olanlar bilir. [...] Kişisel niteliklerine ilişkin en ufak bir şey söylemeye gerek duymuyorum. Dostları bu nitelikleri bilirler ve unutmayacaklardır. Eğer bu dünyadan başkalarını mutlu etmeyi en büyük mutluluk sayan bir kadın geçtiyse bu onun ta kendisidir."

Cezayir için yola çıkış

Karısını yitirmesi Marx için korkunç bir darbe olur. Bir daha belini doğrultamayacaktır. Sağlık durumu ağırlığını korumaktadır. Londra'dan ayrılmak zorundadır. Kendisi gibi çok yıpranmış olan Tussy'yle birlikte Ventnor'da (Wight Adası) geçirdiği dört hafta hiçbir olumlu sonuç vermez. Doktorlar ve Engels onu sıcak iklimli bir yere göndermeye karar verirler. Siyasi nedenlerle İtalya bir yana bırakılır. Geriye Fransa'nın güneyi ile Cezayir kalmaktadır.

Marx Charles Longuet'nin çok iyi dostu olan yargıç Fermé'nin yaşadığı Cezayir'e gitmek üzere gemiye binmeden önce bir hafta Argenteuil'de kalır. Ne Akdeniz'in karşı kıyısında geçirdiği iki ay, ne de Fransa'nın güneyinde geçirdiği haftalar durumunu iyileştirmez.

Büyük ihtiyaç duyduğu o aile sıcaklığını yaşamak için Argenteuil'e dönmüş olmaktan dolayı mutludur. Sevgili Jennychen'in, Johnny'nin ve çocukların yanında yavaş yavaş sağlığı düzelir. Kuşkusuz aynı dönemde Enghien-les-Bains'de gördüğü kaplıca tedavisinin de buna katkısı olur.

Uzun süre kaldığı Argenteuil'de en büyük zevki torunlarıyla birlikte kırlarda yürüyüşe çıkmaktır. Babam bizlere sık sık, masal anlatmayı çok iyi bilen o "harikulade dede" ile Sannois yolunda yaptığı uzun gezintileri anlatırdı. Bu yürüyüşlere bazen üç yaşındaki küçük Edgar da katılmaktadır.

Bu gezintiler ve Charles ile Jenny'nin onun için hazırladıkları yemekler tedavilerden daha etkili olur. Eski komünarlar ve ünlü devrimcilerle yaptığı dostça görüşmeler de onu dinçleştirmektedir. Georges Clemenceau onu şöyle betimler: "Ona [Charles Longuet] yaptığım bir ziyaret sırasında, idealizmin aleviyle iradenin şimşeğinin birbirine karıştığı iki iri kara gözün tatlı ışıltısı altında parıldayan gümüşi sakalı ve pembe teniyle gülümsemekte olan o büyük sosyalistle aynı masaya oturma onuruna eriştim."

Jennychen'in ölümü

Marx Argenteuil'deki son günlerinde Laura'yla birlikte İsviçre'ye bir yolculuk yapar ve Ekim'de Londra'ya dönmeden önce birkaç günlüğüne yeniden Argenteuil'e uğrar.

Sis nedeniyle Londra'ya geçemeyince bir kez daha Ventnor'a gider.

Halam Mémée'nin (III. Jenny) doğumuyla sağlık durumu ağırlaşmış olan Jennychen 11 Ocak 1883'te, ardında yıkılmış bir koca ve beş çocuk bırakarak ölür.

Babaannemin ölüm haberini alan Tussy, Johnny ile birlikte Ventnor'a gider. "Kendimi babama ölüm fermanını götürüyormuş gibi hissediyordum." diye yazar. "İç karartıcı uzun yolculuk boyunca, haberi nasıl vereceğim diye kafa patlatıp durdum. Söylememe gerek kalmadı çünkü yüzümdeki ifade beni ele verdi. Mohr beni görür görmez 'Jennychen'imiz öldü!' dedi. Sonra hemen benden çocuklara yardımcı olmam için Paris'e gitmemi istedi."

Marx'ın son günleri

Sözü F. A. Sorge'ye yazdığı bir mektupta 14 Mart 1883'te ölen en iyi dostunun son günlerini anlatan Engels'e bırakalım:

"... Geri geldiğinde gene bronşit olmuştu. Tüm olup bitenlerden sonra ve onun yaşında bu tehlikeliydi. Buna bir de, akciğerlerdeki bir iltihaplanma ve hızla güçten düşmesi başta gelmek üzere bir sürü komplikasyon eklenmişti. [...] Akciğer iltihaplamalarında kan damarlarının yıkıma uğramasının ne kadar tehlikeli olduğu bilinir. Altı haftadır her sabah köşeyi dönerken perdeleri inik bulacağım diye ölesiye korkuyordum. Dün günlük ziyaret için en uygun saat olan öğleden sonra iki buçukta eve vardığımda, ev halkını gözyaşlarına boğulmuş buldum: Son yakın gibiydi. [...] Küçük bir kanama olmuş, bunu ani bir güç kaybı izlemişti. Ona hiçbir ananın çocuğuna bakmadığı kadar iyi bakan sadık Lenchen'imiz yukarı çıktı ve geri geldi. Yarı uykudaydı, onunla birlikte gidebilirdim. Odaya girdiğimizde orada öyle uzanmış uyuyordu, ama bir daha hiç uyanmayacaktı.

Nabız ve solunum durmuştu. Bir iki dakika içinde sessiz sedasız ve acı çekmeden göçüp gitmişti. [...]

"İnsanlık bir beyin daha yitirdi ve bu zamanımızın en büyük beyniydi."

Sosyalist dünya yastadır. Aile üyeleri, Engels ve yirmi kadar eski ve sadık dost 17 Mart 1883 günü cenazeyi mezarlığa taşır. Cenaze töreninde bilim dünyasını Royal Society'nin iki üyesi Scherlemmer ve Lankester temsil ederler.

*Highgate Cemetry**

Highgate Mezarlığı Londra'nın kuzeyinde, Hampstead yakınlarındaki bir tepede, çok güzel bir parkın yanında bulunur. Karl Marx bu sakin ve yemyeşil adacıkta Jenny'nin yanında yatmaktadır. Mezara bırakılan çelenklerin şeritleri üzerinde pek çok dilden yazı dikkat çeker. Mezarın "bakımından sorumlu kişi" olarak yaptığım ziyaretler sırasında bu dokunaklı yazıların çokluğu beni hep duygulandırmıştır. İngiliz yasalarına göre babamın ölümünden sonra mezarın bakımının sorumluluğu bana düşüyordu. Özellikle savaş sırasında, bu görevi yerine getirebilmem büyük ölçüde SSCB'nin Londra büyükelçisi ve karısı, dostlarım İvan ve Agnes Maiski'nin değerli yardımları sayesinde mümkün oldu.

Yıllar geçtikçe mezar giderek gerçek bir hac yeri durumuna gelecektir. Ziyaretçiler ve dünyanın dört bir köşesinden gelen delegasyonlar Marx'ın anısına saygıda bulunmak, kendilerine gerçek kurtuluş yolunu göstermiş olan bu insana duydukları derin minnet duygularını göstermek için birbirlerini izlemekte, böylece Friedrich Engels'in veda konuşmasındaki öngörüsünü doğrulamaktadırlar:

"Adı da yapıtı da çağlar boyunca yaşayacaktır!"

---

* Highgate Mezarlığı. (çev.)

Marx'ın en yakın dostu olan ve ölümünden sonra mücadelesini sadakatle sürdüren Engels tüm zamanını *Kapital*'in II. ve III. ciltlerinin hacimli elyazmalarının yayıma hazırlanmasına adayacaktır. Bir an bile durmadan ve kıskanç bir özenle Marksizm'in aslına sadık bir şekilde yorumlanması için çalışacaktır. Marx'ın gayretli ama çoğu zaman yüzeyselliğe düşen kimi izleyicileri kuramı aşırı basitleştirme eğilimindedir ve birçok hata işlemektedir.

Laura'nın rolü. Tussy. Charles Languet. Paul Lafargue

Marx'ın kızları –Fransa'da Laura, özellikle de İngiltere'de Eleanor– mücadelenin en sadık sürdürücüleri olduklarını ortaya koyarlar.

Marx'ın damatları da kendilerini sosyalist eylemlere ve propaganda çalışmalarına adayacaklardır.

Proudhonculuk Charles Longuet'nin içine işlemiştir. Hayranlık duyduğu Marx'tan önemli ölçüde etkilenmiş olmasına rağmen, Fransızlar'ın doğasına daha uygun düşen bir sosyalizm anlayışını yaymaya çalışacaktır. Longuet bir bakıma demokratik güçleri uzaklaştırmamak için *Neue Rheinische Zeitung*'a fazla radikal bir çizgi vermekten kaçınan 1848'deki Marx gibi davranmaktadır. Oysa ki bu güçler, Komün'ün şokundan henüz yeni yeni kurtulmaktadırlar. Longuet toprakla bağlantısı olan taşralı bir aileden geldiğinden pek az enternasyonalist olan ve çan kulelerinin gölgesinde yaşayan Fransızlar'ın içine işlemiş olan temkinliliği ve muhafazakârlığı Lafargue'dan daha iyi tanımaktadır. Belki de "Kanlı Hafta" süresince yoğun biçimde yaşadığı korkunç katliamların anısı hâlâ kafasından çıkmamıştır ve onu daha az radikal çözümlere yöneltmektedir.

Ateşli, içinden geldiği gibi davranan ve daha coşkulu bir insan olan Paul Lafargue çok yoğun bir propaganda ça-

lışmasına girişir. Ciddi yetersizliklerine rağmen –Marx ve sonradan Engels ondan sert eleştirilerini esirgememişlerdir– Fransa'ya biraz ilkel olduğu doğru olmakla birlikte Marksizm'i sokanlardan biridir ve öyle kalacaktır. Uğradığı düş kırıklığından sonra, Marksizm konusunda değerli bir uzman olan merhum Prof. Emile Bottigelli'nin altını çizdiği gibi reformizme yönelecektir.

Nitekim ziyaretine gelen Lenin'e: "Fransa'da yirmi yıllık sosyalist propaganda çalışmasından sonra kimse Marx'ı anlamıyor!" diye acı acı yakınarak onu şaşkınlığa uğratacaktır.

Engels'in mirası

Friedrich Engels dostunun ölümünden sonra ona duyduğu büyük sevgiyi çocuklarına yöneltir. Kendisini neredeyse baba kadar yakın hissettiği Laura ve Tussy'ye 1894'te vasiyetnamesini açıklar. Mirasını üç eşit paya ayırdığını, bunlardan ikisini onlara, mutemeti olacakları üçüncü payı ise Jennychen'in çocuklarına bıraktığını belirtir ve bu son noktaya şunları ekler: " Vicdanınız ve çocuklara olan sevginiz ne gerektiriyorsa onu yapabilirsiniz."

Çocukluk Anıları

Draveil'de, Laura ve Paul Lafargue'ın evinde

Engels'in 5 Ağustos 1895'te ölmesinden sonra Lafargue gösteriş duygularını tatmin etme ve kuzini olan ressam Emma Fanty-Lescure'ün söylediği gibi "tavuskuşu gibi kabarma olanağını bulur." Draveil'de on beş dönümlük muhteşem bir mülk satın alır.

Ablasını ziyarete giden Tussy, Karl Kautsky'ye Draveil'den yazdığı bir mektupta bu "aşırı gösterişli evi" betimler:

"Ev otuz odadan oluşuyor. Ayrıca büyük bir bilardo salonu, bir stüdyo, büyük bir bahçıvan evi, seralar ve okuma ya da toplantı salonu olarak kullanılabilecek büyük bir limonluk var.

"*Den*'imi* bu saray yavrusuyla değişmezdim."

Ve mektubunu Fransa'da Marxizm'in geleceğine ilişkin kaygılarını dile getirerek bitirir.

Annem ve babamla birlikte sık sık günübirliğine Draveil'e giderdik. Orada amcalarım Dr. Edgar Longuet ve gazeteci Maurice Longuet ile ailelerini görürdük. "Orijinal" lakabıyla anılan enişte nin evinde kuzenlerimi görmek hoşuma giderdi.

---

* "Kulübe" Laura'nın Londra yakınlarındaki Syndenham'da bulunan küçük villası.

Paul enişteyi gözümün önünde canlandırıyorum: Sağlam yapılı, beyaz saçlı, gür sesli, yakışıklı bir adamdı. Otoriter havası beni etkiliyordu. Sevgi dolu bir insandı ama çocuklara karşı, o yaşta çok duyarlı olunan ve güdüsel olarak hissedilen sıcaklıktan yoksundu. Laura teyze biraz soğuk ve vakur bir kadın olmasına rağmen, bizlere karşı çok daha sıcaktı.

Lafargue –tıpkı Engels gibi– güzel yemekler yemeyi severdi ve zengin sofra hep özenle hazırlanırdı. Ama bu sofraları uzatan yemek sayısı değil siyasi tartışmaların canlılığıydı.

Küçük kuzenlerim ve ben Laura'nın aşçısının hazırladığı tatlıları sabırsızlıkla bekler, bahçıvan Huet'nin neşeli bakışları altında parka dağılmak için alelacele midemize indirdik.

Uzun yemek boyunca ben hep dinlerdim. Konuşulan konuların yabancısı değildim. Özellikle 1905 Rus Devrimi ve devrimcilerin taktikleri söz konusu ise Charles Longuet'nin ölümünden sonra, 1903 yılı içinde her gün Boulard Sokağı'ndaki evimize gelen ve bana son derece kibar davranan ünlü Rus sürgünlerinin tümü, özellikle de Lenin'in yakın dostu ve oyun arkadaşım Maria Steiklov'un babası Yuri Steiklov* adları anıldıkça gözümün önünden geçerlerdi. Tüm bu devrimciler *L'Humanité* gazetesinin dış politika bölümünün sorumlusu olan ve Rus devrimci sosyalistleri üzerine bir kitap hazırlamakta olan babamla sonu gelmez sohbetler ve toplantılar yaparlardı. Çok sayıda belgeye dayanan *Azev Davası, Teröristler ve Polisler* adlı bu kitap birçok dilde yayımlandı.

Bu nedenle yemekler sırasında hiç sıkılmaz, enişteyin, teyzemin ve yeğenlerimin derhal yapıştırıverdikleri güçlü ve coşkulu cevaplarla eğlenirdim. Hep mücadeleci olan Edgar'ın dinamizmine hayranlık duyar, babamın daha olgun olan görüşlerinden gururlanırdım.

---

* İleride *İzvestia*'nın yazışleri müdürü olacaktır.

Ama en canlı tartışmalar Laura ile Paul arasında geçerdi. Laura'nın kocasını sözünü sakınmadan, sert bir biçimde eleştirmesi beni şaşkınlığa uğratırdı. Paul'e gelince, gürleyen bir sesle verdiği dobra yanıtlarını hep kulaklarımda çınlayan şu özdeyişle noktalardı: "Kadınların saçı uzun aklı kısadır!" Bu ise Laura'yı çileden çıkarırdı.

Laura kocasının aykırı düşünceler ileri sürmekten abartılı bir zevk aldığını ve kendini göstermeye aşırı düşkün olduğunu çok iyi biliyordu. Nitekim Engels'e şu satırları o yazmıştı:

"Paul siyasi ve toplumsal konularda kıvanç duyulacak biri olmasaydı burada olmaz ve onunla birlikte yaşamazdım. Çünkü yeteri kadar kusuru var, hatta çok fazla kusuru var."

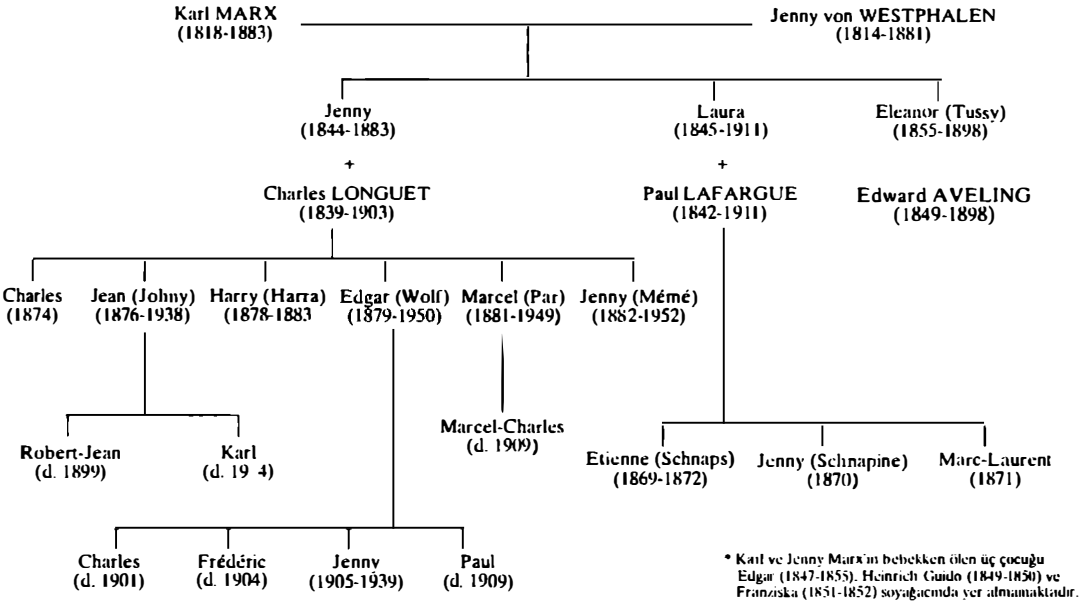
Hiçbir sağlık sorunu olmayan Lafarguelar'ın 25 Kasım 1911'de beklenmedik bir biçimde intihar etmeleri ailelerini ve dostlarını şaşkınlığa uğratır. Tüm dünyanın Marxist sosyalistleri özellikle Laura'nın ölümünden dolayı üzgündür.

Torunlar

Bu olayın ardından tüm ilgi Karl Marx'ın torunlarına yönelecektir. Bunlardan ikisi, en büyük torun Jean Longuet ile kardeşi Edgar uzun süredir saygı duyulan militanlardır. Georges Clemenceau'nun, babaları Charles Longuet'nin Ağustos 1903'teki cenaze töreninde yaptığı çağrıya yanıt vermişler ve "mücadelecinin elinden düşen güçlü silahı" yerden kaldırmışlardır.

Özellikle Jean Longuet –dedesinin taparcasına sevdiği Johnny– tüm yaşamını Fransa, İngiltere ve ABD'de Marxist sosyalizm mücadelesine adayacaktır. Böylece ölmeden az önce kendisine şu satırları yazan ikinci annesi Tussy'nin son arzusunu yerine getirecektir: "Benim sevgili, sevgili Johnny'm, dedene lâyık olmaya çalış. Teyzen Tussy."

KARL MARX AİLESİNİN SOYAĞACI

* Karl ve Jenny Marx'ın bebekken ölen üç çocuğu Edgar (1847-1855), Heinrich Guido (1849-1850) ve Franziska (1851-1852) soyağacında yer almamaktadır.

KAV
RAM